

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

III/2020

ISSN 1689-6122

e-ISSN 2719-311X

www.probacja.com

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

Zgodnie z ujednoliconym wykazem czasopism MNiSW z dnia 18 lutego 2021 roku za publikację w kwartalniku PROBACJA z dziedzin nauki prawne, nauki socjologiczne i psychologia przyznawanych będzie 20 punktów

www.probacja.com

III/2020
ISSN 1689-6122
e-ISSN 2719-311X

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

Wydawca:

Ministerstwo Sprawiedliwości

Adres Wydawcy:

00-950 Warszawa, Al. Ujazdowskie 11,

tel. 22 52 12 769

e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Nakład:

3 500 egz.

Redakcja, korekta i łamanie:

Studio Graficzne Piotr Kurasiak

Druk i dystrybucja:

Wojskowe Zakłady Kartograficzne Sp. z o.o.

PROBACJA

REDAKCJA:

Redaktor Naczelny:

dr Piotr Dariusz Zakrzewski
p.d.zakrzewski@uksw.edu.pl

Zastępca Redaktora Naczelnego:

dr hab. Szymon Tarapata

Redaktorzy tematyczni:

dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ
dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ
dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS
dr Konrad Lipiński, UW
dr Łukasz Kwadrans, UŚ
dr Małgorzata Żbikowska, USz
dr Krzysztof Stasiak, UG

Redaktor statystyczny:

Justyna Kowalczyk

Redaktorzy językowi:

dr Aleksander Wróbel (rosyjski, ukraiński,
szwedzki, norweski, angielski)
Marcin Marciniak (angielski)

Kolegium Doradcze Redakcji:

dr hab. Aneta Arkuszewska, prof. UR
Erwin Ryter, UŁ
Małgorzata Osińska
Agnieszka Puchalska

Sekretarz Redakcji:

Joanna Strzałkowska
joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Zastępca Sekretarza Redakcji:

Jolanta Diduszko-Biskup

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA:

Przewodniczący Rady:

Zbigniew Ziobro

Zastępcy Przewodniczącego:

dr hab. Adam Taracha, prof. UMCS
dr hab. Henryk Haak, prof. USz, sędzia

Członkowie:

prof. zw. dr hab. Marek Konopczyński, UwB
prof. zw. dr hab. Wiesław Ambrozik
prof. zw. dr hab. Stefan Lelental, UŁ
prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz, SGGW
prof. zw. dr hab. Leon Chelmicki-Tyszkiewicz
ks. dr hab. Marian Nowak, prof. KUL
ks. dr hab. Henryk Skorowski, prof. UKSW
dr hab. Sławomir Przybyliński, prof. UWM
dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka, prof. UJ
dr hab. Tomasz Demendecki, prof. nadzw. UMCS
dr hab. Rafał Sura, prof. KUL
dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. UwB
dr hab. Jacek Izydorczyk, prof. nadzw. UŁ
dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK
dr hab. Krystyna Ostrowska, prof. UW
dr hab. Anna Fidelus, prof. UKSW
dr hab. Magdalena Błazek, GUMed
Prof. DDr Janusz Surzykiewicz,
Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt
SSO Paweł Zwolak
dr Marcin Romanowski
dr Marcin Wielec, UKSW
dr Piotr Chrzczonowicz, UMK
dr Wojciech Sych, sędzia TK
Andrzej Martuszewicz

Recenzenci zewnętrzni:

prof. zw. dr hab. Karol Poznański, APS
prof. zw. dr hab. med. Antoni Florkowski
prof. zw. dr hab. Jarosław Majewski, UKSW
dr hab. Leszek Korporowicz, UJ
dr hab. Barbara Janusz-Pohl, prof. UAM
dr hab. Paweł Łuków, UW
dr hab. Andrzej Hankała, prof. UW
dr hab. Robert Opora, prof. UG
dr hab. Beata Maria Nowak, prof. SGGW
dr hab. Paweł Sobczyk, prof. UO
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
dr hab. Jerzy Nikołajew, prof. UO
dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS
dr hab. Witold Mazurek, AIK
ks. dr hab. Mirosław Kosek, UKSW
ks. dr hab. Kazimierz Pierzchała, prof. KUL
dr hab. Mieczysław Dudek, prof. SAN
dr hab. Norbert Malec, prof. UPH

dr hab. Małgorzata Michel, prof. UJ
dr Mariusz Nawrocki, USz
dr Magdalena Kowalewska-Łukuć, USz
dr Konrad Buziak, USz
dr Łukasz Kwadrans, UŚ
dr Sylwia Jaskuła-Korporowicz, PWSiIP
dr Mariusz Kuryłowicz, PTE
dr Karina Szafrąńska, CHAT
dr Paweł Czarnecki, UJ
dr Mikołaj Iwański, UJ
dr Aleksander Wróbel, UJ
dr Valeri Vachev, UW
dr Paweł Dzienis, SSR
dr Krzysztof Stasiak, UG
SSO Joanna Przybylska
SSO Marek Marewicz
SSR Tomasz Kozłowski
SSR Marcin Morawski
SSO Marcin Kokoszcyński

Redaktorzy tematyczni

Dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Studiów Międzykulturowych, Katedra Antropologii Kultury Współczesnej

Obszar tematyczny: Przemiany kulturowe społeczeństw współczesnych

Procesy globalizacji, wzrastającej w coraz większym stopniu mobilności osób, grup i treści kultury, powodują daleko idące zmiany w sile i charakterze więzi społecznych, modelu relacji międzyludzkich i osobowości kulturowej człowieka w dobie późnej nowoczesności. Sytuacja ta kształtuje postrzegane i ukryte dynamizmy zarówno przekazu, przemiany, ale także tworzenia nowego porządku w działaniach indywidualnych, grupowych i instytucjonalnych w cywilizacji coraz częściej określanej jako medialna, informacyjna lub konceptualna. Aby zrozumieć dylematy, potencjały, ale także zagrożenia w sferze tożsamości, rozwoju i kondycji uwikłanych w nie osób oraz społeczności, a więc przemiany kulturowe współczesności, warto pytać o ich przyczyny, sposoby poznawania i konsekwencje.

Dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej

Obszar tematyczny:

Otwartość na zmiany osobowe a zmiany systemowe i społeczne. Wychowanie. Profilaktyka. Wsparcie

- Wszechstronność funkcjonowania nieletnich i dorosłych osób nieprzystosowanych społecznie w środowisku instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym w aspekcie ich zasobów osobowych i społecznych oraz czynników ryzyka.
- Zmiany osobowe u osób nieprzystosowanych społecznie i zagrożonych nieprzystosowaniem:
 - przyczyny, determinanty, skutki, sposoby ich aktywowania i utrwalania, gotowość do zmiany;
 - uzasadnienie ich wprowadzania, wymiar interdyscyplinarności i współdziałania, zakres zmian systemowych, propozycje rozwiązań systemowych i ich efektywności;
 - siła i kierunek zależności, predyktory, charakterystyczne zjawiska – ich przyczyny i skutki;
 - konflikty i sposoby ich rozwiązywania, założenia, zasady i skuteczność mediacji sądowych;
 - motywacja do zmiany, skutki zmiany i jej braku, zmiana a skuteczność udzielania po-

mocy, współpraca specjalistów, różnorodne formy wsparcia specjalistów;

- konwencjonalne i innowacyjne sposoby wsparcia a ich efektywność (pomoc, interwencja, terapia, konsultacja, tutoring itd.);
- oddziaływania wychowawcze i profilaktyczne w środowisku społecznym;
- oddziaływania resocjalizacyjne.

Dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

Uniwersytet Łódzki, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego, Wydział Prawa i Administracji

Obszar tematyczny: Prawo karne wykonawcze

Podstawowe problemy tego obszaru to:

- badania empiryczne nad problematyką orzekania tych środków oraz ich skuteczności;
- szukanie odpowiedzi na pytanie – na ile aktualny stan prawny regulujący stosowanie środków probacyjnych jest efektywny;
- efekty zmian instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary;
- skuteczność warunkowego przedterminowego zwolnienia różnych grup penitencjarnych (młodociani, pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności, recydywiści penitencjarni);
- rola poszczególnych oddziaływań penitencjarnych w toku odbywania kary pozbawienia wolności (art. 67 § 3 k.k.w.) na pozytywny przebieg okresu próby w czasie warunkowego przedterminowego zwolnienia;
- czy i jakie występują problemy przy wykonywaniu dozoru wobec sprawców przestępstw seksualnych, w szczególności tych, których czyny popełnione są w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych;
- jaki powinien być model wykonywania dozoru wobec skazanych na kary długoterminowe;
- rola Służby Więziennej w przygotowaniu osób pozbawionych wolności do funkcjonowania w systemie probacyjnym po odbyciu kary.

Ważnym problemem, który wymaga wciąż dyskusji jest rola polityki kryminalnej w kształtowaniu racjonalnej struktury kar kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem kar nieizolacyjnych.

Dr Łukasz Kwadrans, UŚ

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki

Obszar tematyczny: Wykonywanie orzeczeń w sprawach rodzinnych i nieletnich – aspekt społeczny, prawny i metodyczny:

- metodyka pracy resocjalizacyjnej;
- funkcjonowanie probacji w Polsce i w krajach wyszehradzkich;

- praca z osobami odmiennymi kulturowo, resocjalizacja i reintegracja społeczna jednostek niedostosowanych bądź zagrożonych niedostosowaniem społecznym;
- funkcjonowanie personelu resocjalizacyjnego w Polsce i Europie;
- instytucjonalne formy pracy resocjalizacyjnej i wychowawczej z nieletnimi, funkcjonowanie ośrodków kuratorskich;
- praca z rodziną dysfunkcyjną;
- przemoc w rodzinie, przemoc międzyrówieśnicza
- metodyka pracy resocjalizacyjnej w środowisku otwartym;
- kuratela rodzinna;
- diagnoza w pracy kuratora rodzinnego, metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich;

Dr Małgorzata Żbikowska, USz

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Postępowania Karnego

Obszar tematyczny: Prawo karne procesowe

Zakres zagadnień, które mogą aktualizować się na tle prawa karnego procesowego obejmuje problematykę:

- praw i obowiązków osób tymczasowo aresztowanych i skazanych, a także funkcji tymczasowego aresztowania (w tym funkcji prewencyjnej);
- roli postępowania mediacyjnego w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy stronami postępowania karnego oraz wpływu mediacji na zakończenie tego postępowania;
- instytucji karnoprosesowych związanych z ochroną pokrzywdzonego w procesie karnym;
- roli nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w prewencji indywidualnej i generalnej;
- zapobiegania przestępczości na tle seksualnym poprzez wprowadzenie Rejestrów Sprawców Przepstw na Tle Seksualnym oraz Policijnej Mapy Zagrożeń;
- konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego z perspektywy ochrony społeczeństwa przed przestępcą i przestępczością;
- prawa dowodowego, w tym ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia organów procesowych, swobodnej oceny dowodów w procesie karnym oraz zakazów dowodowych;
- roli pokrzywdzonego w procesie karnym, w tym statusu pokrzywdzonego, jego praw i obowiązków, praktycznych aspektów związanych z ochroną pokrzywdzonego przed zjawiskiem wtórnej wiktyimizacji oraz sposobu przesłuchiwanie małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym;

- wyodrębnienia oraz opisu zasad procesu karnego, w tym zwłaszcza statusu ontologicznego zasad procesowych, kryteriów wyodrębniania zasad prawa oraz znaczenia zasad prawa we wnioskowaniach prawniczych.

Dr Konrad Lipiński, UW

Obszar tematyczny:

Prawo karne materialne

- nauka o przestępstwie;
- zasady odpowiedzialności karnej;
- typizacja przestępstw oraz jej elementy;
- zagadnienia obiektywnego oraz subiektywnego przypisania odpowiedzialności karnej;
- nauka o karze;
- środki probacyjne;
- środki zabezpieczające;

Prawo karne skarbowe

- struktura przestępstwa skarbowego;
- instytucje związane z zaniechaniem ukarania sprawcy;
- zagadnienia związane z poszczególnymi grupami przestępstw i wykroczeń skarbowych;

Prawo wykroczeń

- zagadnienie kontrawencjonalizacji;
- kary i środki karne orzeka za wykroczenia.

Dr Krzysztof Stasiak, UG

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Kurator Okręgowy w Sądzie Okręgowym w Gdańsku

Obszar tematyczny:

- Prawo karne i prawo karne wykonawcze, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie sankcji karnych (wolnościowych)
- Prawo karne nieletnich, w tym w szczególności wykonywanie środków wychowawczych wobec nieletnich
- Prawo rodzinne, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie orzeczeń sądów rodzinnych przez kuratorów rodzinnych
- Kuratela sądowa w Polsce – jej historia, ustrój, sposób funkcjonowania, model zarządzania

Thematic editors

Leszek Korporowicz, PhD, professor of the Jagiellonian University

Jagiellonian University in Krakow, Faculty of International and Political Studies, Institute of Intercultural Studies, Department of Contemporary Culture Anthropology

Thematic area: Cultural changes in contemporary societies

Globalization processes, mobility of individuals, groups and cultural content that has been emerging increasingly, cause excessive changes in the strength and type of social bonds, interpersonal relationships and cultural personality of man in the times of late modernity. The situation shapes both the visible and hidden dynamisms of the message, the change, as well as of the creation of the new order in individual, group and institutional actions in the civilization, which is now more often described as medial, informative or conceptual. To understand the dilemmas, potentials and threats in the field of identity, development and shape of the persons and communities involved, i.e. the contemporary cultural changes, it is worth asking about their causes, methods of cognition and about their consequences.

Agnieszka Lewicka-Zelent, PhD, professor of the Maria Curie Skłodowska University in Lublin

Maria Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Rehabilitation Pedagogy

Thematic area: Readiness for personal changes in the scope of systemic and social changes. Education. Prevention. Support.

- Versatility of the functioning of minors and adults who are socially maladjusted in an institutional and non-institutional environment in terms of their personal and social resources and risk factors;
- Personal changes regarding the individuals who are socially maladjusted or endangered of maladjustment:
 - causes, determinants, effects, methods of their activation and consolidation, readiness to change,
 - justification for the implementation, dimension of interdisciplinarity and cooperation, suggestions of systemic solutions and their effectiveness,
 - the strength and the direction of the dependence, predictors, typical phenomena – their causes and effects;
 - conflicts and methods of their resolving, assumptions, rules and effectiveness of court mediations;

- motivation to a change, effects of a change and of a lack of it, change and the effectiveness of providing help, cooperation of specialists, various types of specialist support;
- conventional and innovative methods of support and their effectiveness (aid, intervention, therapy, consultancy, tutoring, etc.);
- educational and preventive influences in the social environment;
- rehabilitation influences.

Aldona Nawój-Śleszyński, PhD, professor of the University of Lodz

Department of Executive Criminal Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz

Thematic area: Executive Criminal Law

The basic problems of the area are:

- empirical research in the field of the judgment of those measures and their effectiveness;
- finding an answer to: how effective is the contemporary legal state regulating the use of probation measures;
- the effects of changes in the institution of conditional suspension of the execution of the sentence;
- the effectiveness of parole in different penitentiary groups (juveniles, imprisoned for the first time, penitentiary repeat offenders);
- the role of various penitentiary influences within the deprivation of liberty [Art. 67 § 3 k.k.w. (Executive Penal Code)] on the positive course of the probation period during parole;
- are there any what are the problems while supervising sexual offenders, especially those, whose acts have been committed due to the sexual preference disorders;
- what shall be the model for the enforcement of supervision over those punished with long-term sentences;
- the role of the Prison Service in the preparation of inmates to function in the probation system after serving the sentence.

An important problem that still needs to be discussed is the role of the criminal policy in shaping the rational structure of criminal punishments with the impact on non-custodial punishments.

Łukasz Kwadrans, PhD, University of Silesia in Katowice

University of Silesia in Katowice, Faculty of Social Sciences, Institute of Pedagogy

Thematic area: Enforcement of judgments in family and juvenile cases – social, legal and methodical aspects:

- methodologies of rehabilitation work;

- the functioning of the probation in Poland and in the Visegrád countries;
- working with culturally different people; social rehabilitation and social reintegration of mal-adjusted persons or those with the risk of social maladjustment;
- the functioning of social rehabilitation staff in Poland and Europe;
- institutional forms of social rehabilitation and educational work with minors, functioning of probation centres;
- working with a dysfunctional family;
- domestic violence, peer violence;
- methodology of social rehabilitation work in an open environment;
- family guardianship;
- diagnosis at work of a family guardian; methods of educational, rehabilitation and preventive work of guardians enforcing judgments in family and juvenile cases;

dr Małgorzata Żbikowska, PhD, University of Szczecin

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, Department of Criminal Procedure

Thematic area: Procedural criminal law

The scope of issues that may be updated in the light of procedural criminal law includes the following topics:

- the rights and obligations of persons under temporary arrest and conviction, as well as the role of temporary arrest (including its preventive function);
- the role of mediation in resolving conflicts between parties to criminal proceedings and the impact of mediation on the conclusion of such proceedings;
- criminal-trial institutions related to the protection of the victim in a criminal trial;
- the role of non-custodial preventive measures in individual and general prevention;
- prevention of sexual crime by introducing the Registers of Sex Offenders and the Police Map of the Threats;
- consensual ways of concluding criminal proceedings from the perspective of society protection against a criminal and crime;
- evidence law, including the burden of proof and the evidential obligation of procedural organs, facultative assessment of evidence in a criminal trial and prohibitions on evidence;
- the role of the victim in a criminal trial, including the status of the victim, the rights and obligations of the victim, practical aspects related to the protection of the victim against secondary victimization and the way of interrogating

- a minor victim in a criminal trial;
- extracting and describing the principles of the criminal trial, including in particular the ontological status of procedural rules, criteria for distinguishing the principles of law and the importance of legal principles in legal inferences.

Konrad Lipiński, PhD, University of Wrocław

Thematic area:

Substantive criminal law

- crime science;
- the rules of criminal responsibility;
- type classification of crimes and its elements;
- the issues of objective and subjective assignments of the criminal responsibility;
- punishment science;
- probation measures;
- protective measures;

Tax Criminal Law

- the structure of tax crime;
- institutions related to the desistance to punish the perpetrator;
- issues related to specific groups of fiscal crimes and offenses;

Offense law

- the issue of partial depenalization;
- penalties and punitive measures for offenses.

Krzysztof Stasiak, PhD

University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration, Department of Material Criminal Law and Criminology, District Probation Officer of the District Court in Gdańsk

Thematic area:

- Criminal law and executive criminal law, including in particular the imposition and enforcement of criminal penalties (custodial)
- Juvenile criminal law, in particular the implementation of juvenile educational measures
- Family law, including in particular ruling and enforcement of judgments of family courts by family guardians
- Probation system in Poland – its history, structure, way of functioning, management model

SPIS TREŚCI

Wstęp 11

Dr hab. Andrzej Węgliński

Prof. UMCS, Katedra Pedagogiki Resocjalizacyjnej,
Instytut Pedagogiki UMCS

**EFEKTYWNOŚĆ WYKONYWANIA KAR WOLNOŚCIOWYCH CHARAKTERU
PROBACYJNEGO W ZRÓŻNICOWANYCH GRUPACH RYZYKA PRZESTĘPCZOŚCI
POWROTNEJ OSÓB DOZOROWANYCH 13**

Dr Krzysztof Stasiak

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Materialnego
i Kryminologii, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego,
Kurator Okręgowy Sądu Okręgowego w Gdańsku

**ODPOWIEDNIE STOSOWANIE PRZEPISÓW O DOZORZE I KURATORZE
W KODEKSIE KARNYM WYKONAWCZYM (ART. 55 § 2 ZD. 2 K.K.W.) 45**

Dr Anna Jaworska-Wieloch

Instytut Nauk Prawnych, Wydział Prawa i Administracji,
Uniwersytet Śląski, asesor sądowy w Sądzie Rejonowym w Gliwicach

**KILKA UWAG O ZMIANIE KOLEJNOŚCI WYKONYWANIA KAR I ŚRODKÓW
SKUTKUJĄCYCH POZBAWIENIE WOLNOŚCI 61**

Dr Bartosz Kwiatkowski

Areszt Śledczy w Opolu, Wyższa Szkoła Bankowa w Opolu

**POSTAWY SPOŁECZNO-MORALNE SKAZANYCH A ICH PROAKTYWNOŚĆ
STOSOWANA W BREW OGRANICZENIOM ŚRODOWISKA WIĘZIENNEGO 81**

Mgr Katarzyna Hein

Kurator specjalista, kierownik Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej,
Sąd Rejonowy w Bytowie

**ZARZĄDZANIE ZESPOŁEM KURATORSKIEJ SŁUŻBY SĄDOWEJ.
KOMPETENCJE MENEDŻERSKIE 107**

Mgr Monika Zamarlik-Mazurek

Zastępca Kuratora Okręgowego ds. karnych w Sądzie Okręgowym
w Krakowie

Dr Grzegorz Fuchs

Funkcjonariusz Aresztu Śledczego w Mysłowicach

WIELOKULTUROWOŚĆ JAKO WYZWANIE DLA POLSKIEJ KURATELI SĄDOWEJ ... 131

Mgr Jan Budziński

Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
na Wydziale Prawa i Administracji

LUKA PRAWNA W ZAKRESIE KARNOPRAWNYCH KWALIFIKACJI

DLA ZABORU PRZEDMIOTÓW WIRTUALNYCH W INTERNETOWYCH

GRACH KOMPUTEROWYCH 149

INFORMACJA DLA AUTORÓW 177

WSTĘP

Redakcja kwartalnika „Probacja” pomimo trudnego okresu pandemii Covid-19 podejmuje wszelkie działania mające na celu podnoszenie rozpoznawalności czasopisma w środowisku kuratorów sądowych oraz w środowisku naukowym. Zainicjowane w 2019 roku starania, by kwartalnik znalazł się na liście czasopism punktowanych tworzonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, odniosły zamierzony skutek.

Z przyjemnością informujemy, że w dniu 9 lutego 2021 r. kwartalnik „Probacja” otrzymał 20 punktów w dziedzinach: nauki prawne, nauki socjologiczne, psychologia. Możemy się też poszczycić indeksacjami w międzynarodowych bazach ERIH Plus i DOAJ. Podjęliśmy jednocześnie dalsze czynności w celu dostosowania czasopisma do wymogów baz CEEOL, CEJSH, Google Scholar oraz SCOPUS.

Redakcja kwartalnika w 2021 roku planuje zorganizowanie cyklu seminariów naukowych w formie webinarów. Pierwsze z nich, adresowane do zawodowych kuratorów sądowych pt.: „Udział kuratorów w wykonywaniu orzeczeń w sprawach karnych – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*”, odbyło się w dniu 29 stycznia 2021 r. Zainteresowanie blisko tysiąca chętnych uczestników pokazuje, jak ważne są tego typu przedsięwzięcia oraz jak duży potencjał do wymiany doświadczeń praktyków może stanowić nasze czasopismo.

Nie ustajemy w staraniach, aby kwartalnik „Probacja” stanowił miejsce, w którym nieustannie publikują zarówno Ci, którzy należą do grona wybitnych naukowców w swoich dziedzinach, jak również Ci, którzy dopiero rozpoczynają swoją karierę naukową.

Do współpracy z kwartalnikiem pragniemy zaprosić kolejnych autorów, specjalizujących się w różnych obszarach nauk penalnych. Jesteśmy otwarci na publikację opracowań z zakresu nauk humanistycznych, w tym przede wszystkim z zakresu pedagogiki i resocjalizacji, dotyczących wykonywania orzeczeń w sprawach nieletnich, rodzinnych i karnych. Znaczącą rolę wśród zagadnień poruszanych w ramach kwartalnika ma w zamierzeniu Redakcji odgrywać problematyka związana z probacją rozumianą instytucjonalnie oraz z pracą kuratorów sądowych. Niemniej trzon merytoryczny czasopisma stanowią publikacje ze sfery nauk penalnych, w tym przede

wszystkim nauki o przestępstwie, części szczególnej prawa karnego, prawa karnego skarbowego, prawa karnego pozakodeksowego oraz procesu karnego, a także prawa karnego wykonawczego. Kładziemy duży nacisk na publikację tekstów problemowych, zawierających twórcze rozwiązania istniejących w teorii i praktyce problemów związanych z interpretacją przepisów. Zachęcamy też do publikacji wyników badań empirycznych, gdyż to one w dużej mierze pozwalają na rzetelną ocenę obowiązujących aktów normatywnych oraz formułowanie sensownych i konstruktywnych postulatów *de lege ferenda*.

W obecnym, złożonym do rąk czytelnika Numerze 3/2020, znalazły się opracowania dotyczące efektywności wykonywania kar wolnościowych charakteru probacyjnego w zróżnicowanych grupach ryzyka przestępczości powrotnej osób dozorowanych oraz odpowiedniego stosowania przepisów o dozorcze i kuratorze w Kodeksie karnym wykonawczym, jak również prezentujące postawy społeczne-moralno skazanych a ich proaktywność stosowana wbrew ograniczeniom środowiska więziennego.

Chcielibyśmy zwrócić Państwa uwagę również na opracowania dotyczące zmiany kolejności wykonywania kar i środków skutkujących pozbawieniem wolności, zarządzania Zespołem Kuratorskiej Służby Sądowej oraz międzykulturowości jako wyzwania dla polskiej kurateli sądowej.

Jak zawsze zapraszamy Państwa na stronę internetową czasopisma www.probacja.com, na której znaleźć można m.in. aktualne, jak i archiwalne artykuły „Probacji” w wersji elektronicznej, złożyć manuskrypt oraz zapoznać się z bieżącą działalnością Redakcji.

Strona ta jest już dostosowana do potrzeb osób słabowidzących, również okładka każdego numeru kwartalnika zawiera tłoczenia przy użyciu znaków alfabetu Braille’a.

Z życzeniami udanej lektury
Redaktor Naczelny
dr Piotr Zakrzewski

Andrzej Węgliński¹

**EFEKTYWNOŚĆ WYKONYWANIA KAR
WOLNOŚCIOWYCH CHARAKTERU
PROBACYJNEGO W ZRÓŻNICOWANYCH GRUPACH
RYZYKA PRZESTĘPCZOŚCI POWROTNEJ OSÓB
DOZOROWANYCH**

**THE EFFECTIVENESS OF EXECUTING
PROBATIONARY NON-CUSTODIAL PENALTIES
IN VARIOUS RISK GROUPS CONCERNING
THE RECIDIVISM OF PROBATIONERS**

Otrzymano: 15.10.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6376

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W artykule na podstawie badań poprzecznych dokonano oceny efektywności pracy kuratorów sądowych. Zaklasyfikowanie skazanych do grup ryzyka ma na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego i dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do profilu osób dozorowanych. W ten sposób powstaje możliwość dostosowania metodycznych oddziaływań kuratorów sądowych do strategii pracy ogólnoswiatowych służb probacyjnych opartych na modelu zarządzania przypadkiem. Efektywność prowadzonych przez kuratorów dozorów zależy w dużym stopniu od zaangażowania w proces resocjalizacji, sposobu traktowania podopiecz-

¹ Dr hab. Andrzej Węgliński, prof. UMCS, Katedra Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Instytut Pedagogiki UMCS, autor do korespondencji: Andrzej Węgliński, e-mail: awegliński@poczta.umcs.lublin.pl, ORCID: 0000-0002-2050-5749.

nych. Wynikające z omawianego tekstu wnioski będą szczególnie przydatne w pracy pedagogów resocjalizacyjnych i kuratorów sądowych.

Słowa kluczowe: kuratorzy sądowi, osoby dozorowane, efektywność dozorów

Abstract

Based on cross-sectional studies, this article evaluates the effectiveness of probation officers. The classification of convicts into risk groups is intended to improve public security and adjust the type and intensity of treatment by probation officers to the profile of the probationers. In this way, it is possible to adjust the methodological measures used by probation officers to the work strategies of worldwide probation services based on the case management model. The effectiveness of supervision conducted by probation officers largely depends on their commitment to the resocialisation process and the way of treating probationers. The conclusions resulting from this text will be especially useful in the work of resocialisation officers and probation officers.

Key words: probations officers, probationers, effectiveness probation officers

Wprowadzenie

W ostatnich latach, w wielu krajach na świecie, w koncepcji dotyczącej probacji, a zwłaszcza w ocenie jej efektywności, nastąpiły ważne i zasadnicze przeobrażenia. Obecnie coraz powszechniej przyjmuje się, że praca kuratorów zawodowych (*probation officers*) powinna raczej polegać na zarządzaniu przypadkiem (*case management*), w ramach którego pracownik tej szczególnej służby staje się menedżerem przypadku (*offender manager*) odpowiedzialnym za zapewnienie skazanym dostępu do różnego rodzaju usług oraz programów mających pomóc w integracji społecznej, w powrocie do społeczeństwa. Ponadto głównym celem wykonania środków probacyjnych jest eliminowanie czynników kryminogennych generujących przestępczość powrotną skazanych².

² D. Andrews, J. Bonta, R. Hoge, *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering*

Rodzimi kuratorzy sądowi dla dorosłych funkcjonują w mieszanym modelu organizacyjnym o charakterze zawodowo-społecznym. Służbę probacyjną w Polsce pełni około 3 tys. kuratorów zawodowych oraz 9,5 tys. społecznych kuratorów sądowych, których liczba systematycznie się zmniejsza i należy przypuszczać, że w bardzo bliskiej przyszłości dozory będą prowadzić niemal wyłącznie kuratorzy zawodowi³.

W 2018 roku 245 337 osób poddanych było oddziaływaniom kuratorów sądowych dla dorosłych co oznaczało, że nasi kuratorzy należeli do najbardziej obciążonych służb probacyjnych w Europie. Pod tym względem wyprzedzały nas tylko Rosja (504 248) i Turcja (380 375). Natomiast, wśród wszystkich krajów europejskich, Polska była zdecydowanym liderem pod względem wskaźnika liczby osób poddanych oddziaływaniom służb kuratorskich na 100 tys. mieszkańców (wskaźnik ten wynosi 646). Pod koniec 2018 roku polski kurator zawodowy dla dorosłych miał w swoim referacie 82 osoby, wobec których prowadził różne oddziaływania i w ten sposób był najbardziej obciążony obok podobnych służb słowackich, rumuńskich czy tureckich⁴.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej okazało się, że rodzime rozwiązania ustrojowe w zakresie funkcjonowania sądowych służb kuratorskich muszą ulec zmianie, dlatego podjęto prace nad reformą, która ogólnie rzecz ujmując miała polegać na połączeniu sprawowania środków probacyjnych z koniecznością zakwalifikowania osób dozorowanych do odpowiedniej grupy ryzyka powrotności na drogę przestępstwa. Ukończeniem tych prac było opublikowane w dniu 26 lutego 2013 roku Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach

psychology, "Criminal Justice and Behavior" 1990, vol. 17 (1), s. 19–52; G. Robinson, *Exploring risk management in probation practice. Contemporary developments in England and Wales*, "Punishment and Society" 2002, nr 4 (1), s. 21–23; Z. Ostrowska, *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008; D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16; M. Muskała, *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1, s. 51–66.

³ S. Stasiorowski, *Metody pracy resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2018, s. 17, 19, 74.

⁴ G. Miśta, *Obciążenie zadaniami polskich kuratorów sądowych dla dorosłych na tle europejskich służb probacyjnych*, w: *Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Acta Universitatis Wratislaviensis 0239-6661, No. 3925, Wrocław 2019.

karnych wykonawczych⁵. We wskazanym akcie prawnym wprowadzono podział sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego na tzw. grupy ryzyka recydywy, co miało być milowym krokiem na drodze zbliżenia funkcjonowania kuratorów sądowych do modelu działania współczesnych organów probacyjnych⁶. Należy pamiętać, że dotychczasowe usytuowanie kuratorów sądowych dla dorosłych w wymiarze sprawiedliwości, zasada terytorialnego podziału pracy kuratorów, brak specjalizacji zadaniowej i ingerencja sędziów w wykonywane przez kuratorów dozory uniemożliwiały porównywanie wykonywania środków probacyjnych rodzimych kuratorów w pionie karnym ze służbami probacyjnymi funkcjonującymi w Anglii, Francji, Belgii, Holandii, Danii, Kanadzie czy Stanach Zjednoczonych.

W literaturze przedmiotu od dawna toczy się interesująca dyskusja na temat sposobów oceny efektów resocjalizacji pracy kuratorów sądowych. W pierwszym podejściu uwzględnia się stopień optymalności podejmowanych przez kuratorów sądowych działań o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, zgodnych z zapisami zawartymi w Ustawie o kuratorach sądowych⁷. Natomiast w drugim ocenia się jakie są rezultaty wymienionych oddziaływań w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego. Ocena sposobów oceny efektywności pracy kuratorów sądowych z osobami dozorowanymi wynika ze sposobów definiowania terminu „resocjalizacja”, który możemy rozpatrywać w dwóch wymiarach; jako proces oddziaływania wychowawczego oraz jako efekt tego procesu. Pierwszy wymiar

⁵ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, poz. 335.

⁶ D. Andrews, J. Bonta, R. Hoge, *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior” 1990, vol. 17 (1), s. 19–52; Z. Ostrihanska, *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008; B. Stańdo-Kawecka, *Ruch What works i „nowa resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej?*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010; D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16; A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152.

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

związany jest ze stosowaniem określonych metod, technik i sposobów oddziaływań wobec podopiecznych, drugi jest urealnioną, zmaterializowaną i trwałą sumą efektywności oddziaływań⁸. Efektywność resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej określają sposoby zmierzające do zrealizowania określonych zadań związanych z wykonywanym środkiem probacyjnym. W ten sposób mierzona efektywność może być wysoka lub niska⁹.

Jednak na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej kluczowym z punktu widzenia oceny efektywności resocjalizacji jest termin „korzystna zmiana”. Najważniejszym kryterium oceny skutków resocjalizacji są zaistniałe zmiany w osobowości, zachowaniu, postawach korygowaniu systemu wartości osób dozorowanych. W odniesieniu do rzeczywistości resocjalizacyjnej zmiana w osobowości podopiecznego, jego postawach i zachowaniu może być częściowa, minimalna, a czasami wskazuje na negatywne konsekwencje podjętego działania. Wskazane kryterium psychopedagogiczne skuteczności resocjalizacji pozostaje w zgodzie z pojmowaniem resocjalizacji jako wychowania, które w tym przypadku rozumiane jest jako zamierzone dokonywanie względnie trwałych zmian w osobowości osób dozorowanych. Jeżeli osoba resocjalizowana ponownie dopuściła się przestępstwa, to znaczy, że zaistniałe w niej przeobrażenia i zmiany nie były jeszcze na tyle głębokie, by zagwarantować respektowanie prawa. Dlatego nie należy przeciwstawiać sobie kryterium poprawy jurydycznej z kryterium psychopedagogicznym odwołującym się do uzyskania korzystnych zmian w osobowości skazanego, natomiast należy próbować je łączyć. W ten sposób, na przykład zresocjalizowanie osoby dozorowanej będzie oznaczało w pierwszym rzędzie dokonanie zmian nawyków percepcyjnych i emocjonalnych, doprowadzenia do tego by inaczej postrzeżała, interpretowała i odczuwała. Zadanie to jest o wiele trudniejsze niż zmiana zachowania, chodzi bowiem o gruntowne przeobrażenia, których rezultatem może być respektowanie prawa¹⁰. W analizowanym kryterium

⁸ M. Konopczyński, *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych, refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, PEDAGOGIUM, Warszawa 2013,

⁹ M. Bednarski, M. Szatur-Jaworska, *Wskaźniki społeczne jako narzędzia pomiaru skuteczności i efektywności polityki społecznej*, red. M. Bednarski, B. Szatur-Jaworska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999, z. 12, seria „Opracowania Projektów Badawczych Zamawianych”.

¹⁰ Z. Bartkowicz, *Skuteczna resocjalizacja w perspektywie aksjologicznej i pomiarowej*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008.

psychopedagogicznym rozpoznawanie efektywności resocjalizacji polega na ocenie związku, jaki zachodzi pomiędzy zaprogramowanymi oddziaływaniami wychowawczymi a zmianą w postawach i zachowaniu osób dozorowanych¹¹.

Na efektywność resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej należy patrzeć poprzez pryzmat orzeczonych środków probacyjnych, które są alternatywą dla kary pozbawienia wolności. W tym wymiarze resocjalizacja wolnościowa ma służyć dokonaniu zmian korzystnych dla rozwoju podopiecznych, dla ich udanej readaptacji oraz reintegracji społecznej¹². W ten sposób kluczowym zadaniem jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, kim staje się podopieczny w wyniku zaplanowanych i zrealizowanych oddziaływań¹³.

Poszukując odpowiedzi na pytanie, jakie korzystne przeobrażenia dokonały się u podopiecznych kuratorów sądowych w trakcie wykonywania dozoru, najczęściej dokonuje się dwukrotnej diagnozy; pierwszej, wykonywanej na początku procesu (jest to diagnoza stanu wyjściowego, umożliwiająca skonstruowanie programu oddziaływań dostosowanych do konkretnego przypadku) oraz kolejnej, wykonywanej na końcu ocenianego okresu oddziaływań. Badania takie nazywane też są eksperymentalno-ewaluacyjnymi¹⁴. Tak zaprojektowane badania dają podstawę do rozpoznania jaki był poziom i kierunek zmian w osobowości, postawach, preferowanych wartościach, zachowaniu osób dozorowanej. Na tej podstawie można ocenić czy mamy do czynienia z sukcesem czy porażką w resocjalizacji. Jednak tego typu procedura badawcza z uwagi na jej czasochłonność jest wykonywana w badaniach pedagogicznych bardzo rzadko¹⁵.

¹¹ *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

¹² A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4; W. Ambrozik, *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja” 2009, nr 1.

¹³ A. Węgliński, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Lublin 2004.

¹⁴ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.

¹⁵ Z. Bartkowicz, *Efektywność resocjalizowania nieletnich w zakładzie poprawczym i wychowawczym*, Lublin 1987; A. Węgliński, *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz izolacji zakładowej*, Lublin 1993; J. Szałański, *Przeobrażenia w spostrzeganiu ludzi u wychowanków zakładów poprawczych i wychowawczych*, Warszawa 1993; R. Opora, *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011,

Zamiast procedury opartej na badaniach podłużnych czy eksperymentalnych można także zastosować model oparty na „badaniach poprzecznych”, który polega na wyodrębnieniu grup osób zróżnicowanych pod względem długości wykonywanych oddziaływań resocjalizacyjnych. W ten sposób postąpił Zbigniew Gaś¹⁶, który przy ocenie efektywności resocjalizacji nieletnich w instytucjach zakładowych porównywał zmiany jakie zaszły w grupie „absolwentów” zakładu poprawczego na tle grupy „nowicjuszy”, a więc tych nieletnich, wobec których zaplanowane oddziaływania były wykonywane w krótszym okresie czasu. Podobna procedura zostanie zastosowana w badaniach własnych. Oceniając efektywność pracy kuratorów sądowych dokonano porównania zmian jakie zaobserwowano w osobach dozorowanych w krótszym i dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Efektywna interwencja kuratora w życie podopiecznego, której celem jest optymalna readaptacja społeczna, uzależniona jest od wielu czynników. Jest zawsze wypadkową struktury psychospołecznej osób dozorowanych, właściwości osobowych, poziomu wykolejenia przestępczego, ale też predyspozycji, cech, kompetencji i umiejętności zawodowych kuratorów, jakości relacji z podopiecznymi, zasobów i czynników ryzyka tkwiących w środowisku, nastawienia obywateli do wykonywanych środków probacyjnych, aktualnie wdrażanej polityki resocjalizacyjnej i karnej państwa. Resocjalizacja w warunkach wolności dozorowanej oznacza indywidualne podejście kuratora do każdego podopiecznego z bardzo dokładnym rozpoznaniem i korygowaniem czynników kryminogennych, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa. Istota środków probacyjnych polega na założeniu dodatkowej indywidualnej prognozy, której zasadność podlega sprawdzeniu w okresie próby¹⁷.

Priorytetowym zadaniem resocjalizacji w środowisku otwartym staje się ochrona społeczeństwa i osób dozorowanych przed kolejnymi przestępstwami. Aby ten proces był efektywny, należy kuratorów wyposażać w określone strategie interwencyjne potwierdzone wynikami badań na-

nr 3, s. 65–73; H. Kupiec, *Zmiany w poziomie kompetencji społecznych jako wskaźnik (nie) efektywności resocjalizacji nieletnich*, „Opuscula Sociologica” 2013, vol. 4 (2), s. 97–109; Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, *Poprawa funkcjonowania społecznego nieletnich resocjalizowanych w ośrodkach kuratorskich*, w: *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

¹⁶ Z.B. Gaś, *Charakterystyka projektu badawczego*, w: *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008.

¹⁷ A. Kordik, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998.

ukowych (*evidence based practice*). Działalność służb probacyjnych zaczyna koncentrować się wokół wykonania dwóch zadań: identyfikacji indywidualnych czynników ryzyka recydywy (*risk assessment*) oraz planowania i realizacji interwencji zorientowanych na czynniki ryzyka zdiagnozowane u osób pozostających pod dozorem (*risk management*). Identyfikacja indywidualnych czynników ryzyka recydywy, określana jako „ocena ryzyka” lub „szacowanie ryzyka”, polega na ustaleniu występujących u osób dozowanych obszarów problemowych (czynników kryminogennych), które w świetle badań empirycznych są skorelowane z przestępczością powrotną. Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia pracowników tych służb w wystandardyzowane narzędzia służące do oceny potrzeb kryminogennych (*criminogenic needs*), które są synonimem każdej sytuacji problemowej specyficznej dla osoby dozowanej i wymagają podjęcia natychmiastowej interwencji pomocowej lub korekcyjnej, aby nie doszło do recydywy. W polskiej literaturze kryminologicznej termin *need principle* tłumaczy się jako „potrzeba kryminogenna” lub „czynnik kryminogenny”. Potrzeby kryminogenne są dynamicznymi czynnikami ryzyka bezpośrednio związanymi z zachowaniem przestępczym¹⁸.

Pracownicy służb probacyjnych (kuratorzy sądowi) koncentrują się na rozpoznaniu czynników ryzyka recydywy, które w metodyce wykonywania dozoru mają podlegać korekturze lub eliminacji. Czynniki ryzyka z jednej strony wyznaczają poziom zagrożenia wystąpienia u osoby dozowanej ponownej aktywności przestępczej, a z drugiej stają się obiektem oddziaływań resocjalizacyjnych. W ten sposób w nowej metodyce wykonywania dozoru mamy do czynienia z szacowaniem i zarządzaniem ryzykiem (potrzebami, czynnikami kryminogennymi)¹⁹. Dlatego w zaprojektowanych i opisanych w dalszej części artykułu badaniach podjęto próbę oceny możliwości korygowania wybranych czynników ryzyka przestępczości powrotnej w dozorach probacyjnych.

¹⁸ A. Barczykowska, S. Dzierżyńska-Breś, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152; B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWr No 3617 2014.

¹⁹ D. Andrews, J. Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, Lexis-Nexis, New Providence. Andersen Publishing, New York 2010; M. Sztuka, *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi sądowi kuratorzy dla dorosłych mogą zaklasyfikować osobę dozorowaną do jednej z trzech grupy ryzyka powrotu do przestępstwa: 1) obniżonego ryzyka (grupa A); 2) podstawowej (grupa B); 3) podwyższonego ryzyka (grupa C)²⁰. W założeniach ministerialnych zaklasyfikowanie osób dozorowanych do grup ryzyka ma na celu: poprawę bezpieczeństwa publicznego przez obniżeniu poziomu powrotności do przestępstwa osób poddanych oddziaływaniom kuratorskiej służby sądowej, dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do rozpoznanych czynników ryzyka, wyeliminowanie prowadzenia trudnych dozorów przez kuratorów społecznych, wprowadzenie czytelnych i obiektywnych kryteriów podziału spraw według stopnia trudności (tzw. grup ryzyka), usprawnienie procedur pracy z dozorowanym z uwzględnieniem odpowiedniej częstotliwości i zalecanych terminów. Zakwalifikowanie osób dozorowanych do sprofilowanych grup ryzyka recydywy ma ułatwić kuratorowi zarządzanie usługami oraz umożliwić dostosowanie sposobu zarządzania dozorami do standardów zawartych w europejskich regułach probacyjnych²¹.

Wprowadzenie podziału sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego na grupy ryzyka miało być milowym krokiem na drodze reformowania kurateli sądowej w Polsce i zbliżenia jej do modelu działania organów probacyjnych w „państwach zaawansowanych cywilizacyjnie”. Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia kuratorów w wystandaryzowane narzędzia do rozpoznawania potrzeb kryminogennych. Od niedawna dysponujemy Skalą Progностyczną do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych (SPORPZP) opracowaną przez Brunona Hołysta. Wskazana technika pozwala na zgromadzenie informacji o czynnikach statycznych i dynamicznych zestawionych w pięciu podskalach: biografia ogólna, biografia przestępcza, tradycje/środowisko, cechy charakteru oraz

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969); Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j., art. 169b).

²¹ B. Stańdo-Kawecka, *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWf No 3617 2014; A. Węgliński, *Resocjalizacja w środowisku otwartym z zastosowaniem metody zarządzania przypadkiem w dozorach kuratorskich*, w: *Współczesne dylematy resocjalizacyjne – w stronę twórczej resocjalizacji*, red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, K. Sawicki, Impuls, Kraków 2018.

uzależnienia²². Wyodrębnione w skali SPORPZP czynniki ryzyka stanowiąc będą podstawę do zgromadzenia informacji o osobach dozorowanych objętych badaniami opisanymi w dalszej części przygotowanego artykułu. Źródłem informacji o poszczególnych czynnikach ryzyka przestępczości powrotnej są kuratorzy sądowi odpowiedzialni za powierzone dozory.

Zamierzenia poznawcze

Przedmiotem badań będzie próba rozpoznania efektywności resocjalizacyjnej wykonywanych środków probacyjnych opartych na szeroko wykorzystywanej przez światowe służby probacyjne strategii zarządzania przypadkiem (*case management*) i profilowaniu osób dozorowanych do grup ryzyka przestępczości powrotnej ze względu na statyczne i dynamiczne czynniki kryminogenne. Głównym celem badań będzie próba rozpoznania zmian w zakresie korygowania dynamicznych czynników kryminogennych oraz społecznego funkcjonowania osób dozorowanych w toku sprawowanego przez kuratorów dozoru.

Przy opracowaniu zebranego materiału empirycznego do oceny zmian jakie zaszły w różnych sferach funkcjonowania osób dozorowanych wykorzystano zmienną niezależną – „długość okresu wykonywanego dozoru”. W badanej grupie podopiecznych kuratorów sądowych przeciętny okres wykonywania dozoru wynosił 20 miesięcy. W ten sposób powstała możliwość zakwalifikowania badanych podopiecznych do dwóch podgrup: z krótszym okresem wykonywania dozoru, (poniżej 20 miesięcy) – „KOD” oraz dłuższym okresem dozoru (powyżej 20 miesięcy) – „DOD”. W ten sposób powstała możliwość sprawdzenia, czy faktycznie długość okresu wykonywania orzeczonego środka probacyjnego łączy się z możliwością dokonania zmiany w zakresie korygowania wybranych czynników kryminogennych oraz funkcjonowania społecznego osób dozorowanych.

W zaprojektowanych badaniach poszukiwano odpowiedzi na następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. Jakie zaobserwowano zmiany w zakresie korygowania czynników kryminogennych podopiecznych kuratorów sądowych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?

²² B. Hołyst, *Skala prognostyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

2. Jakie odnotowano zmiany w zakresie cech charakteru, skłonności do uzależnień skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
3. Jakie nastąpiły zmiany w obszarze czynników ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych oraz zasobów ochronnych skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
4. Jakie zaobserwowano zmiany w funkcjonowaniu społecznym skazanych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?
5. Jaka jest ogólna ocena efektywności resocjalizacji podopiecznych kuratorów sądowych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru?

Do oceny czynników ryzyka przestępczości powrotnej osób dozorowanych zastosowano specjalnie skonstruowany kwestionariusz ankiety dla kuratorów sądowych, składający się z pytań ukierunkowanych na rozpoznanie statycznych oraz dynamicznych czynników kryminogennych, odnoszących się do takich obszarów, jak: biografia ogólna, biografia przestępcza, tradycje/środowisko, cechy charakteru oraz uzależnienia, zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych (SPORPZP) opracowanej przez Brunona Hołysta²³. Badani kuratorzy rozpoznawali także czynniki ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych i zasoby ochronne osób dozorowanych na podstawie Arkusza SAVRY (*Structured Assessment of Violence Risk*), opracowanego przez R. Borum, P. Bartel i A. Forth (2002). Arkusz SAVRY może być kodowany na podstawie wielu źródeł informacji, m.in.: funkcjonariuszy Policji, służb społecznych i medycznych. W opisywanych badaniach źródłem informacji o osobach dozorowanych byli kuratorzy sądowi. Ponadto kuratorzy dla dorosłych wypełnili specjalnie opracowany kwestionariusz ankiety składający się z wystandaryzowanych pytań o charakterze kafeterii zamkniętych, półotwartych, otwartych, wyposażonych w skale szacunkowe, dzięki którym mogli przekazać informacje na temat funkcjonowania społecznego osób dozorowanych w trakcie wykonywania orzeczonego środka probacyjnego.

Badaniami, które zostały przeprowadzone w okresie od stycznia 2018 roku do połowy roku 2019, objęto 90-osobową grupę skazanych mężczyzn pozostających pod dozorem kuratorów sądowych. W grupie osób dozoro-

²³ B. Hołyst, *Skala progностyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

wanych dominowały osoby do 30. roku życia (47%) oraz osoby w przedziale wieku od 31 do 40 lat (33%). Przeciętna długość życia badanych podopiecznych kuratorów sądowych wynosiła 33 lata. Większość osób dozorowanych to kawalerowie (57%). Tylko co piąty skazany jest żonaty (20%). Badane osoby mieszkają w mieście (78%). Na terenie miasta powyżej 50 tys. mieszkańców mieszka 58% skazanych, a w środowisku wiejskim tylko 22% badanych podopiecznych kuratorów sądowych. Opisywane osoby dozorowane popełniły przestępstwa pospolite (57%) oraz przestępstwa gwałtowne o charakterze agresywnym (43%). W badanej grupie 35% osób dozorowanych było notowanych jeden raz, a 30% miało wyrok w zawieszeniu. Natomiast więcej niż co piąty skazany był notowany dwu lub trzykrotnie (23%). Ponadto 17% osób dozorowanych było notowanych ponad trzykrotnie, a 12% ma za sobą ponad trzyletnie wyroki bez zawieszenia oraz wyroki bez zawieszania do trzech lat (10%). Tylko jeden skazany miał za sobą pobyt w zakładzie poprawczym w okresie nieletniości.

Funkcjonowanie osób dozorowanych oceniało 90 kuratorów sądowych z których 56% to kuratorzy zawodowi, a 44% to kuratorzy społeczni. W badanej grupie dominują kobiety (80%). Wśród kuratorów przeważają osoby w przedziale wieku od 41 do 50 lat (35%) oraz osoby w wieku od 30 do 40 lat (28%). Przeciętna długość życia badanych kuratorów wynosiła 44 lata. Większość kuratorów ukończyła studia magisterskie o profilu pedagogicznym (55%). W opisywanej grupie 33% badanych osób legitymowało się ukończeniem studiów z zakresu resocjalizacji. Ponadto 10% badanych kuratorów miało ukończone studia psychologiczne, a 7% studia socjologiczne. Kuratorzy legitymują się zróżnicowanym stażem pracy zawodowej i pedagogicznej. Ponad dziesięcioletni ogólny staż pracy zawodowej odnotowano u 90% kuratorów. Przeciętny ogólny staż pracy w badanej grupie wynosił 25 lat. W roli kuratora sądowego ponad 10 lat pracuje 48% badanych osób, a 13% legitymuje się ponad 20-letnim stażem pracy. Jednak do 5 lat powierzoną funkcję wykonuje 18% kuratorów. Przeciętny staż pracy w roli kuratora w badanej grupie wynosił 16 lat.

Interpretacja uzyskanych wyników badań

W pierwszej części analizy materiału empirycznego, z uwzględnieniem dokonanego podziału osób dozorowanych na dwie podgrupy: z krótszym okresem wykonywania dozoru, (KOD) oraz dłuższym okresem dozoru,

(DOD), zostaną rozpoznane zmiany jakie zaobserwowano w obszarze kryminogennych czynników ryzyka przestępczości powrotnej zdiagnozowane przez kuratorów sądowych z wykorzystaniem wskaźników zapisanych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych. Opracowane wyliczenia zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 1. Zmiana czynników kryminogennych zaobserwowanych przez kuratorów sądowych w grupie podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru

Czynniki	KOD		DOD		M1-M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
biografia ogólna	1,85	1,80	2,05	1,80	-0,20	ni
biografia przestępcza	5,02	2,32	4,58	2,06	0,44	ni
cechy charakteru	5,50	4,13	6,58	3,86	-1,08	ni
uzależnienia	2,00	2,57	2,79	2,35	-0,79	0,02
tradycje-środowisko	0,94	1,42	0,79	1,09	0,15	ni

Źródło: badania własne.

Z dokonanych wyliczeń wynika, że w dłuższym okresie wykonywania dozoru odnotowano istotne statystycznie zmniejszenie punktów ujemnych w obszarze „uzależnień” ($p < 0,02$). Okazało się, że w grupie osób dozorowanych przez okres powyżej 20 miesięcy (DOD) w ocenie kuratorów nastąpiło ograniczenie ryzykownego kontaktu z substancjami uzależniającymi (alkohol, narkotyki, leki) oraz hazardem. Ponadto, poza wymienionymi w podgrupie z dłuższym okresem dozoru (DOD), odnotowano korzystne zmiany w punktach ujemnych przydzielanych za występowanie wskaźników kryminogennych w obszarze „cech charakteru” ($M1-M2 = -1,08$) i „biografii ogólnej” ($M1-M2 = -20$). Natomiast bardzo nieznacznie w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego wzrosła liczba punktów ujemnych w obszarze „biografii przestępczej” ($M1-M2 = 0,44$) oraz „tradycji-środowiska” ($M1-M2 = 0,15$).

W sposób szczegółowy zostaną zaprezentowane odnotowane przez kuratorów sądowych zmiany w toku wykonywania dozoru w obszarze cech charakteru oraz uzależnień podopiecznych. W tabeli poniżej zestawiono rozkład wyników dla cech charakteru w ocenianych podgrupach osób dozorowanych.

Tabela 2. Zmiany w cechach charakteru podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Cechy	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 P<
	N1	%	N2	%		
brak akceptacji własnej sytuacji społecznej	31	60	24	63	-3	ni
zakłócenia równowagi emocjonalnej – impulsywność charakteru	29	56	26	68	-12	ni
pogarda dla otoczenia	24	46	19	50	-4	ni
podejrzliwość i nieufność	24	46	25	66	-20	ni
skłonności niszczycielskie	22	42	19	50	-8	ni

Źródło: badania własne.

Okazało się, że w badanej podgrupie osób dozorowanych przez dłuższy okres czasu (DOD) na tle podopiecznych z krótkim okresem wykonania zastosowanego środka probacyjnego (KOD) odnotowano zmniejszenie częstotliwości występowania wszystkich rozpoznawanych przez kuratorów cech charakteru. Największe korzystne zmiany odnotowano w obszarze „podejrzliwość i nieufność” (-20%), a także w zakresie „zakłócenia równowagi emocjonalnej – impulsywność charakteru” (-12%) oraz „skłonności niszczycielskich” (-8%).

Zaobserwowane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej, dlatego ostrożnie można przyjąć, że długość dozoru łączy się z korzystną

zmianą w obrazie opisywanych cech charakteru, które w znaczący sposób mogą utrudniać odbudowanie i umocnienie umiejętności uczestniczenia podopiecznych kuratorów sądowych w życiu społecznym oraz motywować ich do popełnienia kolejnych przestępstw. Rozpoznana pozytywna zmiana może wynikać z podejmowanych przez kuratorów sądowych prób polepszenia funkcjonowania podopiecznych w podstawowych kręgach środowiskowych (rodzynie, grupie odniesienia, społeczności sąsiedzkiej i lokalnej) i budowania podstaw do udanej reintegracji społecznej²⁴.

Ponieważ jest to bardzo istotne zagadnienie odnoszące się do ważnych sfer funkcjonowania osób dozorowanych w relacjach interpersonalnych i społecznych, dlatego postanowiono uszczegółowić wyliczenia z uwzględnieniem różnych zakresów obserwacji wykonanej przez kuratorów sądowych w początkowej oraz zaawansowanej fazie wykonywanego dozoru nad podopiecznymi z różnych grup ryzyka. Opracowane w ten sposób wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 3. Zmiany w cechach charakteru osób dozorowanych z różnych grup ryzyka w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów

Cechy	Gr	KOD		DOD		Różnice %	Istotność różnic
		N	%	N	%		
a) brak akceptacji własnej sytuacji społecznej							
w sposób dostrzegalny	A	11	37	10	33	4	df=2 chi2=0,24 p<0,88
	B	18	60	18	60	0	
	C	18	60	21	70	-10	
w sposób uderzający	A	3	10	2	7	3	df=2 chi2=1,65 p<0,44
	B	5	17	3	10	7	
	C	7	23	1	3	20	

²⁴ A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4, s. 161.

b) pogarda dla otoczenia							
w sposób dostrzegalny	A	8	27	9	30	-3	df=2 chi2=0,41 p<0,82
	B	16	53	14	47	14	
	C	16	53	19	63	-10	
w sposób uderzający	A	1	3	0	0	3	df=2 chi2=0,60 p<0,74
	B	1	3	0	0	3	
	C	3	6	1	3	3	
c) podejrzliwość i nieufność							
w sposób dostrzegalny	A	7	23	1	3	20	df=2 chi2=3,01 p<0,22
	B	15	50	0	0	50	
	C	13	43	3	10	33	
w sposób uderzający	A	6	20	1	3	17	df=2 chi2=1,85 p<0,40
	B	5	17	0	0	17	
	C	8	27	3	10	17	
d) skłonności niszczyielskie							
w sposób dostrzegalny	A	6	20	9	30	-10	df=2 chi2=0,55 p<0,76
	B	15	50	14	47	3	
	C	16	33	18	60	-27	
w sposób uderzający	A	3	10	0	0	10	df=2 chi2=0,21 p<0,90
	B	0	0	0	0	0	
	C	3	10	0	0	10	
e) brak równowagi emocjonalnej – impulsywność							

w sposób dostrzegalny	A	6	20	12	40	-20	df=2 chi2=5,21 p<0,07
	B	12	40	17	57	-17	
	C	13	43	6	20	23	
w sposób uderzający	A	8	27	1	3	24	df=2 chi2=2,04 p<0,36
	B	5	17	1	3	14	
	C	9	30	5	17	13	

Źródło: badania własne.

Na podstawie uzyskanych od badanych kuratorów informacji i wykonanych wyliczeń statystycznych można stwierdzić, że nie ma istotnych różnic w przejawianiu rozpoznawanych cech charakteru w początkowej (KOD) i zaawansowanej fazie wykonywania dozoru (DOD).

Można zauważyć, że podopieczni kuratorów sądowych z grupy podwyższonego ryzyka (gr. C) w dłuższym okresie dozoru (DOD) rzadziej manifestują w „sposób uderzający” – „brak akceptacji własnej sytuacji społecznej” (20%); „podejrzliwość i nieufność” (17%); „skłonności niszczyielskie” (10%), a także „brak równowagi emocjonalnej – impulsywności charakteru” (13%). Należy pamiętać, że jest to grupa osób dozorowanych w największym stopniu zagrożona ryzykiem przestępczości powrotnej. Ujawnione korzystnie zmiany będą sprzyjać osiągnięciu założonych celów resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Natomiast w grupie podstawowego ryzyka przy porównaniu zmian obserwowanych w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) można zauważyć „w sposób uderzający” przede wszystkim zmniejszenie się częstotliwości występowania: „podejrzliwości i nieufności” (17%) a także ograniczone eksponowanie manifestacji o charakterze „braku równowagi emocjonalnej – impulsywności” (14%). Zaobserwowane zmiany także będą sprzyjać oczekiwanym postępom w resocjalizacji.

Z kolei wśród podopiecznych z grupy obniżonego ryzyka (gr. A) w dłuższym okresie dozoru „w sposób uderzający” kuratorzy zaobserwowali zmniejszenie przejawiania „podejrzliwości i nieufności” (17%); „skłonności niszczyielskich” (10%), a najczęściej obserwowaną zmianą było ograniczenie manifestowania „braku równowagi emocjonalnej – impulsywności” (24%).

Opisane zmiany potwierdzają wcześniejsze ustalenia dotyczące korzystnych zmian w obrazie cech charakteru osób dozorowanych z trzech grup ryzyka, które będą sprzyjać udanej reintegracji społecznej po zakończeniu dozoru.

Następnie dokonano analizy zmian w wybranych symptomach uzależnień osób dozorowanych w czasie wykonywania środka probacyjnego. Kuratorzy oceniali skłonność swoich podopiecznych do uzależnień na skali szacunkowej. Zaznaczenie cyfry „1” oznaczało występowanie uzależnienia „w stopniu umiarkowanym”, a cyfry „2” „w stopniu silnym”. W tabeli poniżej zestawiono opracowane wyniki ukazujące zmiany w poziomie rozpoznawanych uzależnień w porównywanych podgrupach osób dozorowanych (KOD i DOD). Należy pamiętać, że im wyższa wartość wyliczonych średnich arytmetycznych, tym większa skłonność osób dozorowanych do wymienionych uzależnień.

Tabela 4. Zmiana skłonności do uzależnień podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Uzależnienie od	KOD		DOD		M1– M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
nikotyny	1,98	1,09	1,82	0,98	0,16	ni
alkoholu	1,98	1,30	1,82	1,09	0,16	ni
narkotyków	2,31	1,20	2,61	0,95	0,30	ni
leków	2,31	1,23	2,50	1,08	0,19	ni
hazardu	2,23	1,29	2,50	1,08	0,27	ni

Źródło: badania własne.

Z zestawionych w tabeli danych wynika, że średnie arytmetyczne osób dozorowanych z podgrupy o dłuższym okresie dozoru (DOD), zapisane w kolumnie „M2”, są niższe dla wszystkich ocenianych uzależnień na tle podgrupy z krótszym okresem dozoru (KOD), co oznacza korzystne zmiany w przejawach skłonności do ryzykownego kontaktu z substancjami uzależniającymi oraz hazardem. Największe pozytywne zmiany od-

notowano w kontakcie osób dozorowanych z „narkotykami” ($M1-M2=0,30$) oraz „hazardem” ($M1-M2=0,27$). Ponadto kuratorzy odnotowali korzystne zmiany w zakresie skłonności podopiecznych do uzależniania się od „leków” ($M1-M2=0,19$); „nikotyny” ($M1-M2=0,16$) oraz „alkoholu” ($M1-M2=0,16$). Jednak odnotowane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej.

W ocenianej 90-osobowej grupie osób dozorowanych kuratorzy sądowi najczęściej dostrzegali przejawy uzależnienia od „alkoholu” (63%) oraz ryzykowny kontakt z „narkotykami” (26%). Natomiast na podstawie wyników testu AUDIT wykazano, że 43% osób dozorowanych przejawiało objawy; „picia ryzykownego”, „szkodliwego” lub „symptomy uzależnienia od alkoholu”. Dlatego odnotowane korzystne zmiany w zależności badanych podopiecznych kuratorów sądowych od opisywanych substancji uzależniających oraz hazardu w toku wykonywania dozoru są szczególnie progностyczne w zakresie eliminowania powrotności skazanych do przestępstwa.

Poza oceną zmian w czynnikach kryminogennych rozpoznawanych na podstawie wskaźników zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych, badani kuratorzy mogli dokonać oceny wybranych czynników ryzyka wystąpienia zachowań przemocowych oraz zasobów ochronnych w grupie osób dozorowanych z wykorzystaniem Arkusza SAVRY. Każdy z wskaźników ryzyka był oceniany przez kuratorów w skali 3-stopniowej: nasilenie objawów określa się jako „niskie” (ocena 0), „umiarkowane” (ocena 1), lub „wysokie” (ocena 2). Przyjmuje się, że im wyższe wyniki uzyska osoba badana w grupie wskaźników ryzyka, tym większe jest prawdopodobieństwo, że w przyszłości ujawni ona zachowania o charakterze przemocy.

W grupie czynników ryzyka można rozpoznać cztery grupy danych: a) historyczne czynniki ryzyka (obejmują zachowania o charakterze przemocy doświadczanej w przeszłości); b) społeczne czynniki ryzyka (zawierające opis relacji interpersonalnych, kontaktów z rodziną i rówieśnikami); c) indywidualne czynniki ryzyka (służące do rozpoznania postaw i funkcjonowania jednostki w aspektach psychologicznych oraz behawioralnych). Ponadto, kurator kodując wyniki dla danej osoby dozorowanej do Arkusza SAVRY, mógł rozpoznać czynniki ochronne (wspierające) łagodzące negatywne działanie czynników ryzyka. W tabeli poniżej zestawiono dane obrazujące zmiany w nasileniu czynników ryzyka i zasobów ochronnych podopiecznych rozpoznanych przez kuratorów sądowych w krótszym i dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Tabela 5. Zmiany czynników ryzyka oraz zasobów ochronnych podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie badanych kuratorów sądowych

Czynniki	KOD		DOD		M1–M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
historyczne	3,83	4,25	4,32	4,79	-0,49	ni
społeczne	3,46	2,92	4,05	3,03	-0,59	ni
indywidualne	3,96	3,68	4,18	4,63	-0,22	ni
ochronne	2,85	1,64	3,58	1,99	-0,73	ni

Źródło: badania własne.

Z zaprezentowanych w tabeli wyliczeń wynika, że w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) można zauważyć wzrost czynników ryzyka wystąpienia przemocy osób dozorowanych. Największe niekorzystne zmiany dotyczą wzrostu średniego poziomu czynników „społecznych” ($M1-M2=-0,59$). W dłuższym, ponad 20-miesięcznym okresie dozoru kuratorzy sądowi nie byli w stanie przeciwstawić się negatywnym kontaktom społecznym osób dozorowanych z grupami o charakterze aspołecznym, ale też nie udzielili podopiecznym dostatecznego, konstruktywnego wsparcia w sytuacjach nie radzenia sobie z obciążeniami stresogennymi w relacjach o charakterze odrzucenia społecznego. Pociuszające jest tylko to, że przeciętny poziom rozpoznanych negatywnych czynników w obszarze społecznym jest zdecydowanie niższy od przeciętnego, gdyż maksymalnie kuratorzy mogli przypisać osobie dozorowanej 12 punktów ujemnych, a w 90-osobowej grupie podopiecznych średni poziom tych czynników nieznacznie przekracza 4 punkty ($M2=4,04$).

Analizując zestawione w tabeli informacje uzyskane od kuratorów sądowych, można także zauważyć nieznaczny wzrost w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) czynników „ochronnych” ($M1-M2=0,73$). Jednak średni poziom rozpoznanych zasobów jest nieznacznie wyższy od przeciętnej liczby punktów dodatnich możliwych do uzyskania w skali SAVRY, a to oznacza, że opisywani podopieczni kuratorów

sądowych charakteryzują się brakiem zasobów w zakresie empatii i wrażliwości sumienia.

Chociaż opisywane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej, to jednak zauważalne jest to, że kuratorzy sądowi w toku wykonywania orzeczonych środków probacyjnych nie byli w stanie przeciwstawić się historycznym, społecznym i indywidualnym czynnikom ryzyka wystąpienia przemocy osób dozorowanych, a także w sposób istotny zwiększać zasoby chroniące podopiecznych przed stosowaniem przemocy. Kuratorzy sądowi nie mieli trudności z rozpoznawaniem zagrożeń mogących skutkować stosowaniem przez osoby dozorowane przemocy w relacjach społecznych, ale nie byli w stanie zaplanować i zrealizować w bezpośrednich kontaktach skutecznych form interwencji, czy też skierować podopiecznych w największym stopniu zagrożonych niedostosowaniem społecznym do specjalistycznych placówek prowadzących zajęcia o charakterze profilaktyczno-terapeutycznym i reedukacyjnym, a to skutkowało wzrostem poziomu czynników ryzyka wystąpienia zachowań z użyciem przemocy w dłuższym okresie wykonywania dozoru.

Dlatego w dalszej części analizy materiału empirycznego podjęto próbę rozpoznania zmian jakie zaobserwowali kuratorzy sądowi w funkcjonowaniu społecznym podopiecznych w trakcie wykonywania orzeczonych środków probacyjnych (zobacz tabela poniżej).

Tabela 6. Zmiany w funkcjonowaniu podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Zmiany	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
zerwanie kontaktów z patologicznym środowiskiem	31	60	25	66	-6	ni
podjęcie pracy,	27	52	17	45	7	ni
porozumienie z rodziną,	17	33	11	29	4	ni

Źródło: badania własne.

Z zestawionych w tabeli informacji wynika, że kuratorzy sądowi w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) zaobserwowali nieznaczną, pozytywną zmianę w zakresie „zerwania kontaktów z patologicznym środowiskiem” osób dozorowanych (-6%). Natomiast odnotowano niekorzystne tendencje w takich obszarach funkcjonowania podopiecznych, jak „podjęcie pracy” czy „porozumienie z rodziną”, w związku z tym poproszono badanych kuratorów o dokonanie bardziej szczegółowej oceny funkcjonowania osób dozorowanych w rolach społecznych w trakcie wykonywania dozoru. Zebrane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 7. Zmiany w pełnieniu ról społecznych podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Role	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
obywatela (życie zgodne z prawem)	31	60	23	61	-1	ni
pracownika (pozytywny stosunek do pracy, uczciwa realizacja obowiązku pracy),	27	52	21	55	-3	ni
ojca (lepsze wypełnianie obowiązków rodzicielskich)	15	29	14	37	-8	ni
męża	10	19	9	24	-5	ni

Źródło: badania własne.

Okazało się, że podgrupa osób dozorowanych o dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) tylko nieznacznie w ocenie kuratorów bardziej korzystnie funkcjonuje na tle podopiecznych o krótszym dozorze (KOD) w zakresie ocenianych ról. Najczęściej korzystne zmiany zaobserwowano w obszarze „lepszego wypełnianie obowiązków rodziciel-

skich” (-8%) oraz funkcjonowania podopiecznych w roli „męża” (-5%). Najbardziej kuratorzy obserwowali zmiany w obszarze funkcjonowania zgodnego z prawem, ale należy pamiętać, że w całej 90-osobowej grupie w trakcie wykonywania dozoru tylko dwóch podopiecznych dopuściło się ponownego popełnienia przestępstwa. Wykazane różnice nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej. Ogólnie w ocenie kuratorów sądowych w zaawansowanej fazie wykonywania dozoru nastąpiły tylko nieznaczne korzystne zmiany w zachowaniu oraz w obszarze wywiązywania się z podstawowych ról podopiecznych kuratorów sądowych.

Zebrany materiał empiryczny pozwala także na dokonanie oceny zmian w zachowaniu podopiecznych podczas bezpośrednich kontaktów z osobą kuratora sądowego w trakcie wykonywanego dozoru. Odpowiednie wyliczenia obrazujące zachowanie osób dozorowanych w początkowej oraz zaawansowanej fazie dozoru zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 8. Zmiany w zachowaniu podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów sądowych

Zachowania	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
informowanie o aktualnej sytuacji	36	69	26	68	1	ni
wyjaśnianie	29	56	26	68	-12	ni
chęć współpracy	29	56	19	50	6	ni
pytania	24	46	13	34	12	ni
usprawiedliwianie się	23	44	20	52	-8	ni
gotowość do zwierzenia się ze swoich problemów	15	29	10	26	3	ni
prośby	14	27	5	13	14	ni
zainteresowanie	14	27	9	24	3	ni

milczenie	11	21	4	10	11	ni
unikanie kontaktu	10	19	4	10	9	ni
propozycje nowych rozwiązań	8	15	7	18	-3	ni
agresja werbalna	4	8	1	2	6	ni
groźby	1	2	0	0	2	ni

Źródło: badania własne.

Analizując zestawione w tabeli informacje, można zauważyć, że w zaawansowanej fazie wykonywania dozoru kuratorzy częściej obserwowali zachowania podopiecznych polegające na „wyjaśnianiu” (-12%) oraz „usprawiedliwianiu się” (-8%). Natomiast w dłuższym okresie dozoru, (DOD) podopieczni rzadziej na tle okresu początkowego (KOD) manifestowali zachowania oparte na: „prośbach” (14%), „pytaniach” (12%), „milczeniu” (11%) czy „unikaniu kontaktu” (9%).

Szczególnie ważne jest zaobserwowane przez kuratorów w toku wykonywania dozoru zmniejszanie się w czasie bezpośrednich spotkań częstotliwości zachowań wskazujących na brak potrzeby komunikacji z kuratorem sądowym (zmniejsza się liczba podopiecznych manifestujących „milczenie” czy „unikanie kontaktu”). Ponadto osoby dozorowane w trakcie wykonywania dozoru kierują coraz mniej „prośb” wobec kuratorów, co pośrednio wskazuje na stopniowe spełnianie ich oczekiwań i zaspokajanie potrzeb sygnalizowanych w pierwszej fazie dozoru.

Równocześnie zwiększyła się częstotliwość bezpośrednich rozmów z kuratorem opartych na „wyjaśnianiu”, a nawet „usprawiedliwianiu się” ze swojego zachowania. Należy też zwrócić uwagę na to, że w zaawansowanej fazie dozoru (DOD) kuratorzy nie zaobserwowali ze strony podopiecznych „gróźb”, a tylko jedna osoba dozorowana przejawiała wobec kuratora „agresję werbalną”.

Dodatkowo rozpoznano jak zmienia się w ocenie kuratorów zaangażowanie podopiecznych na rzecz resocjalizacji i uczciwego życia w społeczeństwie w trakcie wykonywania dozoru. Zebrane informacje zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 9. Zmiana zaangażowania podopiecznych na rzecz uczciwego życia w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru w ocenie kuratorów

Zaangażowanie	KOD (n=52)		DOD (n=38)		Róż- nice %	chi2 p<
	N	%	N	%		
przeciętne	28	54	14	37	17	ni
ponadprzeciętne	10	19	14	37	-18	ni
maksymalne	8	15	8	21	-6	ni
minimalne	4	8	1	3	5	ni
brak zaangażowania	1	2	1	3	-1	ni

Źródło: badania własne.

Według kuratorów sądowych, w dłuższym okresie wykonywania dozoru (DOD) zwiększyła się liczba podopiecznych „ponadprzeciętnie” (-18%) oraz „maksymalnie” (-6%) zaangażowanych w „resocjalizację” oraz „uczciwe życie” w społeczeństwie. A jednocześnie kuratorzy obserwowali coraz mniej osób dozorowanych tylko „przeciętnie” (17%) zaangażowanych w pomyślny przebieg dozoru. Jeżeli badani kuratorzy zaprezentowali obiektywną, a nie życzeniową ocenę zachowania podopiecznych w trakcie wykonywanego środka probacyjnego, to należą im się gratulacje za skuteczne umotywowanie osób dozorowanych w dokonywanie zmian zgodnych z celami resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Z uwagi na doskonałe wykształcenie oraz stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych, badani kuratorzy charakteryzują się pełną świadomością roli istotnych czynników metodycznych, cech i kompetencji osób dozorowanych oraz otoczenia zewnętrznego w podnoszeniu efektywności resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej. Uwzględniając wiedzę badanych kuratorów na temat bezpośrednich oddziaływań, posiadane umiejętności oraz predyspozycje, świadomość zmian jakie zachodzą w podopiecznych pod wpływem wzajemnych kontaktów podjęto próbę

rozpoznania ogólnej oceny efektów resocjalizacji w początkowej i zaawansowanej fazie wykonywania dozoru. Badani kuratorzy zostali poproszeni o podsumowanie swoich sukcesów i niepowodzeń w pracy z podopiecznymi. Na skali szacunkowej mogli ocenić, czy ich oddziaływania były „bardzo efektywne” – 5 pkt; „efektywne” – 4 pkt; „umiarkowanie efektywne” – 3 pkt; „raczej nieefektywne” – 2 pkt; „zdecydowanie nieefektywne” – 1 pkt. Opracowane w ten sposób wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 10. Ogólna ocena efektywności resocjalizacji podopiecznych w krótszym i w dłuższym okresie wykonywania dozoru

Ocena	KOD		DOD		M1– M2	Test U p<
	M1	Sd1	M2	Sd2		
Efektywność	3,75	0,71	3,55	1,08	0,20	ni

Źródło: badania własne.

Z dokonanych wyliczeń wynika, że badani kuratorzy sądowi przy ocenie zbilansowanych sukcesów i niepowodzeń w resocjalizacji osób dozorowanych byli większymi optymistami w początkowej fazie wykonywania dozoru (M1=3,75). Ogólnie skutki pracy z podopiecznymi w krótkim okresie wykonywania dozoru (KOD) ocenili jako „efektywne”. Natomiast gdy dozór trwał ponad 20 miesięcy, kuratorzy wykazali już większą ostrożność w ocenie efektów resocjalizacji (M2=3,55), ale nadal są przekonani, że ich pracę w czasie wykonywania orzeczonego środka probacyjnego można ocenić jako więcej niż „umiarkowanie efektywną”. Ujawniona różnica pomiędzy średnimi (M1–M2= 0,20) nie osiągnęła poziomu istotności statystycznej. Ogólnie zarówno w początkowej, jak i zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów badani kuratorzy dostrzegają pozytywne rezultaty pracy z podopiecznymi w toku wykonywania orzeczonego środka probacyjnego.

Podsumowanie wyników badań

Istotą i sensem resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej jest dokonywanie zmiany w postawach i zachowaniach osób dozorowanych, a nie formalne i bezduszne wymierzanie kary. Sens dozoru kuratorskiego nie polega na wzmożonej „inwigilacji” osoby skazanej, ale na poszerzeniu pola odpowiedzialności kuratora za wspieranie i motywowanie osoby dozorowanej do aktywnego poszukiwania własnej drogi życiowej, w zgodzie z obowiązującymi regułami życia społecznego. Resocjalizacja w warunkach wolności dozorowanej wyrosła z potrzeby zmiany represyjno-izolacyjnego modelu postępowania z osobami skazanymi na oddziaływania o charakterze reedukacyjno-reintegracyjnym, wyrosła z przekonania, że w naturze każdego człowieka znajdują się niezniszczalne zasoby dobra, które przy stworzeniu odpowiednich warunków środowiskowych i wsparciu ze strony świadomych swojej misji społecznej kuratorów sądowych rozwiną się w akceptowane formy aktywności samorealizacyjnej, zwiększenia jakości życia osobistego i przystosowania społecznego osób dozorowanych.

Przy opracowaniu zebranego materiału empirycznego, do oceny zmian jakie zaszły w różnych sferach funkcjonowania osób dozorowanych, wykorzystano zmienną niezależną „długość okresu wykonywanego dozoru”. W dłuższym okresie wykonywania dozoru odnotowano istotne statystycznie zmniejszenie występowania czynników kryminogennych rozpoznanych na podstawie wskaźników zawartych w Skali Progностycznej do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przystępczych w obszarze „uzależnień” ($p < 0,02$). Ponadto, według badanych kuratorów sądowych, wraz z dłuższym okresem wykonywania dozoru następują korzystne zmiany w nasileniu dynamicznych czynników kryminogennych. Dotyczy to przede wszystkim obszaru diagnozowanych cech charakteru. W zaawansowanej fazie wykonywania dozoru kuratorzy zaobserwowali zmniejszenie „podejrzliwości i nieufności”, „impulsywności” oraz „skłonności niszczycielskich” w relacjach osób dozorowanych. Zaobserwowane korzystne zmiany będą ułatwiać funkcjonowanie podopiecznych w podstawowych kręgach środowiskowych.

Analizując zmiany jakie zostały zaobserwowane przez kuratorów sądowych w początkowej oraz zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów należy zwrócić uwagę na jakość bezpośrednich relacji kuratorów z osobami dozorowanymi. Okazało się, że kuratorzy w trakcie wykonywanego

środka probacyjnego potrafią skutecznie motywować osoby dozorowane do dokonywania zmian w społecznym funkcjonowaniu zgodnych z celami resocjalizacji. Dlatego nie może być zaskoczeniem to, że badani kuratorzy zarówno w początkowej, jak i zaawansowanej fazie wykonywanych dozorów dostrzegają pozytywne rezultaty pracy z osobami dozorowanymi w toku wykonywania środków probacyjnych. Należy dodać, że zdecydowana większość prowadzonych dozorów była efektywna, ponieważ w całej 90-osobowej badanej grupie tylko dwie osoby dozorowane w ostatniej fazie wykonywania środka probacyjnego ponownie weszły w konflikt z prawem.

Kuratorzy sądowi jako, przedstawiciele szczególnej służby społecznej skoncentrowani w modelu zarządzania przypadkiem na rozpoznawaniu statycznych i dynamicznych czynników ryzyka powrotności osób dozorowanych do przestępstwa, mogących być źródłem społecznej stygmatyzacji i instrumentem wykluczenia, nie mogą zapominać o systematycznym wspomaganiu osób dozorowanych w rozwoju kompetencji społecznych, moralnych i osobowych, stanowiących podstawę podmiotowego samoukierunkowania i sprawczości w dążeniu do readaptacji i reintegracji społecznej, które decydują o efektywności resocjalizacji w warunkach wolności dozorowanej.

Bibliografia

Literatura

Ambrozik W., *Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Probacja” 2009, nr 1.

Andrews D., Bonta J., Hoge R., *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior” 1990, vol. 17 (1), s. 19–52.

Andrews D., Bonta J., *The Psychology of Criminal Conduct*, Lexis-Nexis, New Providence. Andersen Publishing, New York 2010.

Bałandynowicz A., *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4.

Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 4, s. 131–152.

Bartkowicz Z., *Efektywność resocjalizowania nieletnich w zakładzie poprawczym i wychowawczym*, Lublin 1987.

Bartkowicz Z., *Skuteczna resocjalizacja w perspektywie aksjologicznej i pomiarowej*, w: *Skuteczna resocjalizacja. Doświadczenia i propozycje*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, Lublin 2008.

Bartkowicz Z., Wojnarska A., *Poprawa funkcjonowania społecznego nieletnich resocjalizowanych w ośrodkach kuratorskich*, w: *Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych*, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

Bednarski M., Szatur-Jaworska M., *Wskaźniki społeczne jako narzędzia pomiaru skuteczności i efektywności polityki społecznej*, red. M. Bednarski, B. Szatur-Jaworska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999, z. 12, seria „Opracowania Projektów Badawczych Zamawianych”.

Borum R. Bartel P., Forth A., Forth A., *Manual for the Structured Assessment of Violence Risk in Youth*, Version 1, Consultation Edition, Florida: University of South Florida USF Burgess E. W., *Factors Determining Success or Failure in Parole*, 2002.

Efektywność resocjalizacji nieletnich w warunkach wolnościowych, red. Z. Bartkowicz, A. Wojnarska, A. Węgliński, Lublin 2013.

Gaś Z.B., *Charakterystyka projektu badawczego*, w: *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*, red. Z.B. Gaś, Lublin 2008.

Hołyst B., *Skala prognostyczna do oceny ryzyka podjęcia zachowań przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, nr 1.

Konopczyński M., *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych, refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, PEDAGOGIUM, Warszawa 2013.

Kordik A., *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław 1998.

Kupiec H., *Zmiany w poziomie kompetencji społecznych jako wskaźnik (nie)efektywności resocjalizacji nieletnich*, „Opuscula Sociologica” 2013, vol. 4 (2), s. 97–109.

Miśta G., *Obciążenie zadaniami polskich kuratorów sądowych dla dorosłych na tle europejskich służb probacyjnych*, w: *Współczesne wyzwania kurateli sądowej w Polsce*, red. A. Kwieciński, Acta Universitatis Wratislaviensis 0239-6661, No. 3925, Wrocław 2019.

Muskala M., *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja” 2015, nr 1 s. 51–66.

Opora R., *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 65–73.

Ostrihanska Z., *Diagnoza w pracy kuratora sądowego*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.

Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.

Robinson G., *Exploring risk management in probation practice. Contemporary developments in England and Wales*, „Punishment and Society” 2002, nr 4 (1), s. 21–23.

Stańdo-Kawecka B., *Ruch What works i „nowa resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej?*, w: *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010.

Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXXIII, s. 12–39, Wrocław, AUWr No 3617 2014.

Stasiorowski S., *Metody pracy resocjalizacyjnej i profilaktycznej stosowane przez kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach karnych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Prawo karne i kryminologia, Warszawa 2018.

Szałański J., *Przeobrażenia w spostrzeganiu ludzi u wychowanków zakładów poprawczych i wychowawczych*, Warszawa 1993.

Sztuka M., *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków 2013.

Węgliński A., *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Lublin 2004.

Węgliński A., *Resocjalizacja nieletnich w warunkach wolności dozorowanej oraz izolacji zakładowej*, Lublin 1993.

Węgliński A., *Resocjalizacja w środowisku otwartym z zastosowaniem metody zarządzania przypadkiem w dozorach kuratorskich*, w: *Współczesne dylematy resocjalizacyjne – w stronę twórczej resocjalizacji*, red. W. Ambroziak, A. Kieszowska, K. Sawicki, Impuls, Kraków 2018.

Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w działaniu, Sprawy karne” 2013, t. 16.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, (Dz.U. 2013, poz. 335).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

Krzysztof Stasiak¹

**ODPOWIEDNIE STOSOWANIE PRZEPISÓW
O DOZORZE I KURATORZE W KODEKSIE KARNYM
WYKONAWCZYM (ART. 55 § 2 ZD. 2 K.K.W.)**

**PROPER APPLICATION OF THE PROVISIONS
ON SUPERVISION AND THE PROBATION OFFICER
IN THE EXECUTIVE PENAL CODE
(ARTICLE 55 § 2ND SENTENCE 2 OF THE E.P.C.)**

Otrzymano: 02.09.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6377

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W Kodeksie karnym wykonawczym² w dwóch miejscach (art. 55 § 2 zd. 2 i art. 43d § 3 zd. 2 k.k.w.) zostało użyte sformułowanie „przepisy o dozorze i kuratorze stosuje się odpowiednio”. Jest ono rodzajem odesłania, które dosyć często stosuje się w technice legislacyjnej. Dzięki jego użyciu możliwe jest uniknięcie powtarzania w akcie prawnym treści, które już wcześniej zostały w nim zastosowane do innej sytuacji. Pozwala to na zapewnienie aktowi prawnemu większej spójności, jednak niekiedy w trakcie stosowania tej normy występują problemy interpretacyjne. Wynikają one z faktu, iż przepisy, które mamy odpowiednio stosować, zostały ustanowione dla innej instytucji prawnej i jej zastosowanie do innej sytuacji może nastęrczać duże trudności.

¹ Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Kurator Okręgowy Sądu Okręgowego w Gdańsku, autor do korespondencji: Krzysztof Stasiak, e-mail: krzysztof.stasiak@prawo.ug.edu.pl, ORCID: 0000-0001-5669-5583.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j.) – zwana dalej k.k.w.).

Niniejszy artykuł został poświęcony analizie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. Dokonano jej w oparciu o przepisy prawa i dostępną literaturę przedmiotu. Jej celem była próba odkodowania zawartej w nim normy oraz określenie sposobu jej zastosowania. W opracowaniu zwrócono uwagę, iż wyżej wymieniony artykuł pierwotnie był związany z wykonywaniem dozorów orzeczonych wobec skazanych na karę ograniczenia wolności. Jednak, z uwagi na usunięcie z systemu prawnego możliwości stosowania tego rodzaju dozorów, obecnie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. należy używać do czynności kuratora sądowego związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania przez skazanego (ukaranego) obowiązków orzeczonych obok kary ograniczenia wolności.

Słowa kluczowe: kara ograniczenia wolności, Kodeks karny wykonawczy, kurator sądowy, wykonanie kary, odpowiednie stosowanie przepisów

Abstract

The Executive Penal Code (e.p.c.) uses the phrase “regulations for supervision and the probation officer shall apply accordingly” twice (Article 55 § 2, sentence 2 of the e.p.c. and Article 43d § 3, sentence 2 of the e.p.c.). It is a type of reference which is quite often used in legislative technique. Thanks to its use, it is possible to avoid repeating content that has been already applied to another situation in a legal act. This allows the legal act to be more coherent, but sometimes there are problems of interpretation during the application of this standard. This is due to the fact that the rules that we are supposed to apply properly have been laid down for another legal institution and it can be very difficult to apply them to another situation.

This paper is devoted to the analysis of Article 55 § 2, sentence 2 of the e.p.c. It was made on the basis of legal regulations and available literature. Its aim is an attempt to decode the norm contained therein and determine the manner of its application. In this study, it is noted that the above mentioned article was originally connected with supervision over the sentenced to the penalty of restriction of liberty. However, due to the removal of the possibility of using this type of supervision from the legal system, at present, Article 55 § 2, sentence 2 of the e.p.c. should be used for the activities of the probation officer related to organising and controlling the performance by the sentenced (punished) person of obligations imposed in addition to the penalty of restriction of liberty.

Key words: penalty of restriction of liberty, Executive Penal Code, probation officer, execution of sentence, proper application of the rules

Wprowadzenie

Kodeks karny wykonawczy jest aktem prawnym, który w najszerszym zakresie określa zadania, które kurator dla dorosłych jest zobowiązany realizować. Niektóre z nich są w nim ustalone precyzyjnie i zawierają schemat postępowania. Natomiast sposób uregulowania innych jest o wiele skromniejszy. W zakresie metod, przy pomocy których w Kodeksie karnym wykonawczym dokonano opisu różnych instytucji prawnych, niekiedy używa się odesłania do przepisów umiejscowionych w innej jego części. Dzięki takiej konstrukcji można uniknąć powtarzania treści, które zostały już w nim unormowane, jednak z drugiej strony mogą powstać wątpliwości, jak należy zastosować normy prawne do sytuacji, dla których nie zostały one stworzone. Do takich konstrukcji należy zwrot „przepisy stosuje się odpowiednio”.

W k.k.w. w zakresie pracy kuratora sądowego taką konstrukcję zastosowano trzykrotnie w stosunku do przepisów odnoszących się do dozoru: art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., na mocy którego do wykonywania kary ograniczenia wolności przepisy o dozorze i kuratorze stosuje się odpowiednio; art. 43d § 3 zd. 2 k.k.w., który nakazuje odpowiednio stosować przepisy o dozorze i kuratorze sądowym w związku z wykonywaniem przez niego czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kar z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego; art. 181a § 4 k.k.w., zgodnie z którym do nadzorowania wymienionych w art. 181a § 2 k.k.w. środków karnych przepisy art. 169 k.k.w. i 172 k.k.w. stosuje się odpowiednio. Normy te, często brzmiące identycznie, będą miały odrębny zakres znaczeniowy, gdyż odnoszą się do wykonywania rodzajowo innych środków penalnych³.

W niniejszym artykule skupiono się na pierwszej z wymienionych norm prawnych, gdyż ma ona zastosowanie do liczbowo największej kategorii spraw⁴. Zasadniczym celem tego artykułu jest dokonanie analizy i próby odkodowania znaczenia normy prawnej zawartej w art. 55 § 2 *in fine* k.k.w., gdyż przy jej stosowaniu niejednokrotnie pojawiają się pytania, do jakich sytuacji oraz w jakim zakresie do wykonywania kary ograniczenia wolności należy użyć przepisów o dozorze i kuratorze?

³ Szerzej: J. Warylewski, *Kara – podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007; M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1995, s. 433 i n.

⁴ Jak wynika z danych statystycznych za 2019 r., do kuratorów dla dorosłych wpłynęło 144 233 kar ograniczenia wolności i 58 923 prac społecznie użytecznych, łącznie 203 156 spraw. Przy ogólnym wpływie spraw na poziomie 289 236, te dwie kategorie stanowiły 70,2% spraw, które w wymienionym roku wpłynęły do wykonania (dane na podstawie druku statystycznego MS-S40r za 2019 r.).

Rozumienie treści art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w.

Część k.k.w. poświęcona karze ograniczenia wolności należy do tych, które dotychczas były najczęściej nowelizowane. Takie działania przede wszystkim wynikały ze zmian w polityce karnej państwa polskiego i zmieniającej się w niej roli kar wolnościowych. W momencie uchwalenia obecnie obowiązujących kodyfikacji karnych, kara ta była ukształtowana na wzór kary pozbawienia wolności. Zatem można ją było orzec jako karę bezwzględną lub w zawieszeniu, z dozorem kuratora lub bez dozoru (art. 36 i 69 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 523 ze zm.) – zwaną dalej k.k.). Sąd miał też możliwość nałożenia na skazanego niektórych obowiązków wymienionych w art. 72 k.k. W związku z taką konstrukcją, pierwotna treść art. 55 § 2 k.k.w., w którym określono rolę kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, odnosiła się do kary tak właśnie określonej. Z tego powodu kurator sądowy nie tylko wykonywał czynności związane z jej organizowaniem i kontrolowaniem, ale też mógł wobec skazanego sprawować dozór – jeżeli sąd takie orzeczenie wydał. Wówczas przepisy o dozorze i kuratorze sądowym należało stosować odpowiednio⁵. Taki stan prawny istniał do 2010 r., kiedy dokonano poważnej nowelizacji k.k.⁶ W jej wyniku uchylono art. 36 § 1 k.k., w oparciu o który istniała możliwość oddania skazanego na karę ograniczenia wolności pod dozór. Nowelizacja ta nie objęła treści art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., dlatego nadal istniała i istnieje do chwili obecnej norma, na mocy której do wykonywania kary ograniczenia wolności przepisy o dozorze i kuratorze sądowym stosuje się odpowiednio.

Komentując powyższą sytuację, S. Leleńtal stwierdził, iż z powodu uchylenia art. 36 § 1 k.k. „należy przyjąć, że przepis art. 55 § 2 zd. 2 nie może dotyczyć odpowiedniego stosowania tych przepisów k.k.w., które dotyczą dozoru”. Uznał także, że brak uchylenia art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. jest błędem i wymaga on nowelizacji. Zwrócił również uwagę, iż wymieniony artykuł nakazuje stosować odpowiednio przepisy dotyczące kuratora, nie precyzując, czy chodzi o kuratora zawodowego, czy też społecznego (każdy z nich odgrywa nieco inną rolę w postępowaniu wykonawczym)⁷.

⁵ R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 120.

⁶ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2009 nr 206, poz. 1589).

⁷ S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020 (komentarz do art. 55, teza 10 i 11, dostęp: SIP LEX).

W podsumowaniu, oceniając przywołaną regulację, uznał, że nie odpowiada ona zasadom techniki prawodawczej⁸, gdyż w odwołaniu nie wskazano zakresu spraw, dla których następuje odesłanie, oraz nie wskazano przepisów lub przepisu, do którego się odsyła. Co prawda wyjątkowo możliwe jest odesłanie do przepisów określonych przedmiotowo, o ile przepisy te dadzą się w sposób niewątpliwy wydzielić spośród innych⁹.

Inni komentatorzy k.k.w. w swoich poglądach są mniej radykalni niż S. Lelental. K. Postulski stwierdził, że kurator zawodowy realizując swoje zadania w karze ograniczenia wolności stosuje odpowiednio przepisy o dozorze (art. 169 i n. k.k.w.). Jego zdaniem, takie odpowiednie „stosowanie unormowania zawartego w art. 169 k.k.w. kładzie akcent przede wszystkim na obowiązki skazanego. Zadaniem kuratora sądowego w zakresie kontrolowania wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków określa natomiast w sposób ogólny art. 172 k.k.w., zaś szczegółowy – przepisy wykonawcze”¹⁰. Podobne stanowisko zajął L. Osiński uznając, że treść art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. oznacza, iż jest to odesłanie do oddziału 1 i 3 rozdziału XI k.k.w.¹¹ Ponadto, zarówno K. Postulski, jak i L. Osiński uważają, że odpowiednie stosowanie przepisów o dozorze oznacza użycie do kary ograniczenia wolności art. 170 § 1 k.k.w., który określa właściwość funkcjonalną kuratora¹² (wykonywanie kary powierza się temu kuratorowi, gdzie kara jest lub ma być wykonywana). Natomiast K. Dąbkiewicz w swoim komentarzu do k.k.w. zagadnienie będące przedmiotem niniejszego artykułu pominął¹³.

Do omawianego problemu odnieśli się jeszcze: R. Giętkowski, M. Niewiadomska-Krawczyk i R. Pelewicz. Pierwszy z wymienionych autorów uznał, że art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. stosuje się do czynności „kuratorskiej kontroli wykonywania kary ograniczenia wolności”¹⁴. Uzasadnił to tym, iż czynności kontrolne kuratora sądowego w zakresie kary ograniczenia wolności w k.k.w. nie zostały uregulowane. Natomiast M. Niewiadomska-Kraw-

⁸ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. 2016, poz. 283 t.j.).

⁹ S. Lelental, *op. cit.*, teza 12.

¹⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017 (komentarz do art. 55, teza 18, dostęp: SIP LEX).

¹¹ L. Osiński, *Komentarz do art. 55*, w: J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018 (komentarz do art. 55, teza 13, dostęp: SIP Legalis).

¹² K. Postulski, *Kodeks karny...*, teza 7; L. Osiński, *op. cit.*, teza 14.

¹³ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018.

¹⁴ R. Giętkowski, *Rola sądowego kuratora zawodowego i zakładu pracy w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII, s. 76.

czyk uznała, że odpowiednie stosowanie przepisów o dozorze i kuratorze odnosi się do kary ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Sposób wykonania takiej postaci kary nie został w k.k.w. uregulowany, dlatego, jej zdaniem, należałoby wówczas zastosować odpowiednio przepisy o dozorze i kuratorze¹⁵. Koncepcja ta jest interesująca, ale w wyniku nowelizacji k.k. z 2015 r.¹⁶ uchylono możliwość zastosowania warunkowego zawieszenia kary ograniczenia wolności. Mimo to nie zmieniono treści art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., zatem nie wytrzymała ona próby czasu.

Jeszcze inaczej do zarysowanego problemu podszedł R. Pelewicz, gdyż uznał on, że do wykonywania kary ograniczenia wolności, bez względu na orzeczoną formę (praca lub potrącenie z wynagrodzenia), mają zastosowanie wszystkie przepisy o dozorze i kuratorze (łącznie z dokonywaniem kwalifikacji do grupy ryzyka powrotu do przestępstwa oraz okresowym sporządzaniem i składaniem sądowni sprawozdań). W konsekwencji, w takim ujęciu, kara ograniczenia wolności byłaby traktowana jako specyficzny rodzaj dozoru, gdzie zamiast okresu próby występuje kara ograniczenia wolności¹⁷. Jak to wyżej przedstawiono, takie stanowisko w doktrynie prawa jest odosobnione i w praktyce kuratorskiej nie jest stosowane¹⁸.

Proponując rozwiązanie przedstawionego problemu trzeba zwrócić uwagę, iż ustawą z 5 listopada 2009 r. nie tylko uchylono art. 36 § 1 k.k., który umożliwiał oddanie skazanego na karę ograniczenia wolności

¹⁵ M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, nr XXXIII, s. 173. Autorka pogląd ten zmodyfikowała uznając, iż art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. dotyczy całego zakresu zadań kuratora sądowego w związku z wykonywaniem kary ograniczenia wolności, zatem organizowania i kontrolowania kary oraz obowiązków, które sąd nałożył na skazanego: M. Niewiadomska-Krawczyk, *Wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016, s. 83–84.

¹⁶ Znowelizowano art. 69 k.k., ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 396).

¹⁷ R. Pelewicz, *Normatywny status sądowego kuratora zawodowego a efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności na tle ostatnich nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016, s. 114–118.

¹⁸ A. Janus-Dębska, *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016, s. 41–44; M. Jankowski, W. Sych, *Wykonywanie kary ograniczenia wolności. Zagadnienia węzłowe w świetle praktyki*, Warszawa 2017, s. 13–30.

pod dozór kuratora sądowego, ale też dokonano zmiany art. 55 § 2 k.k.w. poprzez dodanie, iż kurator, poza czynnościami związanymi z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności, zajmuje się także organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę. Z uwagi na powyższe, uznając argumentację S. Lelenta, jednego z twórców k.k.w.¹⁹, iż art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. był pierwotnie związany z istnieniem instytucji dozoru orzeczanego w związku z tą karą, należy zaproponować pogląd, iż działanie ustawodawcy o pozostawieniu bez zmian art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. było celowe i ma związek z czynnościami kuratora polegającymi na organizowaniu i kontrolowaniu obowiązków nałożonych przez sąd na skazanego, wobec którego została orzeczona kara ograniczenia wolności.

Zgodnie z art. 34 § 3 k.k., sąd wymierzając oskarżonemu karę ograniczenia wolności może orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 k.k. lub obowiązki, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 2–7a k.k. Ponadto, zgodnie z art. 61 § 1 k.k.w., sąd może, jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności ustanawiać, rozszerzać lub zmieniać obowiązki, o których mowa wyżej²⁰. Wśród nich są takie, których zweryfikowanie, czy są realizowane bez dokonania przez kuratora stosownych ustaleń w miejscu stałego pobytu skazanego nie będzie możliwe (obowiązek powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających oraz obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach – art. 72 § 1 pkt 5 i 7 k.k.). Ponieważ w części k.k.w. poświęconej karze ograniczenia wolności nie ma słowa o sposobie kontroli wykonania obowiązków nałożonych na skazanego, dlatego, zgodnie z art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., będą miały wówczas zastosowanie przepisy o dozorze i kuratorze sądowym, które należy użyć odpowiednio, czyli uwzględniając specyfikę kary, do której je stosujemy i rolę kuratora w wykonaniu określonego typu orzeczenia sądu.

Zgodnie z art. 9 pkt 1 ustawy o kuratorach sądowych (u.k.s.)²¹, kurator wykonując swoje obowiązki służbowe, ma prawo do odwiedzania osób

¹⁹ S. Lelental, M. Niewiadomska-Krawczyk, *Przebieg prac nad przygotowaniem projektu kodyfikacji karnej z 1997 r. ze szczególnym uwzględnieniem projektu kodeksu karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. LIV, s. 13–44.

²⁰ K. Stasiak, *Kontrolno-organizacyjna funkcja kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018, s. 457–461.

²¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

objętych postępowaniem w miejscu ich zamieszkania lub pobytu²². Przepis ten, mieszczący się w części u.k.s. określającej sposób wykonywania zadań przez kuratora, daje wystarczającą legitymację prawną do odwiedzenia każdej osoby objętej postępowaniem prowadzonym przez kuratora, jeżeli jest taka potrzeba. Natomiast nie powoduje on powstania, po stronie podopiecznego kuratora, obowiązku umożliwienia mu wejścia do mieszkania, jeżeli nie został on wprost nałożony w przepisach prawa, np. 169 § 3 k.k.w, art. 43n § 2 pkt 3 k.k.w. czy art. 8 ust. 1 pkt 2 nieobowiązującej już ustawy z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. nr 191, poz. 1366 ze zm.).

W literaturze został wyrażony pogląd, iż uzupełnienie art. 55 § 2 k.k.w. o wymóg kontrolowania przez kuratora realizacji obowiązków, nie było konieczne, gdyż obowiązek kontroli kary „obejmował swym zasięgiem zarówno kontrolę wykonywania pracy, jak i obowiązków obligatoryjnych i fakultatywnych”²³. Z takim poglądem nie można się zgodzić, gdyż wykładnia językowa pierwotnej treści art. 55 § 2 k.k.w. wyraźnie wskazuje, iż chodziło o kontrolowanie kary a nie obowiązków, które nie wynikały z jej istoty.

Na koniec tej części artykułu trzeba zauważyć, iż art. 55 k.k.w. ma też odpowiednie zastosowanie do wykonywania pracy społecznie użytecznej za nieuiszczoną grzywnę (art. 45 § 2 k.k.w. oraz art. 184 § 3 k.k.s.²⁴) oraz do kary ograniczenia wolności i pracy społecznie użytecznej orzeczonych na podstawie Kodeksu wykroczeń²⁵ lub innych aktów prawnych (art. 1 § 1 k.k.w.). Teoretycznie należałoby wówczas stosować art. 55 k.k.w. § 2 *in fine*. Na ogół nie będzie jednak takiej potrzeby, gdyż w przypadku prac społecznie użytecznych nie ma możliwości nałożenia na skazanego lub ukaranego innych obowiązków niż wymieniona praca. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku kary ograniczenia wolności orzeczonej na podstawie k.w., gdyż zgodnie z jego art. 22 sąd wymierzając tę karę może zobowiązać ukaranego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej wykroczeniem oraz do przeproszenia pokrzywdzonego. W związku z tym, do wykonywania czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem realizacji tych obowiązków, będzie miał odpowiednie zastosowanie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w.

²² T. Jedynek, K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 83–84.

²³ M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności zawodowego...*, s. 171.

²⁴ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U. 2020, poz. 19 t.j.) – zwana dalej k.k.s.

²⁵ Ustawa z 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. 2019, poz. 821 t.j.).

Zakres stosowania przepisów o dozorze i kuratorze sądowym w karze ograniczenia wolności

Na wstępie trzeba zauważyć, iż stosowanie formuły „przepisy stosuje się odpowiednio” jest obwarowane pewnymi warunkami. O niektórych wspomniano wyżej, przywołując stanowisko S. Lelentała, jednak przy jej stosowaniu równie ważne jest przestrzeganie konstytucyjnej zasady określoności przepisów prawa²⁶. Jej przejawem będzie formułowanie norm w sposób poprawny pod względem językowym oraz w sposób logiczny i precyzyjny. Dzięki temu intencja ustawodawcy, w zakresie podmiotów stosujących daną normę i okoliczności jej użycia, u adresatów nie będzie budziła większych wątpliwości.

Do poruszanej kwestii odniósł się także Sąd Najwyższy w uchwale z 17 stycznia 2013 r. Stwierdził w niej, iż „w piśmiennictwie trafnie zauważa się, że pojęcie «odpowiedniości» stosowania określonego przepisu oznacza, że niektóre jego postanowienia będzie można stosować bez żadnej modyfikacji, inne trzeba będzie odpowiednio zmodyfikować, a jeszcze innych w ogóle nie będzie można stosować”²⁷.

W literaturze zwrócono też uwagę, iż posługiwanie się w tekście prawnym sformułowaniem o „odpowiednim stosowaniu przepisów” ma przede wszystkim na celu osiągnięcie spójności tekstu²⁸. Jednak, z drugiej strony, wiąże się z niebezpieczeństwem pewnej dowolności „odpowiedniego” stosowania przepisów przez organy, które są do tego upoważnione, gdyż taka konstrukcja przepisów stwarza duże możliwości interpretacyjne²⁹. Ponadto w doktrynie prawa podkreśla się, że wykładnia oparta na odpowiednim stosowaniu przepisów prawa powinna przebiegać według pewnych etapów. M. Hauser wyróżnia 7, wśród których na pewno najtrudniejszym jest dokonanie „rekonstrukcji normy prawnej regulującej rozważane przypadki, z uwzględnieniem przepisów podstawowych, regulujących te

²⁶ Wyrok TK z 10 stycznia 2012 r., sygn. akt P 19/10, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/2236-ograniczenie-w-czasie-skladania-wniosku-o-przyznanie-uprawnien-kombatanczkich>, dostęp: 10.08.2020.

²⁷ Uchwała SN (skład 7 sędziów) z 17 stycznia 2013 r., sygn. akt IIICZP 51/12, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/III%20CZP%2057-12.pdf>, dostęp: 10.08.2020.

²⁸ *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia*, red. J. Warylewski, Warszawa 2003, s. 503.

²⁹ A. Kozak, *Odsyłanie do przepisu zawierającego upoważnienie ustawowe przez użycie sformułowania „przepisy stosuje się odpowiednio”*, s. 117, http://www1.rcl.gov.pl/sites/zalaczniki/dpl_nowe.pdf, dostęp: 10.08.2020.

stosunki oraz przepisów odniesienia, ewentualnie odpowiednio zmodyfikowanych”³⁰.

W tym kontekście, próbując odszyfrować praktyczną treść art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., należy zaakcentować kilka kwestii. Po pierwsze, kara ograniczenia wolności jest rodzajowo innym środkiem penalnym niż te, w związku z którymi możliwe jest zastosowanie dozoru kuratora, dlatego należy wykluczyć przepisy, które nie są *stricte* związane z dozorem kuratora sądowego.

Po drugie, art. 55 § 2 k.k.w. określa zadania kuratora w czasie wykonywania kary ograniczenia wolności, dlatego zdanie 2 tego artykułu także dotyczy tych zadań. Zdanie to nakazuje odpowiednie stosowanie przepisów o dozorcze i kuratorze, które są zawarte w tym Kodeksie. Przez użycie koniunkcji ustawodawca określił, iż będą miały zastosowanie te przepisy, które dotyczą łącznie dozoru i kuratora, czyli nie mogą one się odnosić do czynności kuratora, które nie są związane z dozorem, np. zadania kuratora wynikające z wykonywania kar, środków karnych i środków zabezpieczających w systemie dozoru elektronicznego. Inna interpretacja wydaje się nielogiczna, bo gdybyśmy przyjęli, że stosujemy też przepisy, które dotyczą wyłącznie dozoru oraz wyłącznie kuratora, to w poważny sposób zwiększamy krąg norm prawnych, których użyteczność do wykonywania kary ograniczenia wolności byłaby znikoma, gdyż wielu z nich nie sposób do niej zastosować.

Z założenia wymienionego w punkcie drugim wynika trzecia prawidłowość, iż do wykonywania obowiązków w związku z orzeczoną karą ograniczenia wolności będziemy stosowali wyłącznie przepisy zawarte w oddziale 1 i częściowo w oddziale 3 rozdziału XI k.k.w. W przypadku oddziału 3, to zostały w nim przede wszystkim określone zadania sądu, a w zakresie zadań kuratora znaczenie ma jedynie art. 178 § 3 k.k.w., z którego wynika jego uprawnienie do brania udziału w posiedzeniu sądu w przypadku rozpatrywania sprawy w przedmiocie zarządzenia wykonania kary osoby oddanej pod dozór kuratora lub zobowiązanej do wykonywania obowiązków związanych z okresem próby.

Po czwarte, odnosząc się do zasygnalizowanego przez S. Lelenta problemu, czy art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. nakazuje odpowiednio stosować przepisy o kuratorze zawodowym czy o kuratorze społecznym, to trzeba zauważyć, iż z uwagi na pozycję kuratora zawodowego normy, których adresatem jest kurator społeczny, mogą być także stosowane przez kuratora zawodowe-

³⁰ M. Hauser, *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXV, s. 160.

go³¹. Poza tym, w razie wątpliwości warto dostrzec, iż kara ograniczenia wolności jest wykonywana wyłącznie przez kuratora zawodowego, dlatego mówiąc o odpowiednim stosowaniu przepisów dotyczących kuratora należy mieć na myśli kuratora zawodowego.

Uwzględniając wyżej przyjęte założenia, poszukując przepisów, których odpowiednie zastosowanie jest możliwe na podstawie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., należy wykluczyć te, które odnoszą się wyłącznie do dozoru lub wyłącznie do kuratora sądowego: 169 § 1 i § 4 k.k.w. (odnoszą się wyłącznie do dozorów oraz do kontroli okresu próby), 169a k.k.w. (nadzór nad wykonywaniem dozoru), 169b k.k.w. (grupy ryzyka powrotu do przestępstwa ustalane dla osób oddanych pod dozór), 170 § 2 k.k.w. (dotyczy sprawowania dozoru przez inne podmioty niż kurator), 171 § 1 k.k.w. (dotyczy wyłącznie kuratora, dlatego do analizowanej sytuacji nie będzie miał zastosowania), 172 k.k.w. (dotyczy wyłącznie obowiązków kuratora związanych z pełnieniem dozoru, może za wyjątkiem § 3), 173b k.k.w. (dotyczy wyłącznie dozoru elektronicznego).

Jeżeli natomiast chodzi o przepisy, których „odpowiednie” stosowanie jest możliwe, to na początku należy wskazać na art. 169 § 1a i § 3 k.k.w. Przy czym pierwszy z wymienionych tutaj paragrafów dotyczy skazanego, na którego sąd nałożył obowiązki, o których mowa w art. 34 § 3 k.k. i zawiera zobowiązanie do ich przestrzegania. W przypadku § 2, w większości określa on obowiązki osoby oddanej pod dozór i tym samym nie zawsze będzie istniała możliwość zastosowania zawartych w nim norm do skazanego na karę ograniczenia wolności. Na podstawie tego paragrafu:

- a) skazany jest zobowiązany stawić się na wezwanie sądu lub kuratora sądowego i udzielać wyjaśnień co do przebiegu dozoru i wykonywania nałożonych na niego obowiązków – dotyczy wyłącznie osoby oddanej pod dozór, gdyż w stosunku do skazanego na k.o.w., takie obowiązki będą wynikały z art. 60 k.k.w.;
- b) skazany bez zgody sądu nie może zmieniać miejsca stałego pobytu – w przypadku skazanego na k.o.w., taki obowiązek będzie wynikał z art. 34 § 2 pkt 1 k.k.;
- c) skazany jest zobowiązany informować kuratora o zmianie miejsca pracy – obowiązek ten może dotyczyć także osoby skazanej na k.o.w.,

³¹ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 1998, s. 390; A. Rzepniewski, W. Liszke, K. Stasiak, *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018, s. 384.

- jeżeli sąd, na podstawie art. 72 § 1 pkt 4 k.k. w związku z art. 34 § 3 k.k. zobowiązał go do wykonywania pracy zarobkowej;
- d) skazany jest zobowiązany umożliwić kuratorowi wejście do mieszkania – stosowanie tej normy do osoby skazanej na k.o.w. wydaje się możliwe, gdyż kontakt kuratora z nim w jego miejscu zamieszkania może być konieczny w sytuacji, gdy sąd nałożył na niego niektóre obowiązki, np. powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających.

Kolejny artykuł, którego stosowanie jest możliwe wobec osoby skazanej na k.o.w., to art. 170 § 1 k.k.w. Określono w nim właściwość kuratora do wykonywania dozoru. Wskazano, iż kuratorem tym jest kurator tego sądu rejonowego, w którego okręgu środek ten jest lub ma być wykonywany. Zasadę tę należy także stosować do wykonywania kary ograniczenia wolności.

W art. 171 § 2 zd. 2 k.k.w. określono, jakiemu celowi służy wykonanie przez skazanego nałożonych na niego obowiązków. Jest nim wychowawcze oddziaływanie i zapobieganie powrotowi do przestępstwa. Ten cel jest realizowany przez kuratora w czasie wykonywania dozoru, dlatego może też mieć zastosowanie do kary ograniczenia wolności.

Do kary ograniczenia wolności będzie też miał odpowiednie zastosowanie art. 173 § 1 k.k.w. oraz wybrane punkty art. 173 § 2 k.k.w. (2, 9, 9a, 11, 14, 15). Natomiast pozostałej jego części (§ 3–5) nie będzie można wykorzystać do wykonywania kary ograniczenia wolności.

Wydaje się uzasadnionym twierdzenie, że do analizowanej sytuacji możliwe jest też „odpowiednie” stosowanie art. 173a k.k.w. Na jego mocy kurator sądowy może zobowiązać skazanego oddanego pod dozór lub zobowiązanego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających lub substancji psychotropowych do poddania się badaniu na obecność w organizmie wyżej wymienionych środków, przy użyciu metod niewymagających badania laboratoryjnego (badanie alkomatem lub narkotestem), a także takie badanie przeprowadzić. Sąd skazując kogoś na karę ograniczenia wolności może nałożyć na niego tego rodzaju obowiązek (art. 72 § 1 pkt 5 k.k.). W takim przypadku, do jego kontrolowania kurator może wykorzystać art. 173a k.k.w.

W przypadku art. 174 k.k.w. ma on zastosowanie do kuratora społecznego, ale wszystkie zawarte w nim normy są też realizowane przez kuratora zawodowego. Poza tym kuratorzy społeczni wykonują jedynie dwa rodzaje zadań: wywiady środowiskowe i dozory. Ponieważ wywiady są czynnością jednorazową i zostały unormowane w art. 14 k.k.w. i art. 214 k.p.k., dlatego

treść wymienionego artykułu należy odnieść przede wszystkim do dozorów. Z tego powodu może być także „odpowiednio” zastosowany do wykonywania kary ograniczenia wolności.

Na koniec należy wymienić art. 178 § 3 k.k.w. Została w nim zawarta norma, iż kurator ma prawo wziąć udział w posiedzeniu sądu w przedmiocie zarządzenia wykonania kary, jeżeli skazany został oddany pod dozór lub zobowiązany do wykonania obowiązków związanych z okresem próby. Odpowiednie zastosowanie tej normy będzie oznaczało, że kurator będzie mógł wziąć udział w posiedzeniu sądu, jeżeli skazany ma orzeczoną karę ograniczenia wolności i sąd nałożył na niego obowiązki, o których mowa w art. 34 § 3 k.k.

Poza wymienionymi przepisami prawnymi, na podstawie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w., będzie miało też zastosowanie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969), gdyż zgodnie z dyspozycją art. 176 k.k.w., określono w nim sposób i tryb wykonywania czynności przez kuratorów sądowych.

Podsumowanie

W niniejszym artykule zwrócono uwagę, iż pierwotnie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. był związany z instytucją dozoru stosowaną w związku z orzeczoną karą ograniczenia wolności i służył do jego wykonywania. Jednak, na skutek nowelizacji kodyfikacji karnych, w 2010 r. możliwość orzeczenia powyższego dozoru została uchylona. Mimo takich zmian nie zmodyfikowano brzmienia art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. Jednocześnie, w tym samym 2010 r., do systemu prawnego wprowadzono normę, na mocy której czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania obowiązków nałożonych na skazanego odbywającego tę karę mają być realizowane przez kuratora sądowego. Na tej podstawie należy dojść do wniosku, że obecnie art. 55 § 2 zd. 2 k.k.w. ma zastosowanie właśnie do organizowania i kontrolowania przez kuratora sądowego wykonywania obowiązków nałożonych na skazanego, o których mowa w art. 34 § 3 k.k. Pogląd ten jest też uzasadniony faktem, iż te zadania kuratora sądowego nie zostały uregulowane w innej części k.k.w.

Ponieważ art. 55 § 2 k.k.w. dotyczy zakresu zadań kuratora sądowego, dlatego również jego zdanie 2 odnosi się wyłącznie do nich. Zależność ta

powoduje zawężenie kręgu przepisów, które należy odpowiednio zastosować, do tych, które łącznie dotyczą dozoru i kuratora sądowego.

Do przepisów odnoszących się do dozoru i kuratora sądowego, które mają odpowiednie zastosowanie do wykonywania kary ograniczenia wolności, należy zaliczyć: art. 169 § 1a i § 3 k.k.w.; art. 170 § 1 k.k.w.; art. 171 § 2 zd. 2 k.k.w.; art. 173 § 1 i 2 k.k.w. (pkt 2, 9, 9a, 11, 14, 15); art. 173a k.k.w.; art. 174 k.k.w. i art. 178 § 3 k.k.w.

Bibliografia

Literatura

Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1995.
Dane statystyczne dotyczące kary ograniczenia wolności podano na podstawie druku MS-S40r za 2019 r.

Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018.

Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007.

Giętkowski R., *Rola sądowego kuratora zawodowego i zakładu pracy w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2017, t. XXXVIII.

Hauser M., *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXV.

Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 1998.

Jankowski M., Sych W., *Wykonywanie kary ograniczenia wolności. Zagadnienia węzłowe w świetle praktyki*, Warszawa 2017.

Janus-Dębska A., *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016.

Jedynak T., Stasiak K., *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2014.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.

Lelental S., Niewiadomska-Krawczyk M., *Przebieg prac nad przygotowaniem projektu kodyfikacji karnej z 1997 r. ze szczególnym uwzględnieniem projektu kodeksu karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. LIV, s. 13–44.

Niewiadomska-Krawczyk M., *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2014, nr XXXIII, s. 159–179.

Niewiadomska-Krawczyk M., *Wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016.

Osiński L., *Komentarz do art. 55*, w: J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018.

Pelewicz R., *Normatywny status sądowego kuratora zawodowego a efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności na tle ostatnich nowelizacji Kodeksu karnego wykonawczego*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016.

Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.

Rzepniewski A., Liszke W., Stasiak K., *Wychowawczo-zapobiegawcza funkcja dozoru*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018.

Stasiak K., *Kontrolno-organizacyjna funkcja kuratora w wykonywaniu kary ograniczenia wolności i prac społecznie użytecznych*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018.

Warylewski J., *Kara – podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.

Zasady techniki prawodawczej. Komentarz do rozporządzenia, red. J. Warylewski, Warszawa 2003.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2016, poz. 969)

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. 2016, poz. 283 t.j.).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U. 2020, poz. 19 t.j.).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 396).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonaw-

czy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2009 nr 206, poz. 1589).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2020, poz. 1444 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021, poz. 53 t.j.).

Ustawa z 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. 2019, poz. 821 t.j.).

Orzecznictwo

Uchwała SN (skład 7 sędziów) z 17 stycznia 2013 r., sygn. akt IIICZP 51/12, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/III%20CZP%2057-12.pdf>, dostęp: 10.08.2020.

Wyrok TK z 10 stycznia 2012 r., sygn. akt P 19/10, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/2236-ograniczenie-w-czasie-skladania-wniosku-o-przyznanie-uprawnien-kombatanczkich>, dostęp: 10.08.2020.

Źródła internetowe

Kozak A., *Odsyłanie do przepisu zawierającego upoważnienie ustawowe przez użycie sformułowania „przepisy stosuje się odpowiednio”*, s. 117, http://www1.rcl.gov.pl/sites/zalaczniki/dpl_nowe.pdf, dostęp: 10.08.2020.

Anna Jaworska-Wieloch¹

**KILKA UWAG O ZMIANIE KOLEJNOŚCI
WYKONYWANIA KAR I ŚRODKÓW SKUTKUJĄCYCH
POZBAWIENIE WOLNOŚCI**

**A FEW REMARKS ABOUT THE CHANGE
IN THE ORDER OF EXECUTION OF PENALTIES
AND MEASURES RESULTING
IN THE DEPRIVATION OF LIBERTY**

Otrzymano: 23.08.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6378

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza przesłanek zmiany kolejności wykonywania kar i środków przymusu, uregulowana w art. 80 k.k.w. Temat ten jest bardzo rzadko poruszany w literaturze, pomimo że skazanym, z przyczyn wskazanych w tekście, bardzo często zależy na zmianie porządku wykonywania kar. Pomimo wielości wniosków skazanych o zastosowanie art. 80 k.k.w. i wysokiego stopnia ogólności przesłanek ujętych w tym przepisie, brak jest orzecznictwa i obszernych opracowań w tym temacie. Nowelizacja k.k. z czerwca 2020 roku, modyfikująca przesłanki art. 85 i n. k.k., uczyni ten problem jeszcze donioślejszym, gdyż zaostrenie wymogów orzeczenia kary łącznej zwiększy ilość kar zasadniczych wymagających wprowadzenia do wykonania w jednostce penitencjarnej.

¹ Dr Anna Jaworska-Wieloch, Instytut Nauk Prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Śląski, asesor sądowy w Sądzie Rejonowym w Gliwicach, autor do korespondencji: Anna Jaworska-Wieloch, e-mail: jaworskaania@wp.pl, ORCID: 0000-0002-1209-4433.

Słowa kluczowe: kary, zmiana kolejności, recydywa, kara łączna

Abstract

The subject of this article is the analysis of the reasons for changing the order of execution of penalties and measures, regulated in Article 80 of the Executive Penal Code. This topic is very rarely discussed in the literature although convicts, for the reasons indicated in the text, very often want to change the order of execution of their penalties. Despite the multitude of applications submitted by convicts to apply Article 80 of the Executive Penal Code and the high degree of generality of the premises included in this provision, there are no judicial decisions or extensive studies on this subject. The amendment of the Penal Code of June 2020, modifying the premises of Article 85 et seq. of the Criminal Code, will make this problem even more significant, as strengthening the requirements for the imposition of a cumulative penalty will increase the number of basic penalties that must be executed in a prison unit.

Key words: penalties, changing the order, recidivism, cumulative penalty

Wysoka powrotność do przestępstwa w Polsce² powoduje, że wielu sprawców kierowanych do zakładów karnych celem odbycia kary pozbawienia wolności zobligowanych jest do odbycia więcej aniżeli jednej kary. Wbrew pozorom, kolejność wprowadzenia do wykonania takich kar może mieć dla osadzonego istotne znaczenie, kształtując jego sytuację prawną zarówno w toku osadzenia, jak i w czasie późniejszym, już po opuszczeniu więzienia. Z tego też względu k.k.w. reguluje w art. 80 zasady, według których kary te powinny zostać wprowadzone do wykonania, a także przesłanki zmiany kolejności wykonania kar zaproponowane

² W latach 2009–2015 regularnie wzrastał odsetek recydywistów w rozumieniu art. 64 § 1 i 2 k.k. w stosunku do ogólnej liczby prawomocnie skazanych osób dorosłych, a spośród prawomocnie skazanych osób dorosłych w ciągu pięciu lat co czwarta osoba popełniła kolejne przestępstwo (za Informatorem statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości, dotyczącym powrotności do przestępstwa, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3502,1.html>, dostęp: 16.08.2018. Na wysoki odsetek recydywy wskazują też badania naukowe T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010, s. 281–282. Zob. też J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Kraków 2007.

przez ustawodawcę. Warto zastanowić się, w jakich sytuacjach zmiana kolejności wykonywania kar może być dla skazanego istotna i jakie przesłanki powinny przyświecać decyzji o zmianie kolejności wykonywania kar. W rozważaniach świadomie pominięto poruszaną w art. 80 k.k.w. problematykę definiowania sposobu obliczania kary w zakresie zaokrąglenia czasu pozbawienia wolności i zazębienia się terminów przy kończeniu odbywania jednej kary i rozpoczynania kolejnej, jako zagadnień nie dotyczących zmiany kolejności wykonywania kar.

Kolejność wprowadzania kar do wykonania

Po wejściu w życie k.k.w. z 1997 r.³ art. 80 § 1 k.k.w. wskazywał, że jeżeli tę samą osobę skazano na kilka nie podlegających łączeniu kar skutkujących pozbawieniem wolności, wykonuje się je w takiej kolejności, w jakiej uprawomocniły się orzeczenia, którymi wymierzono te kary. Kary porządkowe i środki przymusu wykonuje się w pierwszej kolejności. Następnie, z dniem 1 września 2003 r.⁴ dodano do art. 80 k.k.w. § 1a, według którego orzeczenia prawomocne wykonuje się przed orzeczeniami nieprawomocnymi, a nadto przesunięto do przywołanej jednostki redakcyjnej ustanowioną już wcześniej zasadę, że kary porządkowe i środki przymusu wykonuje się w pierwszej kolejności. Tym samym, początkowo k.k.w. z 1997 r. wiązał kolejność wykonywania kar z chwilą prawomocności orzeczeń wprowadzających te kary, co było o tyle niefortunne w praktyce, że powodowało częstą konieczność zmiany obliczania kar wprowadzonych już do wykonania, jeżeli do jednostki penitencjarnej wpłynęło kolejne orzeczenie z wcześniejszą datą prawomocności, aniżeli te, na mocy którego wymierzona kara została już wdrożona w systemie ewidencyjnym.

Nowelizacja zmieniająca zasadniczo kolejność wprowadzania kar do wykonania weszła w życie w dniu 1 stycznia 2012 roku⁵. Od tego momentu art. 80 § 1 k.k.w. wskazuje, że jeżeli tę samą osobę skazano na kilka kar skutkujących pozbawieniem wolności, wykonuje się je w takiej kolejności, w jakiej wpłynęły do wykonania orzeczenia, którymi wymierzono te kary.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557).

⁴ Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2003 nr 142, poz. 1380).

⁵ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 240, poz. 1431).

Zastępcze kary pozbawienia wolności oraz zastępcze kary aresztu za nieuiszczoną grzywnę wykonuje się w ostatniej kolejności. Tym samym wprowadzono dwie istotne reguły: po pierwsze, że o kolejności wykonywania kar decydować ma ich data wpływu do wykonania, a po drugie, po raz pierwszy wskazano, że zastępcze kary pozbawienia wolności oraz zastępcze kary aresztu za nieuiszczoną grzywnę wykonuje się w ostatniej kolejności. Jednocześnie w zakresie kar zastępczych kryterium wdrożenia ich do wykonania nie stanowi data wpływu, przynajmniej w zestawieniu z karami zasadniczymi. Kary zastępcze zawsze będą wykonywane dopiero po karach porządkowych, środkach przymusu i karach zasadniczych, a moment wpływu do wykonania będzie mieć znaczenie wyłącznie dla kolejności wykonania kar zastępczych, jeżeli sprawca winien jest odbyć więcej aniżeli jedną z nich.

Warto pochylić się nad zasadnością wprowadzonej przez ustawodawcę kolejności wykonywania kar. Przede wszystkim pozytywnie ocenić należy zmianę głównej zasady, tj. oparcie sekwencji wprowadzania kar do wykonania na kolejności ich wpływu, a nie dacie uprawomocnienia się orzeczenia wprowadzającego do wykonania tę karę. Jest to rozwiązanie dużo prostsze i czytelniejsze, tak dla pracowników administracji, jak i dla samego skazanego. Należy podzielić pogląd K. Postulskiego, według którego istotnie upraszcza to sposób wprowadzania orzeczeń do wykonania, zmniejszając liczbę przypadków, kiedy należy dokonać nowego obliczenia okresu wykonywania kary, ilość czynności administracyjnych zarówno po stronie jednostek penitencjarnych, jak i sądu, a także liczbę wniosków o wyjaśnienie wątpliwości, kierowanych w trybie art. 13 k.k.w.⁶ Można wprawdzie zastanawiać się, czy kryterium daty prawomocności orzeczeń wymierzających karę nie stanowi bardziej obiektywnej przesłanki kolejności wykonywania kar, aniżeli dużo bardziej przypadkowa kolejność wpływu orzeczeń do jednostki. Wydaje się jednak, że zalety związane z mniejszą czasochłonnością i czytelnością wprowadzania kar do wykonania przy obecnym brzmieniu przepisu są na tyle istotne, że przeważają nad wątpliwościami związanymi z większą przypadkowością kolejności wprowadzania kar, związaną z obecnym brzmieniem art. 80 k.k.w.

Nie można też czynić zarzutów pod adresem przyjętej przez ustawodawcę zasady wykonywania orzeczeń prawomocnych przed nieprawomocnymi. Wyczerpanie drogi zaskarżenia w stosunku do orzeczenia pra-

⁶ K. Postulski, *Komentarz do art. 80 k.k.w.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, LEX teza nr 4.

womocnego oznacza bowiem, że w razie niewniesienia nadzwyczajnego środka zaskarżenia, będzie ono podlegać wykonaniu. W konsekwencji jego stabilność jest znacząco wyższa aniżeli w przypadku orzeczeń nieprawomocnych, które podlegają weryfikacji w toku kontroli instancyjnej. Zmniejsza to ryzyko osadzenia bez podstawy prawnej, w razie późniejszego uchylenia kary wdrożonej uprzednio do wykonania.

Decyzję ustawodawcy o wykonywaniu kar porządkowych i środków przymusu w pierwszej kolejności należy ocenić pozytywnie. Pod pojęciem kar porządkowych rozumieć należy środki związane z pozbawieniem wolności, ujęte w rozdziale 31 k.p.k., natomiast środkami przymusu są instrumenty opisane w dziale VI k.p.k., jak również inne instytucje związane z izolacją więzienną, przykładowo wynikające z zastosowania policji sesyjnej czy też obserwacji psychiatrycznej oskarżonego⁷. Oddalenie w czasie ich wykonania zacierałoby ich nierozzerwalny związek ze zdarzeniem, którego były konsekwencją, zaś bliskość między zdarzeniem a reakcją, swoisty automatyzm, to w ostatecznym rozrachunku istota tych instrumentów, zarówno w zakresie ich bezpośredniego oddziaływania na osobę, wobec której je zastosowano, jak i (i to jest niemniej istotne) w odbiorze ogólnym⁸.

Trudno również skrytykować decyzję ustawodawcy o wykonywaniu kar zastępczych w ostatniej kolejności. Takie rozwiązanie jest korzystne dla skazanego, dając mu możliwość uwolnienia się od kary zastępczej poprzez uiszczanie grzywny bądź też wstrzymanie wykonania kary zastępczej w razie warunkowego zwolnienia poprzez zastosowanie art. 52 k.k.w.⁹ Uznać je należy za słuszne również z innych względów – jest to wyraz dążenia do wykonania kary w formie pierwotnie orzeczonej przez sąd *meriti*. Spójnie wpisuje się to w zasadę ciągłości orzecznictwa¹⁰, zmierzając do zrealizowania w toku postępowania wykonawczego celów i funkcji kary stawianych prawu karnemu materialnemu¹¹. Należy bowiem co do zasady zakładać, że sąd rozstrzygający

⁷ Zob. szczegółowe rozważania w przypisie 1 w publikacji: T. Kalisz, *Kilka uwag w sprawie interpretacji art. 80 k.k.w. Decyzja (zarządzenie) o zmianie kolejności wykonywania kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz w zakresie środków zabezpieczających*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, Tom XXVI, Wrocław 2010, s. 116 i n.

⁸ *Ibidem*, s. 118.

⁹ K. Postulski, *Komentarz do art. 80 k.k.w.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, LEX teza nr 5.

¹⁰ T. Kalisz, *Zasady prawa karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. XVII, Wrocław 2005, s. 316.

¹¹ S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 70, zob. tam też s. 18.

sprawę karną starał się dostosować reakcję penalną do czynu sprawcy i kara wykonana w takim kształcie będzie dla skazanego najbardziej odpowiednia.

Przesłanki formalne zmiany kolejności wykonywania kar

Ustawodawca dostrzega, że narzucona przez niego kolejność wykonywania kar może nie odpowiadać wszystkim skazanym, a w indywidualnych przypadkach możliwe są sytuacje, w których korzystne będzie wykonanie kar w innej kolejności. Z tego względu k.k.w. z 1997 r. przewidywał pierwotnie w § 2, że sędzia penitencjarny może zarządzić wykonanie kar i środków w innej kolejności niż określona w § 1, jeżeli względy penitencjarne za tym przemawiają. Po dodaniu § 1a z dniem 1 września 2003 roku i pozostawieniu § 2 w dotychczasowym brzmieniu, tj. nawiązującym wyłącznie do § 1, uznać należy, że spod możliwości zmiany kolejności wykonywania kar wyłączone są kary porządkowe i środki przymusu, które zawsze winny być wykonane jako pierwsze, jak również, że nie ma możliwości zmiany kolejności wykonywania kar w taki sposób, aby wykonać orzeczenie nieprawomocne przed prawomocnym.

Takie rozwiązanie należy przyjąć z aprobatą, jako pozwalające zachować ścisły związek pomiędzy czynem i karą w przypadku kar porządkowych i środków przymusu, a także z uwagi na niezasadność wykonywania orzeczeń nieprawomocnych, które mogą jeszcze zostać zmienione w toku kontroli instancyjnej, przed orzeczeniami prawomocnymi, które w ramach zwyczajnych środków zaskarżenia powinny zachować swój dotychczasowy kształt.

Które zatem kary pośród kar prawomocnych mogą podlegać zmianie? Zgodnie z art. 32 pkt 3–5 k.k. kary skutkujące pozbawieniem wolności to: kara pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności, a nadto, w myśl art. 322 k.k., również kara aresztu wojskowego, kara aresztu orzekana na podstawie art. 18 pkt 1 k.w. i kara pozbawienia wolności wymierzana za przestępstwa skarbowe (art. 22 § 1 pkt 3 k.k.s.)¹². Nie oznacza to jednak, że kolejność wykonywania wszystkich tych kar może podlegać dowolnej zmianie.

Odwołanie się w art. 80 § 2 k.k.w. jedynie do § 1 wskazuje, że względy penitencjarne przemawiać mogą za zmianą zasad usankcjonowanych w art.

¹² K. Dąbkiewicz, *Komentarz do art. 80 k.k.w.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, LEX teza nr 2.

80 § 1 k.k.w., tj. regułą wykonywania kar według chwili wpływu oraz zasadą wykonywania kar zastępczych w ostatniej kolejności. W praktyce penitencjarnej funkcjonuje jednak jeszcze jedna zasada, tj. że takiej zmianie podlegać mogą tylko takie kary, które nie zostały jeszcze wykonane w całości. Reguła ta nie została wprawdzie wprost wyrażona w art. 80 k.k.w., ma ona jednak swoje uzasadnienie nie tylko funkcjonalne, ale i językowe. Skoro bowiem art. 80 § 2 k.k.w. pozwala na zarządzenie wykonania kar i środków w innej kolejności aniżeli wynikająca z ustawy, to można wywieść z tego przekonanie, że zastosowaniu tej instytucji podlegać może jedynie taka kara, która nie została już odbyta w całości przez skazanego. W takim wypadku nie istnieje już bowiem kara podlegająca wykonaniu w rozumieniu art. 80 § 1 k.k.w. Akceptacja takiego poglądu ma również uzasadnienie celowościowe. Dowolne zmiany kolejności wykonania kar, które dawno już zostały odbyte, pozwalałyby na kształtowanie sytuacji prawnej skazanego w przyszłości w zakresie ewentualnej powrotności do przestępstwa, w oderwaniu od celów, którym służyć ma instytucja recydywy. Art. 64 § 1 i 2 k.k. wiąże przypisanie sprawcy kolejnego występku lub zbrodni w warunkach powrotności do przestępstwa po pierwsze z nieupłynięciem 5 lat od odbycia co najmniej 6 miesięcy lub łącznie przynajmniej roku kary pozbawienia wolności, a po drugie z rodzajem przestępstwa, za które kara ta była odbywana, przy czym w myśl art. 64 § 1 k.k. ma być to kara za umyślne przestępstwo podobne, a w wypadku art. 64 § 2 k.k. kara za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia. W konsekwencji dla ustalenia recydywy kluczowe są dwa zagadnienia: kiedy skazany odbywał karę pozbawienia wolności i za jakie przestępstwo. Z tego względu niedopuszczalne wydają się zmiany kolejności wykonywania kar pozbawienia wolności z mocą wsteczną, a więc dotyczące kar, które zostały już odbyte w całości, gdyż pozwalałoby to na manipulowanie ewentualnym przypisaniem sprawcy kolejnego przestępstwa w warunkach recydywy, i to w obu kierunkach, tj. poprzez uznanie, że sprawca dopuścił się zbrodni bądź występku w warunkach art. 64 k.k., pomimo że kara za przestępstwo spełniająca przesłanki z wymienionego przepisu została odbyta wcześniej aniżeli w 5-letnim okresie bądź też nieprzypisanie mu przestępstwa w warunkach recydywy, pomimo że realnie wszelkie wymogi zostały spełnione. W konsekwencji funkcja gwarancyjna prawa karnego przemawia za stanowczym odrzuceniem możliwości dokonywania takich zabiegów prawnych, prowa-

dzących do zniekształcenia instytucji recydywy. Kary, które zostały odbyte już w całości, nie powinny podlegać zmianie wobec ich przejścia do historii i ukształtowania w ten sposób sytuacji prawnej skazanego na przyszłość.

Kolejność wykonywania kar będzie miała również znaczenie dla chwili wykonania niektórych środków karnych, a konkretnie pozbawienia praw publicznych. Art. 43 § 2 k.k. z 1997 r. od momentu jego wejścia w życie stanowił, że okres, na który środek¹³ orzeczono, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, chociażby orzeczonej za inne przestępstwo. Wówczas kolejność wykonywania kar nie miała znaczenia dla okresu wykonania środków karnych. Jednakże z dniem 1 lipca 2015 r.¹⁴ wydzielono w art. 43 k.k. § 2 b, według którego okres, na który orzeczono pozbawienie praw publicznych za dane przestępstwo, nie biegnie w czasie odbywania kary pozbawienia wolności za to przestępstwo. Można wyobrazić sobie skazanego, który odbywał karę za inne przestępstwo, w trakcie którego biegł mu termin do wykonania środka karnego, co pozwoliło na całkowite wykonanie środka karnego pozbawienia praw publicznych, doprowadzając między innymi do odzyskania biernego prawa wyborczego (por. art. 40 § 1 k.k.). Dopuszczenie w takiej sytuacji do zmiany kolejności wykonywania kar poprzez przesunięcie na wcześniejszy okres kary wymierzonej za przestępstwo, za które orzeczono pozbawienie praw publicznych, uniemożliwiając uznanie tego okresu za wykonywanie środka karnego, a w konsekwencji ponowną utratę uprawnień publicznych, wydaje się niehumanitarne i niecelowe. Okoliczność tę należy mieć więc w polu widzenia w toku podejmowania decyzji określonej w art. 80 k.k.w. Reasumując, zmianie kolejności wykonywania kar podlegać mogą kary zasadnicze i zastępcze, które nie zostały jeszcze odbyte w całości, przy czym niedopuszczalne jest naruszanie reguły, według której orzeczenia prawomocne są wykonywane przed nieprawomocnymi.

Przesłanki materialne zmiany kolejności wykonywania kar

Materialną podstawą zmiany kolejności wykonywania kar, wynikającą z art. 80 k.k.w., są względy penitencjarne. Jest to pojęcie mało precyzyj-

¹³ Tj. pozbawienie praw publicznych i zakazy, z dniem 26 września 2005 r. dodano również obowiązek.

¹⁴ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 396).

ne, z tego też względu w piśmiennictwie definiowane jest jako konkretne okoliczności istotne dla prawidłowego wykonania kary¹⁵ oraz z punktu widzenia prawidłowości postępowania wykonawczego¹⁶. Należy przy tym mieć na uwadze potrzebę kierowania się sędziemu penitencjarnego celami wykonywania kary pozbawienia wolności i funkcjami oraz zasadami, które powinny być przestrzegane, a także – systemem wykonywania kary związanym z typem zakładu karnego, do którego skazany mógłby być skierowany¹⁷. Warto poszukiwać wszelkich okoliczności istotnych z punktu widzenia prawidłowości postępowania wykonawczego, traktowanego jako pewna logiczna całość, która dotyczy konkretnego skazanego, w efekcie o zmianie kolejności wykonywania kar powinny decydować konkretne okoliczności¹⁸.

Zgodnie z § 59 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowaniem tych czynności¹⁹, jeżeli względy penitencjarne przemawiają za wykonaniem kar w innej kolejności niż określona w art. 80 § 1 k.k.w., występuje się do sędziego penitencjarnego z wnioskiem o wydanie zarządzenia w tej sprawie. Ustawodawca wskazuje konkretnie jedynie na jedną sytuację, w której względy penitencjarne winny przemawiać za obligatoryjnym wystąpieniem z takim wnioskiem. Mianowicie, ust. 2 cytowanego powyżej § 59 wskazuje, że przepis ust. 1 stosuje się w szczególności w wypadku, gdy wobec skazanego odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności wpłynęła do wykonania inna kara, która ma być wykonywana po karze dożywotniego pozbawienia wolności. W literaturze wskazano, że chodzić może o chęć uniknięcia tzw. przedawnienia wykonania kary²⁰. Chodzi o ewentualne przedawnienie wykonania kar krótszych, które biec będą w toku zawieszenia postępowania wykonawczego (art. 15 § 2 k.k.w.),

¹⁵ Tak S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 244; S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 359.

¹⁶ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 119.

¹⁷ T. Szymanowski, w: T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 174.

¹⁸ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 119.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowaniem tych czynności (Dz.U. 2020, poz. 869 t.j.).

²⁰ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 120–121.

odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności (art. 150 k.k.w.) czy też przerwy w karze pozbawienia wolności (art. 153 k.k.w.)²¹. Powodem wprowadzenia przez ustawodawcę takiego zastrzeżenia może być również chęć urealnienia dolegliwości wymierzonej skazanemu za przestępstwo w rozmiarze większym aniżeli to, za które wymierzono już dożywotnią karę pozbawienia wolności, wykonywaną co do zasady do końca życia.

Skazanym zależeć może na zmianie kolejności wykonywania kary zastępczej z zasadniczą w sytuacji, gdy mają świadomość, że nie będą w stanie zapłacić grzywny, za którą kara ta została orzeczona. Nie zostaną wówczas spełnione przesłanki zarówno do zastosowania art. 47 § 2 k.k.w., według którego od zastępczej kary pozbawienia wolności skazany może się w każdym czasie zwolnić przez złożenie kwoty pieniężnej przypadającej jeszcze do uiszczenia tytułem grzywny, jak i art. 52 k.k.w., pozwalającego przy udzieleniu skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności na wstrzymanie uprzednio zarządzanego wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności, jeżeli istnieją podstawy do przyjęcia, że skazany uiszczy grzywnę dobrowolnie. Skazani wiedząc, że ich sytuacja materialna na pewno nie pozwoli na zapłatę grzywny, często wolą odbyć ją w pierwszej kolejności tak, aby w momencie uzyskania warunkowego zwolnienia od razu opuścić zakład karny, bez konieczności rozpoczęcia odbywania wówczas kary zastępczej. Nie jest bowiem możliwe udzielenie warunkowego zwolnienia z zastępczej kary pozbawienia wolności, co wynika z wykładni językowej art. 77 § 1 k.k. (przepis wspomina o skazanym na karę pozbawienia wolności), jak i wykładni historycznej (k.k. z 1969 r. w art. 90 § 2 dopuszczał warunkowe zwolnienie z zastępczej kary pozbawienia wolności, jeżeli przemawiały za tym szczególne okoliczności – brak analogicznego przepisu w k.k. z 1997 r. przemawia za wykluczeniem takiej możliwości)²². Z tego też względu, po pozytywnej decyzji o udzieleniu warunkowego zwolnienia, osadzeni preferują zazwyczaj natychmiastowe wyjście na wolność, bez konieczności rozpoczęcia wykonywania kary zastępczej, co w takiej sytuacji wiąże się z wymogiem uprzedniego odbycia zastępczej kary pozbawienia wolności.

²¹ *Ibidem*, s. 121.

²² Podobnie S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 420–421; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa, Kraków 2010, s. 242; J. Lachowski, *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010, s. 209–210; odmiennie M. Kulik, w: *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2010, s. 185, rewidując jednak stanowisko w kolejnych wydaniach komentarza.

W literaturze często podnosi się, że za zarządzeniem zmiany kolejności wykonywania kar i innych środków przemawiać może niedopuszczenie do przedawnienia wykonania jednej z nich²³. Przywoływano w tym kontekście art. 103 § 1 k.k., według którego odbywanie kary pozbawienia wolności nie przerywa biegu terminu przedawnienia wykonania kary orzeczonej innym prawomocnym wyrokiem, z powołaniem się na uchwałę Sądu Najwyższego w sprawie VII KZP 26/78²⁴. W późniejszej jednak uchwale I KZP 11/96 Sąd Najwyższy zmienił stanowisko, wskazując że przedawnienie wykonania kary nie biegnie w czasie jej wykonywania (odbywania)²⁵. Pogląd ten spotkał się z akceptacją w doktrynie²⁶. Dodatkowo spór ten stracił na znaczeniu wobec nowelizacji art. 15 k.k.w.²⁷ Z dniem 1 września 2003 roku²⁸ dodano do przywołanego artykułu § 4, według którego wykonywanie kary pozbawienia wolności, kary aresztu lub środka przymusu w tej samej lub innej sprawie wstrzymuje bieg przedawnienia. Przepis ten doprecyzowano w czasie nowelizacji z dnia 20 lutego 2015 roku, nadając mu z dniem 1 lipca 2015 roku²⁹ brzmienie: „Wykonanie kary pozbawienia wolności, zastępczej kary pozbawienia wolności, kary aresztu wojskowego, kary aresztu lub zastępczej kary aresztu, kary porządkowej oraz środka przymusu skutkującego pozbawieniem wolności w tej samej lub innej sprawie wstrzymuje bieg przedawnienia”. W tej sytuacji uznać należy, że powoływanie się w doktrynie³⁰ na niedopuszczenie do przedawnienia jako okoliczność uzasadniająca zmianę kolejności wykonywania kar będzie mogło znaleźć zastosowanie wyłącznie

²³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 247.

²⁴ Uchwała SN z dnia 26 września 1978 r., VII KZP 26/78, OSNKW 1978/11/126.

²⁵ Uchwała SN z dnia 18 lipca 1996 r., I KZP 11/96, OSNKW 1996/9–10/ 53.

²⁶ Tak S. Paweła, *Glosa do uchwały SN z dnia 18 lipca 1996 r., I KZP 11/96*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997/4, s. 170; A. Wąsek, w: *Kodeks karny. Komentarz*, O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Gdańsk 2002/2003, s. 714 i n.; M. Mozgawa, *Komentarz do art. 103 k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2015, LEX teza nr 5.

²⁷ Tak A. Zoll, S. Tarapata, *Komentarz do art. 103 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, LEX teza nr 8 i 9.

²⁸ Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2003 nr 142, poz. 1380).

²⁹ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 396).

³⁰ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 360; K. Dąbkiewicz, *Komentarz do art. 80 k.k.w.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018, LEX teza nr 1 do Podtytułu: Zmiana kolejności wykonywania kar.

w sytuacjach, gdy kara nie była wykonywana z powodu zawieszenia postępowania wykonawczego, jej odroczenia lub przerwy w jej odbywaniu.

Występującą często w praktyce penitencjarnej sytuacją uzasadniającą zmianę kolejności wykonywania kar, jest potrzeba zastosowania art. 417 k.p.k. Zgodnie ze wskazanym przepisem zaliczeniu na poczet orzeczonej kary podlega również okres tymczasowego aresztowania odbytego przez oskarżonego w innej sprawie, w której postępowanie toczyło się równocześnie, a zapadł w niej prawomocny wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie albo odstąpiono od wymierzenia kary. Zastosowanie art. 417 k.p.k. jest dla Skarbu Państwa korzystne, albowiem zaliczenie okresu aresztowania na podstawie art. 63 k.k. lub art. 417 k.p.k. wyłącza możliwość zasądzenia odszkodowania w trybie przepisów rozdz. 58 k.p.k.³¹ Rzecz jednak w tym, jak słusznie wskazał Sąd Apelacyjny w Katowicach, że jednym z warunków koniecznych do zastosowania unormowania przewidzianego w art. 417 k.p.k. jest to, by postępowania w sprawach toczyły się równocześnie w jakiegokolwiek ich fazie – nie chodzi o pełne nakładanie się postępowań w sprawach, a o zazębienie się postępowań choćby przez pewien tylko okres³². Dla wypełnienia przesłanki równoczesności toczenia się postępowań wystarczające jest, że sprawa toczyła się w całości lub w części obok postępowania wykonawczego w drugiej z tych spraw, w zakresie wykonania kary pozbawienia wolności³³. Tymczasem o równoczesności postępowań nie ma mowy, gdy po całkowitym i prawomocnym zakończeniu jednego postępowania zostało wszczęte postępowanie w innej sprawie. Z tego względu korzystnie jest zmienić kolejność wykonywania kar w taki sposób, aby osiągnąć wymagane przez art. 417 k.p.k. zazębienie się postępowań przynajmniej na etapie wykonawczym, umożliwiając zastosowanie opisanego powyżej zaliczenia. Jest to pożyteczne nie tylko dla Skarbu Państwa, chroniąc go przed koniecznością wypłaty odszkodowania za niesłuszne tymczasowe aresztowanie, ale również dla samego skazanego, który finalnie będzie musiał spędzić mniej czasu w izolacji penitencjarnej. Wprawdzie nie będzie mógł ubiegać się o zadość-

³¹ Por. postanowienie SN z dnia 15 listopada 2007 r., IV KK 82/07, OSNwSK 2007/1/2610; por. też wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 15 lutego 2012 r., II AKa 11/12, LEX nr 1120033 i wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 18 grudnia 2014 r., II AKa 424/14, LEX nr 1734662.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 27 września 2006 r., II AKZ 605/06, LEX nr 217009.

³³ Tak uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1984 r., VI KZP 28/83, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna” 1984, nr 7–8/68.

uczynienie, jednak spędzenie większej ilości czasu poza więzieniem, w świetle nienaruszalności godności ludzkiej³⁴ i wypływającym w świetle art. 30 Konstytucji³⁵ z tego dobra wolnościom oraz prawom człowieka i obywatela, jest wartością nienaruszalną, bezcenną, której nie da się wycenić³⁶.

Zastosowanie art. 80 k.k.w. może mieć też znaczenie dla możliwości uzyskania zezwolenia na odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego. W myśl art. 43 la § 1 pkt 1 k.k.w., jedną z takich przesłanek jest orzeczenie wobec skazanego kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej jednego roku i 6 miesięcy, przy jednoczesnym niezachodzeniu warunków z art. 64 § 2 k.k. Zgodnie z art. 43 la § 6 k.k.w. przepis ten stosuje się odpowiednio do skazanego, któremu wymierzono dwie lub więcej niepodlegających łączeniu kar pozbawienia wolności, które skazany ma odbyć kolejno, nieprzekraczających w sumie jednego roku i 6 miesięcy. Zbliżony stan prawny zaistniał pod rządami art. 6 ust. 4 ustawy o dozorze elektronicznym z 7 września 2007 r.³⁷, kiedy to odnotowano dwa rozbieżne stanowiska. Według pierwszego z nich, sąd penitencjarny może udzielić zezwolenia na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego tylko wówczas, gdy orzeczona kara pozbawienia wolności nie przekracza roku – chodzi o sumę kar orzeczonych, a nie o wymiar kar pozostałych do odbycia w czasie orzekania w przedmiocie udzielenia zezwolenia³⁸. Innymi słowy udzielenie zezwolenia jest niedopuszczalne, gdy po odbyciu jednej lub kilku kar pozostaje do wykonania kara, której wymiar nie przekracza okresu określonego w ustawie³⁹. Według innego poglądu, dla ustalenia

³⁴ Zob. szerzej K. Motyka, *Prawa człowieka*, Lublin 1999, s. 15; A. Paszko, *Prawa człowieka. Wybór*, Kraków 2005, s. 7; J. Wroceński, *Godność osoby ludzkiej podstawą prawa do wolności religijnej*, „Prawo Kanoniczne” 2016, t. 59, nr 3, s. 3 i n.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

³⁶ Zob. wypowiedź dr. hab. Piotra Kładocznego w odniesieniu do wysokości zadośćuczynień w zakresie odszkodowań za niesłuszne tymczasowe aresztowanie: http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,90279,17061703,Skad_te_rozne_zadosuczynienia_za_niesluszna_odsiadke_.html, dostęp 17.08.2018.

³⁷ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (Dz.U. 2007 nr 191, poz. 1366).

³⁸ Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2012 r., III KK 174/12, OSNKW 2013/5/41; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 17 października 2013 r., II AKz w 1167/13, KZS 2013, nr 11, poz. 72.

³⁹ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 maja 2012 r., II AKz w 390/12, KZS 2012, nr 5, poz. 57. W tym kierunku, już na płaszczyźnie regulacji ujętych w k.k.w., zmierzał też Sąd Apelacyjny w Katowicach w postanowieniu z dnia 28 grudnia 2016 r., II

spełnienia wymogu nieprzekroczenia maksymalnego wymiaru orzeczonej kary pozbawienia wolności należy określić, które z nich w chwili orzekania podlegają wykonaniu i w jakim zakresie⁴⁰. Przy takiej koncepcji zmiana kolejności wykonywanych kar, polegająca na przesunięciu na koniec postępowania wykonawczego kar nieprzekraczających określonego przez ustawodawcę wymiaru, mogłaby pozwolić na uzyskanie zezwolenia na odbywanie kary w systemie dozoru elektronicznego.

Wśród innych okoliczności uzasadniających zmianę kolejności wykonywania kar w literaturze wymieniano również wcześniejsze skierowanie do wykonania wyroku, w którym wskazano typ półotwarty lub otwarty zakładu karnego, a następnie skierowanie do wykonania wyroku z określeniem zakładu typu zamkniętego, ponadto sytuacje, w których pierwsze orzeczenie nie wskazało systemu odbywania kary, a drugie określało system terapeutyczny, a wreszcie zastosowanie ustawy amnestyjnej, gdy utrzymanie kolejności wykonywania orzeczeń wynikającej z art. 80 § 1 k.k.w. pozbawiłoby skazanego dobrodziejstwa płynącego z tego aktu⁴¹.

Forma zmiany kolejności wykonywania kar

Właściwą formą zmiany kolejności kary jest decyzja sędziego penitencjarnego. Podlega ona zaskarżeniu przez skazanego do sądu penitencjarnego z powodu niezgodności z prawem (art. 7 k.k.w.). Przesłankę tę spełniać będzie decyzja podjęta wbrew względom penitencjarnym, nakazujących się kierowaniem się m.in. celami kary, określonymi prawem w art. 67 k.k.w. i innych⁴².

AKz w 1989/16, Lex nr 2309518 oraz Sąd Apelacyjny w Krakowie w postanowieniu z dnia 11 grudnia 2018 roku, II AKz w 972/18, Lex nr 2692652. Pogląd ten zaakceptował K. Postulski, *Komentarz do art. 43 la k.k.w.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, LEX teza nr 27 i 28, zob. też K. Postulski, *Zezwolenie na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 1, s. 55–56.

⁴⁰ Por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 września 2012 r., II AKz w 783/12, LEX nr 1217769; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 17 października 2013 r., II AKz w 1167/13, KZS 2013/11/ 72; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 marca 2014 r., II AKz w 299/14, OSA 2014/10/3-6.

⁴¹ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 121–122.

⁴² K. Postulski, *Komentarz do art. 80 k.k.w.*, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, LEX teza nr 8.

Kary a środki zabezpieczające

Szczególne zasady dotyczyć muszą relacji pomiędzy wykonaniem środka zabezpieczającego a karą pozbawienia wolności. Art. 80 § 3 k.k.w. stanowi, że w wypadku skierowania do wykonania orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego wobec skazanego, który odbywa karę wymierzoną innym orzeczeniem, o kolejności wykonania kary i środka zabezpieczającego rozstrzyga sędzia penitencjarny. Reguła ta znajduje potwierdzenie w § 59 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności⁴³, w myśl którego w razie skierowania do wykonania orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego wobec skazanego lub ukaranego odbywającego karę w innej sprawie, występuje się do sędziego penitencjarnego z wnioskiem o rozstrzygnięcie kolejności wykonywania orzeczonych kar i środków. Natomiast ust. 4 cytowanego rozporządzenia stanowi, że jeżeli środek zabezpieczający ma być wykonywany wobec osoby tymczasowo aresztowanej w innej sprawie, występuje się do organu dysponującego z wnioskiem o rozstrzygnięcie, czy tymczasowe aresztowanie ma być nadal stosowane. Tym samym bezsporne jest, że w przypadku takiej kolizji podjęcie decyzji o kolejności wykonywania kary i środka zabezpieczającego jest obligatoryjne.

Jednocześnie należy mieć świadomość, że wskazane przepisy zostały ustanowione wcześniej aniżeli wprowadzony do k.k. z dniem 1 lipca 2015 r. nowy kształt środków zabezpieczających. Można z niego wywnioskować, że ustawodawca preferuje wykonanie w pierwszej kolejności kary, a dopiero później środka zabezpieczającego (tak art. 93d § 3 i 5 k.k.). Dotyczy to jednak wyłącznie kolejności wykonania kary i środka zabezpieczającego jako konsekwencji jednego przestępstwa. Tymczasem art. 80 k.k.w. dotyczy rozstrzygnięcia stosunku między tymi instrumentami orzeczonymi w różnych sprawach. Jakkolwiek sędzia penitencjarny zobowiązany jest podejmować każdą decyzję indywidualnie, to co do zasady podzielić należy

⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. 2020, poz. 869 t.j.).

zdanie T. Kalisza, według którego do odbycia kary pozbawienia wolności niezbędny jest właściwy stan zdrowia fizycznego i psychicznego skazanego, zatem celowe wydaje się skierowanie do orzeczenia jako pierwszego środka zabezpieczającego o charakterze leczniczym, a dopiero następnie wykonanie kary pozbawienia wolności⁴⁴.

Zakończenie

Problematyka kolejności wykonywania kar i innych środków przymusu, a także ewentualnej zmiany, wskazanego przez ustawodawcę jako zasady, porządku wprowadzania sankcji w ewidencji penitencjarnej jest dość złożona i niewystarczająco wyczerpana tak w piśmiennictwie, jak i judykaturze. Stan prawny, obowiązujący od 1 lipca 2015 roku⁴⁵, wiązał możliwość wymierzenia kary łącznej z karami wymierzonymi i podlegającymi wykonaniu, co pozwalało co do zasady na szersze łączenie niewykonanych w całości kar zasadniczych, w konsekwencji zmniejszając ilość kar wprowadzanych do wykonania na etapie wykonawczym. Ostatnie zmiany legislacyjne, obowiązujące od 24 czerwca 2020 roku⁴⁶, wprowadzające ponownie jako przesłankę negatywną orzeczenia kary łącznej przedzielanie przestępstw wyrokiem, chociażby nieprawomocnym, skutkować będą znacząco większą ilością kar zasadniczych wymagających wprowadzenia ich do wykonania, nadając problematyce zmiany kolejności wykonywania kar bardziej doniosłe znaczenie.

⁴⁴ T. Kalisz, *op. cit.*, s. 120.

⁴⁵ Zgodnie z nowelizacją k.k., która weszła w życie 1 lipca 2015 r. (Dz.U. 2015, poz. 396) art. 85 § 1 i 2 k.k. wiązał możliwość orzeczenia kary łącznej z wymierzonymi i podlegającymi wykonaniu w całości lub w części karami lub karami łącznymi za przestępstwa, za które wymierzono kary tego samego rodzaju albo inne podlegające łączeniu. Pozwalało to co do zasady na łączenie kar pozbawienia wolności niewykonanych jeszcze w całości, zmniejszając znacząco ilość kar zasadniczych podlegających wprowadzeniu do wykonania w jednostce penitencjarnej.

⁴⁶ Ustawą z dnia 19 czerwca 2020 r., zmieniającą k.k. z dniem 24 czerwca 2020 r. (Dz.U. 2020, poz. 1086), ponownie zmieniono art. 85 k.k. w ten sposób, że związane zostało możliwość orzeczenia kary łącznej z nieprzedzielaniem przestępstw, za które wymierzono kary tego samego rodzaju albo inne podlegające łączeniu, pierwszym wyrokiem, chociażby nieprawomocnym, co do któregośkolwiek z tych przestępstw. Oznacza to powrót do zasadniczych założeń wymierzania kary łącznej obowiązujących przed 1 lipca 2015 roku, a odnoszących się do nieprzedzielania przestępstw wyrokiem, nie zaś do niewykonania kar podlegających wykonaniu w całości lub w części.

Bibliografia

Literatura

Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.

Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Kraków 2007.

Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B. et al., *Spoleczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013.

Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2018.

Górniok O., Hoc S., Kalitowski M., Przyjemski S., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz L., Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Gdańsk 2002/2003.

Kalisz T., *Kilka uwag w sprawie interpretacji art. 80 k.k.w. Decyzja (zarządzenie) o zmianie kolejności wykonywania kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz w zakresie środków zabezpieczających*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. XXVI, Wrocław 2010.

Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.

Kodeks karny. Praktyczny komentarz, red. M. Mozgawa, Warszawa 2010.

Kodeks karny. Praktyczny komentarz, red. M. Mozgawa, Warszawa 2018.

Kubala W., *Z rozważań nad pojęciem właściwości i warunków osobistych w ujęciu kodeksu karnego z 1969 r.*, „Palestra” 1977/10.

Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2001.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010.

Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa, Kraków 2010.

Motyka K., *Prawa człowieka*, Lublin 1999.

Paszko A., *Prawa człowieka. Wybór*, Kraków 2005.

Pawela S., *Glosa do uchwały SN z dnia 18 lipca 1996 r.*, I KZP 11/96, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997/4.

Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999.

Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.

Postulski K., *Zezwolenie na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 1.

Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2016.

Szymanowski T., *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010.

Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.

Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1975.

Wroceński J., *Godność osoby ludzkiej podstawą prawa do wolności religijnej*, „Prawo Kanoniczne” 2016, t. 59, nr 3.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.) wraz z cytowanymi brzmieniami wynikającymi z tekstów ustaw: Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 396); Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. 2020, poz. 1086).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2020, poz. 523 t.j.) wraz z cytowanymi brzmieniami wynikającymi z tekstów ustaw: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557); Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2003 nr 142, poz. 1380); Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 240, poz. 1431).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 czerwca 2015 roku w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności (Dz.U. 2020, poz. 869 t.j.).

Ustawa o dozorze elektronicznym z 7 września 2007 r. (Dz.U. 2007 nr 191, poz. 1366).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 11 marca 2014 r., II AKZw 299/14, OSA 2014/10/3-6.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 grudnia 2016 r., II AKZw 1989/16, Lex nr 2309518.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 11 grudnia 2018 roku, II AKZw 972/18, Lex nr 2692652.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 17 października 2013 r., II AKZw 1167/13, KZS 2013, nr 11, poz. 72.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 maja 2012 r., II AKZw 390/12, KZS 2012, nr 5, poz. 57.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 września 2012 r., II AKZw 783/12, LEX nr 1217769.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2012 r., III KK 174/12, OSNKW 2013/5/41.

Postanowienie SN z dnia 15 listopada 2007 r., IV KK 82/07, OSNwSK 2007/1/2610.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1984 r., VI KZP 28/83, OSNKW 1984/7-8/68.

Uchwała SN z dnia 18 lipca 1996 r., I KZP 11/96, OSNKW 1996/9-10/53.

Uchwała SN z dnia 26 września 1978 r., VII KZP 26/78, OSNKW 1978/11/126.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 18 grudnia 2014 r., II AKa 424/14, LEX nr 1734662.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 27 września 2006 r., II AKZ 605/06, LEX nr 217009.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 15 lutego 2012 r., II AKa 11/12, LEX nr 1120033.

Źródła internetowe

http://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,90279,17061703,Skad_te_rozne_zadoscuczynienia_za_niesluszna_odsiadke_.html, dostęp: 17.08.2018.

Informator statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3502,1.html>, dostęp: 16.08.2018.

Bartosz Kwiatkowski¹

**POSTAWY SPOŁECZNO-MORALNE SKAZANYCH
A ICH PROAKTYWNOŚĆ STOSOWANA Wbrew
OGRANICZENIOM ŚRODOWISKA WIĘZIENNEGO**

**THE SOCIAL AND MORAL ATTITUDES OF
CONVICTS AND THEIR PROACTIVITY USED
AGAINST THE LIMITATIONS OF THE PRISON
ENVIRONMENT**

Otrzymano: 02.06.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.7609

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Pojęcie norm moralnych jest zagadnieniem interdyscyplinarnym, definiowanym przez różne dziedziny nauki. Postawy wobec preferowanych norm moralnych zauważalnie rzadziej pojawiają się w opracowaniach teoretycznych jak i empirycznych, mimo to w przedstawianym badaniu podjęto próbę ustalenia zależności pomiędzy osobistym stosunkiem skazanych wobec pięciu niezależnych norm moralnych a ich cechami osobowości proaktywnej.

W badaniu wzięło udział 100 skazanych pierwszy raz karanych i 100 recydywistów, którzy mieli za zadanie ustosunkować się do stwierdzeń zawartych w Kwestionariuszu postaw wobec norm moralnych oraz Skali proaktywności w izolacji więziennej. Skazani mężczyźni odbywali karę

¹ Dr Bartosz Kwiatkowski, Areszt Śledczy w Opolu, Wyższa Szkoła Bankowa w Opolu, autor do korespondencji: Bartosz Kwiatkowski, adres e-mail: kwiatkowski34@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2889-8863.

pozbawienia wolności w dwóch różnych jednostkach penitencjarnych na terenie Polski. Wyniki badań pokazały, że skazani pierwszy raz karani aprobujący postawy wobec mściwości, pomagania innym oraz namawiania do zła mają większą skłonność do podejmowania proaktywnych zachowań. Ponadto w grupie recydywistów nie zauważono związków pomiędzy deklarowanymi postawami wobec norm moralnych a ich poziomem proaktywności, natomiast wykazano, że prezentują oni więcej pozytywnych postaw odnoszących się do pomagania innym ludziom oraz mściwości w porównaniu do badanej populacji skazanych karanych pierwszy raz.

Osiągnięte rezultaty stanowią dodatkowe źródło wiedzy na temat proaktywności skazanych, którą można umiejętnie wykorzystywać, dlatego też znaczenie przeprowadzonych badań jest szczególnie istotne dla praktyków penitencjarnych realizujących różnorodne oddziaływania resocjalizacyjne, ale również specjalistów z dziedziny prawa karnego wykonawczego.

Słowa kluczowe: moralność, postawy społeczno-moralne, proaktywność, skazani mężczyźni

Abstract

The concept of moral norms is an interdisciplinary issue, defined by different fields of science. Attitudes towards the preferred moral norms are noticeably less frequent in both theoretical and empirical studies, although in the present study an attempt has been made to establish the relationships between the personal attitude of convicted persons towards five independent moral norms and their proactive personality traits.

The study involved 100 first-time convicts and 100 recidivists, who were asked to respond to the statements made in The questionnaire on attitudes towards moral norms and The scale of proactivity in penitentiary isolation. The convicts were serving prison sentences in two different penitentiary units in Poland. The results of the research showed that those convicted for the first time who approved of attitudes towards vindictiveness, helping others and incitement to evil had a greater propensity for proactive behaviour. In addition, the group of recidivists showed no correlation between the declared attitudes to moral norms and their level of proactivity, but showed that they displayed more positive attitudes towards helping other people and vindictiveness, in comparison to the population of first-time convicts.

The results form an additional source of knowledge about the proactivity of convicts, which can be skilfully used, and therefore the research carried out is particularly important for penitentiary practitioners who carry out various rehabilitation activities, as well as specialists in executive criminal law.

Key words: morality, social and moral attitudes, proactivity, convicted men

1. Postawy moralne jako przejaw rozwoju struktur poznawczych

Na przestrzeni wieków problematyka rozwoju moralności człowieka stanowiła niemal wyłącznie domenę filozofii. Sprzeczne stanowiska intuicjonalistów i racjonalistów uzewnętrzniające przez wybitnych filozofów przyczyniły się do konsekwentnego poszukiwania koncepcji oceny moralnej². W dziedzinie psychologii skupiano się raczej na przyjęciu trafnej klasyfikacji rozwoju moralnego³, a w mniejszym stopniu odwoływano się do norm moralnych i prezentowanych względem nich postaw⁴.

W psychologii pojęcie „postawa” zajmuje koronną pozycję w kontekście szerszego ujmowania zachowania człowieka. Zaprezentowany termin stał się również jedną z podstawowych kategorii heurystycznych wykorzystywanych w badaniach eksperymentalnych⁵. W filozofii i psychologii istnieje wiele określeń precyzujących znaczenie postaw moralnych. Definicja postawy moralnej jest zamiennie stosowana z terminem normy moralnej, niezależnie od dyscyplin naukowych podejmujących się opisu tego konstruktu. W filozofii normy moralne są wyrażeniem powinności, przepisów lub reguł obowiązujących⁶, natomiast w ujęciu psychologicznym są to „zasady społeczne regulujące ludzkie życie, obejmujące ustanowione

² K. Saja, *Język etyki a utilitaryzm. Filozofia moralna Richarda M. Hare'a*, Kraków 2008.

³ L. Kohlberg, R. Mayer, *Rozwój jako cel wychowania*, w: *Alternatywy myślenia o/dla edukacji*, red. Z. Kwieciński, Warszawa 2000, s. 21–65; J. Trempała, D. Czyżowska, *Rozwój moralny*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2003, s. 106–130.

⁴ W. Poznaniak, *Zaburzenia w społecznieniu u przestępców: Analiza niektórych mechanizmów psychologicznych*, Poznań 1982.

⁵ M. Marody, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976.

⁶ T. Czeżowski, *Dwojakie normy*, „Etyka” 1/1966, s. 145–155.

prawa i niepisane wzorce kulturowe”⁷. W literaturze psychologicznej wyszczególnia się trzy stanowiska metodologiczne, według których należy „interpretować” pojęcie norm moralnych. Pierwsze z nich określa normy moralne jako konkretne wytyczne, które przez większą zbiorowość są wyrażane i akceptowane. Element statystyczny jest kluczowy do udzielania ważności poszczególnym normom, albowiem to przeważająca część populacji ludzkiej decyduje o tym, co jest dobre lub złe. Przedstawicielami powyższego stanowiska są badacze należący do nurtu relatywistycznego, czyli E. Durkheim, K. Horney i E. Fromm. Drugie stanowisko dotyczy uwarunkowania normy moralnej od satysfakcji osobistej, równowagi wewnętrznej czy umiejętności radzenia sobie⁸. Taka koncepcja jest zbliżona do podejścia relatywistycznego, mimo iż jego tezy odnoszą się do założeń behawiorystów, takich jak I. Pawłow czy B.F Skinner. Ostatnie stanowisko nazwane egzystencjalistyczno-personalistycznym jest charakterystyczne dla współczesnych nurtów psychologicznych, a najczęściej znajduje swoje odzwierciedlenie w tezach popularyzowanych przez psychologów humanistycznych. Przedstawiciele tego nurtu, tacy jak A.H. Maslow, G. Allport i C. Rogers wskazują, że o moralnym postępowaniu człowieka decyduje pełen rozwój oraz aktualizacja potencji osobowości, a konkretnie samourzeczywistnienie, samorealizacja i autokreacja⁹.

Postawy wobec wartości moralnych zależą od moralnej świadomości, motywacji oraz podejmowanego zachowania¹⁰. Taka konstatacja została rozwinięta, a zarazem precyzyjnie opisana przez W. Poznaniaka¹¹ na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. Cechą charakterystyczną jego wywodów jest definicja postaw społeczno-moralnych podkreślająca, iż przytoczone przekonania obejmują stosunek jednostki wobec zachowań i ich skutków, które są objęte nakazami i zakazami normatywnymi. Wcześniejsze rozważania H. Muszyńskiego¹² pozwoliły na dookreślenie konceptu normy społeczno-moralnej, tłumacząc jej treść jako trwałą tendencję do kierowania własnych dążeń ku respektowaniu lub łamaniu norm dotyczących relacji międzyludzkich. Tok postępowania zgodny z ideą wybranej społeczności jest uznawany za adekwatną formę zachowania, które nazywa się „uspo-

⁷ C. Tavris, C. Wade, *Psychologia. Podejścia oraz koncepcje*, Poznań 1999, s. 342.

⁸ M. Stepulak, *Psycholog wobec proponowanych koncepcji normy etycznej*, w: *Norma psychologiczna*, red. Z. Uchnas, Lublin 1998, s. 97–112.

⁹ A.H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, Poznań 2004.

¹⁰ W. Poznaniak, *op. cit.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² H. Muszyński, *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 1978.

łecznionymi”, podczas gdy poczynania rozbieżne z obowiązującymi normami nazywa się „społecznymi” lub „asocjalnymi”¹³. W każdej wspólnocie czy subkulturze dominują konkretne normy moralne, wobec których istnieje możliwość pozytywnego bądź negatywnego ustosunkowania się. W koncepcji W. Poznaniaka¹⁴ główną funkcję odgrywają postawy wobec mściwości, kradzieży, namawiania innych do zła, przyznawania się do winy oraz pomagania innym ludziom. Nie wszystkie z nich podlegają powszechnej i permanentnej ocenie moralnej, niemniej ich doniosłość dla prawidłowego egzystowania jednostki w przestrzeni publicznej jest niebagatelna. Bez względu na treść zachowań moralnych akcentuje się, iż są one znaczące z powodu wewnętrznych stanów motywacyjnych, jak i warunków zewnętrznych. Ponadto ustawiczne występowanie działań o charakterze moralnym w różnych sytuacjach życiowych świadczy o centralności obiektów postaw społeczno-moralnych¹⁵.

Wąski zakres stosowalności postaw społeczno-moralnych wydaje się być naczelną przyczyną, która przesądza o trudnościach w uspołecznianiu jednostek dopuszczających się czynów zabronionych przepisami prawa. W piśmiennictwie przywołuje się pogląd, że normy i reguły wskazane dla osób nieprzestrzegających porządku prawnego są przez nie uznawane za coś bezcelowego, a oprócz tego mają wymiar arbitralnie przyjmowanych obostrzeń, które należy respektować¹⁶. Sprostanie oczekiwaniom ogólnospołecznym poprzez wdrażanie metod pozwalających na osiągnięcie marginesu tolerancji dla norm akceptowalnych, powinno stanowić jeden z głównych postulatów resocjalizacyjnych. Uzyskane wyniki badań empirycznych świadczą, że stosunek przestępców do norm społeczno-moralnych jest odmienny w porównaniu do większości społeczeństwa. Nieletni sprawcy przestępstw prezentują mniej krytyczne przekonania względem kradzieży niż osoby niekarane¹⁷, co bezpośrednio może wynikać z pozostawania przez nich na niższych stadiach rozwoju moralnego¹⁸. Oprócz tego, osobiste zapatrywania nieletnich przestępców na temat obowiązują-

¹³ A. Lewicki, *Psychologia kliniczna*, Warszawa 1969.

¹⁴ W. Poznaniak, *op. cit.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ J. Groth, *Rozumowanie moralne nieletnich przestępców*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 3/2007, s. 191–205.

¹⁷ W. Poznaniak, *op. cit.*

¹⁸ D. Czyżowska, A. Niemczyński, E. Kmieć, *Formy rozumowania moralnego Polaków w świetle danych z badania metodą Lawrence’a Kolberga*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej” 1(2)/1993, s. 19–37.

cych norm moralnych oraz postawy wobec ich przekraczania są inne niż u ludzi przestrzegających porządku prawnego¹⁹.

Niska skuteczność kary pozbawienia wolności wykonywanej wobec osób wielokrotnie karanych w pewnym aspekcie zależy od ich negatywnego spostrzegania i oceny aparatu sprawiedliwości, a także bezkrytycznego nastawienia do popełniania kolejnych przestępstw²⁰. Zjawisko recydywy powstające poprzez kontynuowanie przestępczej działalności może mieć zatem związek z krytycznym stosunkiem do obowiązujących norm moralnych. Recydywiści są bowiem uodpornieni na moralne i psychiczne cierpienia, a więc ich predyspozycje adaptacyjne do warunków izolacyjnych są zdecydowanie większe niż u skazanych odbywających karę pozbawienia wolności pierwszy raz²¹. Z zaprezentowanych powyżej wniosków wynika, że postawy moralne przestępców nie są jedynie związane z niską internalizacją norm, ale również zależą od umiarkowanej wrażliwości na kontrolę obywatelską. W tym rozumieniu osoby wielokrotnie skazywane na karę bezwzględnego pozbawienia wolności są niewrażliwe na karę społeczną, zaś popełniane przez nie powtórne przestępstwa nie są skorelowane z siłą napiętnowania, a nawet prawdopodobieństwem wykrycia czynu. W populacji więziennej można zauważyć silną skłonność do prezentowania zachowań moralnie nagannych, do czego przyczynia się sytuacja anonimowości i rozproszonej odpowiedzialności, które także predysponują do inicjowania reakcji i aktywności opartych na zadawaniu innym bólu czy upokorzenia²².

2. Koncepcja osobowości proaktywnej

Od dziesięcioleci w psychologii społecznej przedstawia się, a zarazem próbuje uzasadniać tezę, że zachowanie człowieka zależy od cech osobowości i czynników sytuacyjnych²³. Niektórzy autorzy skrupulatnie ekspli-

¹⁹ J.M. Stanik, *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*, Warszawa 1980, s. 26.

²⁰ S. Mika, *Skuteczność kar w wychowaniu*, Warszawa 1969.

²¹ W. Poznaniak, *op. cit.*

²² J.C. Cochran, D.P. Mears, *Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research*, „Journal of Criminal Justice” 41(4)/2013, s. 252–261.

²³ A.O. Hirschman, *Exit, voice, and loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states*, Cambridge 1970; R.W. White, *Motivation reconsidered: The concept of competence*, „Psychological Review” 66/1959, s. 297–333.

kują zachowania ludzi, którzy aktywnie bądź biernie wypatrują rozwiązań ułatwiających zaadaptowanie się do niekorzystnych warunków²⁴. Istnieje także opinia, że ludzie i ich zachowanie, a także środowisko nieustannie na siebie oddziałują, niemniej o przewadze któregoś z elementów interakcji decydują zazwyczaj właściwości osoby sprawczej²⁵. Struktura interakcyjnej teorii A. Bandury²⁶ posłużyła do sformułowania koncepcji proaktywnej osobowości Batemana i Cranta²⁷, którą na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat stosowano do wyjaśniania zachowań jednostek funkcjonujących w otwartych oraz zamkniętych środowiskach.

Proaktywna osobowość jest konstruktem różnicującym ludzi w zakresie podejmowania kreatywnych działań, mających umożliwić im pośredni wpływ na środowisko²⁸. Proaktywność jako cecha osobowości pozwala także na zmianę „samego siebie” w szczególności, gdy nie można wprowadzić transformacji w fundamentalnych elementach środowiskowych, stanowiących nieprzekraczalną barierę hamującą rozwój osobisty²⁹. Osiągnięcie wyznaczonych celów wymaga poszukiwania nowych sposobów postępowania zaradczego wbrew zewnętrznym dystraktorom lub wewnętrznym ograniczeniom człowieka. W każdej zbiorowości występują zauważalne dysproporcje w poziomie zaangażowania poszczególnych osób w realizację planów czy własnych ambicji. Pewien odsetek populacji ludzi dorosłych można zatem sklasyfikować jako pasywnych odbiorców ograniczeń środowiskowych, natomiast pozostałych należy traktować jako „obdarzonych” określonymi predyspozycjami przyczyniającymi się do realnych przekształceń w różnych dziedzinach życia³⁰. W definicji Cranta³¹ proaktywna osobowość ułatwia jednostce podejmowanie inicjatywy, aby ulepszać obecne lub tworzyć zupełnie nowe

²⁴ M.K. Dhami, P. Ayton, G. Loewenstein, *Adaptation to imprisonment: Indigenous or imported?*, „Criminal Justice and Behavior” 34(8)/2007, s. 1085–1100.

²⁵ A. Bandura, *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Englewood Cliffs 1986.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ T.S. Bateman, J.M. Crant, *The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates*, „Journal of Organizational Behavior” 14/1993, s. 103–118.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ J.M. Crant, *Proactive behavior in organizations*, „Journal of Management” 26/2000, s. 435–462.

³⁰ D.M. Buss, *Selection, evocation, and manipulation*, „Journal of Personality and Social Psychology” 53/1987, s. 1214–1221.

³¹ J.M. Crant, *op. cit.*, s. 436.

warunki wymagane do lepszego funkcjonowania. Jednostka zapoczątkowująca niewymuszoną aktywność poprzez gromadzenie niezbędnych zasobów przyjmuje na siebie odpowiedzialność za podtrzymywanie przebiegu zmiany³². Ponadprzeciętna inicjatywa, będąca zarazem źródłem determinacji człowieka do działania o charakterze przyszłościowym, jest charakterystyczna dla ludzi, którzy „sprawiają, że coś się dzieje”, czyli dla tych, których w literaturze nazywa się proaktywnymi³³. Ich domeną jest wszechstronne i systematyczne działanie, aż do momentu zrealizowania wcześniej sprecyzowanych planów. Proaktywne osoby poszukują nadarzających się okazji do wdrażania modyfikacji, dlatego też w środowiskach pracy są nazywani „tropicielami”, którzy przeformułują misję organizacji oraz kreatywnie rozwiązują napotkane przeciwności³⁴. Ich wieloaspektowe postępowanie pozwala im wdrażać określone strategie radzenia sobie ze stresem i niepewnością³⁵, zwiększać ogólną wydajność w miejscu zatrudnienia³⁶ oraz modyfikować zadowolenie z życia³⁷.

Do niedawna kontekst ukierunkowanych aktywności przynoszących efekty w dłuższej perspektywie czasowej nie był poruszany w odniesieniu do środowisk zamkniętych. Dotyczy to również środowiska więziennego, które cechują liczne obostrzenia hamujące wewnętrzną motywację tymczasowo aresztowanych i skazanych do działań przyszłościowych. Po raz pierwszy zagadnienie proaktywności osób pozbawionych wolności zostało poruszone przez B. Kwiatkowskiego i A. Bańkę³⁸. Proaktywność osadzonych sprowadza się do szeregu działań i aktywności skierowanych na osiągnięciu odległych celów³⁹. Zasadniczo ten rodzaj specyficznego zachowania

³² A. Bańka, *Proaktywność i decyzyjność. Nowe miary adaptacji twórczej do rozmytej rzeczywistości rynku pracy*, w: *Zawód czy kompetencje? Wymagania rynku pracy a wspieranie rozwoju kariery*, red. V. Drabik-Podgórna, M. Podgórna, Toruń 2016, s. 41.

³³ E.W. Morrison, C.C. Phelps, *Taking charge at work: Extrarole efforts to initiate workplace change*, „Academy of Management Journal” 42/1999, s. 403–419.

³⁴ H. Leavitt, *Managerial psychology: Managing behavior in organizations*, Chicago 1988.

³⁵ A. Bańka, *op. cit.*, s. 13–55.

³⁶ M. Spitzmuller, H.P. Sin, M. Howe, S. Fatimah, *Investigating the uniqueness and usefulness of proactive personality in organizational research: A meta-analytic review*, „Human Performance” 28(4)/2015, s. 351–379.

³⁷ S. Geertshuis, M. Jung, H. Cooper-Thomas, *Preparing students for higher education: The role of proactivity*, „International Journal of Teaching and Learning in Higher Education” 26(2)/2014, s. 157–169.

³⁸ B. Kwiatkowski, A. Bańka, *Wstępna charakterystyka psychometryczna Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW)*, „Czasopismo Psychologiczne” 19(2)/2013, s. 361–373.

³⁹ *Ibidem*.

powinien być skierowany na życie po odbyciu orzeczonej kary, niemniej zdarza się, że zapoczątkowane przez osadzonych aktywności w czasie terażniejszym pozwalają im na osiąganie różnorodnych celów w zakładzie karnym. Wartość proaktywności obserwuje się w momentach wymagających podwyższonej odporności na stres, który wynika z deprivacji, stygmatyzacji, degradacji, depersonalizacji czy prizonizacji⁴⁰. Ponadto postawa proaktywna przyczynia się do budowania personalnych zasobów, potrzebnych do skutecznej adaptacji w nowym otoczeniu, jak i wzmacniania procesu reorientacji przyszłych celów i potrzeb jednostki.

Powyższe rozważania dotyczące proaktywności osób pozbawionych wolności prowadzą do konkluzji, że dobrowolne i sprecyzowane aktywności mogą przynosić zadowalające skutki dla nich, ich obecnego środowiska oraz osób pozostających na wolności. W pewnych okolicznościach tego typu zachowania mają negatywne konotacje, co nie oznacza, że poprzez pozytywne wpływy środowiskowe nie może nastąpić modyfikacja osobistego światopoglądu oraz preferencji dotyczących przyszłego funkcjonowania⁴¹. Negatywne konsekwencje podwyższonego poziomu proaktywności osadzonych mogą wpływać na ich aktualną sytuację więzienną, czas bezpośrednio po zwolnieniu z zakładu karnego, a nawet perspektywę dalekosiężnej przyszłości. W izolacji penitencjarnej jej niekorzystny wpływ może przejawiać się poprzez ofensywną integrację z podkulturą więzienną oraz konflikty z personelem zatrudnionym w różnych pionach Służby Więziennej. Ponadto osoby sprawne intelektualnie, lecz posiadające poważne zaburzenia osobowości mogą wykorzystywać cechy proaktywne do kontynuowania kariery przestępczej. W tym znaczeniu negatywna miara proaktywności dotyczy akceptacji norm, które ułatwiają funkcjonowanie w roli przestępcy, a prezentowanie „pozornie” łagodnych i koncyliacyjnych postaw tu i teraz, nie ma umocowania w ich przyszłym postępowaniu. Z drugiej strony nie można wykluczyć, że niemoralne intencje, stanowiące podłoże intencjonalnych działań wymaganych do restrukturyzacji środowiska, mogą z czasem zostać zastąpione przez aprobowane wartości i zasady współżycia społecznego. Z tego powodu proaktywność jest cechą osób elastycznych, świadomych własnych potrzeb, a przede wszystkim posiadających potencjał przewyższający trudności ze-

⁴⁰ B. Kwiatkowski, *Dalsza walidacja Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej*, „Czasopismo Psychologiczne”, 21(2)/2015, s. 239–251.

⁴¹ A.M. Grant, S.K. Parker, C. Collins, *Getting credit for proactive behavior: Supervisor reactions depend on what you value and how you feel*, „Personnel Psychology” 62/2009, s. 31–55.

wnętrzne, co w kontekście środowiska opresyjnego oznacza efektywne radzenie sobie z ograniczeniami, restrykcjami i wszechobecnym stresem⁴².

3. Cel badania

W warunkach więziennych oraz innych nietypowych realiach zubożenia środowiskowego może dochodzić do niewykształcania się złożonych strategii rozumowania moralnego⁴³. Oprócz tego, środowisko więzienne utrudnia realizację wyznaczanych celów, jednakże skazani charakteryzujący się cechami osobowości proaktywnej mają większą szansę na restrukturyzację otaczającej przestrzeni życiowej⁴⁴. W dostępnych opracowaniach psychologicznych wykazywano, że istnieje pozytywna zależność pomiędzy proaktywnością ogólną skazanych a ich ekstrawersją, otwartością na doświadczenie, sumiennością, a także poczuciem samoskuteczności i skłonnością do odczuwania pozytywnych emocji⁴⁵. Zarówno w grupie skazanych kobiet, jak i mężczyzn deklarowana proaktywność ma dodatni związek z lękiem przed przyszłością, zaś tylko wśród kobiet wystąpiła podobna zależność pomiędzy ich proaktywnością a nadzieją na sukces⁴⁶. Dodatkowo w innym badaniu nie zauważono różnic w poziomie proaktywności u skazanych kobiet znajdujących się na różnych etapach życia, niemniej ich cechy osobowości proaktywnej są pozytywnie skorelowane z odbywaniem kary w systemie programowanego oddziaływania⁴⁷.

Pomimo wielu badań poświęconych kwestii proaktywności jak dotychczas nie sprawdzano empirycznie, czy posiadanie cech osobowości proaktywnej ma odzwierciedlenie w postawach wobec norm moralnych przestępców, wszakże przytacza się pogląd dowodzący, że kierunek działania człowieka zależy od interioryzacji wartości, które stanowią funda-

⁴² B. Kwiatkowski, *Proaktywne konstruowanie przyszłości w izolacji więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 93/2016, s. 43–59.

⁴³ J. Gibbs, K.S. Basinger, R.L. Grime, J.R. Snarey, *Moral judgment development across cultures: Revisiting Kohlberg’s universality claims*, „Developmental Review” 27(4)/2007, s. 443–500.

⁴⁴ B. Kwiatkowski, *Proaktywne konstruowanie...*, s. 43–59.

⁴⁵ B. Kwiatkowski, *Dalsza walidacja...*, s. 239–251.

⁴⁶ M. Wysocka-Pleszyk, K. Tucholska, *Proaktywność osadzonych a ich nadzieja na sukces i lęk przed przyszłością*, „Czasopismo Psychologiczne” 24(2)/2018, s. 373–380.

⁴⁷ B. Kwiatkowski, *Poziom proaktywności kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 96/2017, s. 69–86.

ment zachowań moralnych⁴⁸. Konsekwentne poszerzanie wiedzy na temat proaktywności skazanych ma duże znaczenie dla praktyki penitencjarnej oraz proponowanych zabiegów resocjalizacyjnych. Biorąc pod uwagę powyższe określono, że celem badania będzie ustalenie związku między stosunkiem wobec postaw społeczno-moralnych skazanych mężczyzn a ich poziomem proaktywności. W oparciu o przyjęty cel sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Pozytywne postawy skazanych wobec pomagania innym ludziom oraz przyznawania się do winy mają pozytywny związek z ich poziomem proaktywności.
2. Pozytywne postawy skazanych wobec mściwości, kradzieży oraz namawiania innych do zła mają negatywny związek z ich poziomem proaktywności.

4. Narzędzia badawcze

Poziom proaktywności skazanych mężczyzn ustalono poprzez zastosowanie ostatecznej wersji Skali proaktywności w izolacji więziennej SPIW15⁴⁹. Pierwotna wersja skali została skonstruowana przez B. Kwiatkowskiego i A. Bańkę w 2013 roku⁵⁰. Metoda ostateczna zawiera 15 pytań testowych tworzących trzy niezależne wymiary: Proaktywność adaptacyjna doraźna, Proaktywność adaptacyjna kontynuacyjna, Proaktywność adaptacyjna projekcyjna. Wymienione wymiary składają się na Proaktywność ogólną. W omawianym narzędziu badawczym każda z pozycji testowych jest oceniana na 5-stopniowej skali, od „1” – „całkowicie się nie zgadzam” do „5” – „całkowicie się zgadzam”. Wartość współczynnika *alfa* Cronbacha dla całej skali wynosi 0,854, natomiast dla jej poszczególnych czynników odpowiednio: Proaktywność adaptacyjna doraźna – 0,843, Proaktywność adaptacyjna kontynuacyjna – 0,846, Proaktywność adaptacyjna projekcyjna – 0,844⁵¹.

⁴⁸ W. Szewczuk, *Sumienie. Studium psychologiczne*, Warszawa 1988.

⁴⁹ B. Kwiatkowski, *Dalsza walidacja...*, s. 239–251.

⁵⁰ B. Kwiatkowski, A. Bańka, *op. cit.*, s. 361–373.

⁵¹ B. Kwiatkowski, *Dalsza walidacja...*, s. 245.

Drugą metodą badawczą wykorzystaną w badaniu był Kwestionariusz postaw wobec norm moralnych autorstwa W. Poznaniaka⁵². Narzędzie zawiera 60 pytań odnoszących się do różnych wzorów i norm postępowania w codziennym życiu. Każda z pięciu skal kwestionariusza uwzględnia inny przedmiot postaw społeczno-moralnych. W kwestionariuszu wyróżniono następujące skale: Skala postaw wobec pomagania innym ludziom, Skala postaw wobec mściwości, Skala postaw wobec przyznawania się do winy, Skala postaw wobec kradzieży, Skala postaw wobec namawiania innych do zła. Ustosunkowanie się do poszczególnych stwierdzeń odbywa się poprzez zaznaczenie odpowiedzi na 5-stopniowej skali (od 1 – zdecydowanie nie, do 5 – zdecydowanie tak), w oparciu o własne odczucia i przekonania w obecnej chwili. Wskazuje się, aby unikać odpowiedzi eksponujących niezdecydowanie odnośnie wymienionych pozycji testowych.

5. Grupa badana

W przeprowadzonym badaniu uczestniczyły dwie grupy skazanych mężczyzn, którzy odbywali karę pozbawienia wolności na podstawie prawomocnego wyroku sądu. Pierwszą grupę utworzyło 100 skazanych po raz pierwszy karanych, przebywających w Zakładzie Karnym w Nysie. W drugiej grupie znalazła się 100 recydywistów izolowanych od społeczeństwa w Zakładzie Karnym w Sierakowie Śląskim. Wyszczególnione zakłady karne w obowiązującej nomenklaturze są sklasyfikowane jako jednostki typu półotwartego, w których istnieje większa możliwość podejmowania swobodnych, a zarazem produktywnych aktywności w porównaniu do jednostek typu zamkniętego.

Przed przystąpieniem do badań ustalono określone kryteria doboru skazanych do grup badanych. Ostatecznie w badaniu wzięli udział skazani będący w okresie średniej dorosłości. Przedstawiony okres życia został ograniczony, stąd też zakwalifikowani do badania zostali tylko skazani w wieku od 35 do 55 lat. Ponadto dobór próby uwzględniał charakter popełnionych przestępstw, a zatem tylko skazani odbywający karę za przestępstwo bez użycia przemocy mogli być uczestnikami badania. Istotną była także suma wszystkich orzeczonych kar, toteż w badaniu uczestniczyli skazani odbywający karę pozbawienia wolności w wymiarze od 3 do

⁵² W. Poznaniak, *op. cit.*

5 lat. Ostatnim wskaźnikiem przyporządkowującym skazanych do części eksploracyjnej był środkowy etap odbywania kary, będący z teoretycznego punktu widzenia najbardziej korzystnym do uczestnictwa w oddziaływaniach resocjalizacyjnych. Wprowadzenie przytoczonego wymogu oznaczało wykluczenie skazanych, którzy w niedalekiej przeszłości zostali doprowadzeni do zakładu karnego oraz tych, którzy w bliższej perspektywie mieli zostać z niego zwolnieni ze względu na koniec kary.

6. Wyniki badań własnych

Analiza statystyczna danych uzyskana za pomocą Kwestionariusza Postaw wobec Norm Moralnych (KPM) wskazuje na niewielkie różnice wartości skrajnych, średnich czy odchyłeń standardowych między pięcioma czynnikami przedstawianej metody. W tabeli 1 zaprezentowano maksymalne wyniki wszystkich podskal KMP, które wyniosły 60 punktów, a także minimalne sumy punktów dla wymienionych podskal: pomaganie innym – 16, mściwość – 14, przyznawanie do winy – 17, kradzież – 20, namawianie innych do zła – 19. Średnie i odchylenia standardowe przytoczonych czynników KMP także zaprezentowano w tabeli 1. Ich wyniki są zbliżone i przyjmują następujące wartości dla poszczególnych skal: pomaganie innym ($M=36,95$; $SD=8,06$), mściwość ($M=35,64$; $SD=7,88$), przyznawanie do winy ($M=36,70$; $SD=7,33$), kradzież ($M=35,96$; $SD=7,43$), namawianie innych do zła ($M=35,48$; $SD=6,52$).

Na wynikach z Kwestionariusza postaw wobec norm moralnych wykonano analizę porównawczą zebranych danych z rozkładem normalnym. Osiągnięte rezultaty dowodzą, iż tylko podskala KMP namawianie innych do zła, wyraźnie odstaje od rozkładu normalnego ($p<0,05$), aczkolwiek taką zależność zaobserwowano przy użyciu testu K-S, zaś w przypadku metody S-W nie występuje różnica w tymże względzie. Struktura wyników pozostałych skal KPM jest dobrze dopasowana do rozkładu normalnego.

Porównanie dwóch grup skazanych mężczyzn ujawniło, iż istnieją pewne różnice pomiędzy analizowanymi czynnikami Kwestionariusza postaw wobec norm moralnych. Osoby wielokrotnie karane mają istotnie wyższą skłonność do pomagania innym ludziom ($M=38,64$; $SD=8,28$) niż osoby pierwszy raz karane ($M=35,26$; $SD=7,49$). Ponadto zauważono, że recydywiści deklarują zauważalnie więcej postaw nacechowanych mściwością ($M=36,81$; $SD=7,87$) niż osoby pierwszy raz karane ($M=34,46$;

SD=7,76). Wśród pozostałych skal KPM nie odnotowano dysproporcji między przytaczanymi grupami skazanych.

Tabela 1. Statystyki opisowe i wyniki testów normalności czynników KPM

	Minimum	Maksimum	M	SD	Kolmogorow-Smirnow		Shapiro-Wilk	
					Statystyka	P	Statystyka	P
KPM pomaganie innym	16	60	36,95	8,06	0,055	0,200	0,996	0,864
KPM mściwość	14	60	35,64	7,88	0,052	0,200	0,995	0,694
KPM przyznawanie do winy	17	60	36,70	7,33	0,056	0,200	0,992	0,339
KPM kradzież	20	60	35,96	7,43	0,043	0,200	0,990	0,177
KPM namawianie innych do zła	19	60	35,48	6,52	0,064	0,044*	0,988	0,088

KMP – Kwestionariusz postaw wobec norm moralnych; * $p < 0,05$

Źródło: badanie własne.

Postawione początkowo dwie hipotezy odnosiły się do potencjalnych zależności postaw społeczno-moralnych skazanych z poziomem proaktywności. Pierwsza hipoteza zakładała wystąpienie dodatniej korelacji pomiędzy pozytywnymi postawami skazanych wobec pomagania innym ludziom oraz przyznawania się do winy a ich proaktywnością. Druga z kolei wskazywała na negatywny związek między prezentowaniem przychylnych postaw względem mściwości, kradzieży oraz namawiania innych do zła a proaktywnością badanej populacji skazanych mężczyzn.

Tabela 2. Wyniki średnich, odchyłeń standardowych oraz istotności różnic postaw moralnych pomiędzy dwiema grupami skazanych mężczyzn

	Pierwszy raz karani		Recydywiści		U	P
	M	SD	M	SD		
KPM pomaganie innym	35,26	7,49	38,64	8,28	8484	0,001*
KPM mściwość	34,46	7,76	36,81	7,87	9060	0,015*
KPM przyznawanie do winy	36,64	7,18	36,75	7,52	9957	0,821
KPM kradzież	35,55	7,55	36,36	7,31	9609	0,281
KPM namawianie innych do zła	35,52	6,59	35,44	6,49	10063	0,973

KMP – Kwestionariusz postaw wobec norm moralnych; * $p < 0,05$

Źródło: badanie własne.

Zaprezentowane w tabeli 3 wyniki korelacji dla grupy skazanych pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności dowodzą, iż istnieje ujemna zależność pomiędzy proaktywnością adaptacyjną kontynuacyjną (PAK) a KPM mściwość oraz KPM namawianie innych do zła. Ponadto kolejny czynnik SPIW – proaktywność adaptacyjna projekcyjna (PAP), jak również ogólny poziom proaktywności (PO) są ujemnie skorelowane z KPM pomaganie innym oraz KPM mściwość.

Tabela 3. Wyniki korelacji KPM i SPIW15 w grupie skazanych pierwszy raz karanych

	PAD	PAK	PAP	PO
KPM pomaganie innym	-0,11	-0,19	-0,21*	-0,22*
KPM mściwość	-0,13	-0,29**	-0,28**	-0,27**

KPM przyznawanie do winy	-0,08	-0,14	-0,14	-0,14
KPM kradzież	-0,11	-0,19	-0,16	-0,19
KPM namawianie innych do zła	-0,05	-0,22*	-0,19	-0,18

PAD – Proaktywność adaptacyjna doraźna; PAK – Proaktywność adaptacyjna kontynuacyjna; PAP – Proaktywność adaptacyjna projekcyjna; PO – Proaktywność ogólna;

KMP – Kwestionariusz postaw wobec norm moralnych; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: badanie własne.

W grupie skazanych wielokrotnie karanych nie zaobserwowano jakichkolwiek zależności pomiędzy wynikami skali KPM a poziomem proaktywności mierzonym Skalą proaktywności w izolacji więziennej SPIW15, co ukazano w tabeli 4.

Tabela 4. Wyniki korelacji KPM i SPIW15 w grupie skazanych wielokrotnie karanych

	PAD	PAK	PAP	PO
KPM pomaganie innym	0,17	0,01	0,09	0,13
KPM mściwość	0,05	-0,06	0,02	0,01
KPM przyznawanie do winy	0,11	-0,08	-0,10	0,02
KPM kradzież	0,14	-0,03	0,08	0,11
KPM namawianie innych do zła	0,05	-0,12	-0,05	-0,03

PAD – Proaktywność adaptacyjna doraźna; PAK – Proaktywność adaptacyjna kontynuacyjna; PAP – Proaktywność adaptacyjna projekcyjna; PO – Proaktywność ogólna;

KMP – Kwestionariusz postaw wobec norm moralnych; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: badanie własne.

Podsumowanie

Pozytywne lub negatywne przekonanie do danego przedmiotu rozważań, jak również stopień natężenia odczuć wobec niego należy uznać za wyznaczniki indywidualnych preferencji człowieka⁵³. Postawy moralne odnoszą się do postępowania, które jest zgodne z powszechną rolą danego obywatela, stąd też aprobowanie etycznych norm, a zarazem krytykowanie i dystansowanie się od norm niemoralnych świadczy o wyraźnym uspołecznieniu postaw społeczno-moralnych⁵⁴.

Wśród badanej populacji skazanych mężczyzn dokonano sprawdzenia kierunku i stopnia impresji wobec postaw moralnych odwołujących się do pomagania innym ludziom, mściwości, przyznawania się do winy, kradzieży i namawiania innych do zła. W odniesieniu do osób pierwszy raz karanych nie potwierdzono pierwszej hipotezy, albowiem ich cechy proaktywnej osobowości nie korelują dodatnio z pozytywną postawą wobec pomagania innym ludziom oraz przyznawania się do winy. Ponadto zaobserwowano ujemną zależność pomiędzy pomaganiem innym ludziom a proaktywnością ogólną i proaktywnością adaptacyjną projekcyjną. Za podstawowe przyczyny nie oferowania pomocy osobom postronnym uznaje się spostrzeganie ludzi z najbliższego otoczenia jako różnych od siebie⁵⁵ oraz wystąpienie zagrożenia dla poczucia własnej wartości⁵⁶. U pierwszy raz karanych, negatywnie zapatrujących się na pomaganie innym, zauważono większą skłonność do generowania intencjonalnych aktywności zsynchronizowanych z osiągnięciem celów przyszłościowych. Co więcej, przytoczona grupa skazanych jest bardziej skłonna do poszukiwania realnego wsparcia u wykwalifikowanej kadry prawniczej, instytucji rządowych czy pracowników socjalnych, jak również regularnego poszerzania swojej wiedzy na temat ewentualnych możliwości poprawy aktualnych warunków odbywania kary lub przedwczesnego zwolnienia z zakładu karnego.

Podobnie jak w przypadku skazanych, którzy po raz pierwszy przebywali w zakładzie karnym, nie została potwierdzona także pierwsza hi-

⁵³ C. Tavis, C. Wade, *op. cit.*

⁵⁴ H. Muszyński, *op. cit.*

⁵⁵ J. Reykowski, *Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego*, Warszawa 1966.

⁵⁶ U. Dinger, J.C. Ehrenthal, C. Nikendei, H. Schauenburg, *Change in self-esteem predicts depressive symptoms at follow-up after intensive multimodal psychotherapy for major depression*, „Clinical Psychology and Psychotherapy” 24/2017, s. 1040–1046.

potęza w grupie recydywistów. Deklarowana postawa wobec pomagania innym ludziom oraz przyznawania się do winy osób wielokrotnie karanych nie ma pozytywnego związku z ogólnym poziomem proaktywności oraz trzema podskalami proaktywności. Na podstawie wcześniejszych delibracji należy wyrazić przypuszczenie, iż negatywny stosunek recydywistów wobec norm społeczno-moralnych może powodować unikanie aktywności bezpośrednio sprofilowanych na zmianę przyszłego położenia życiowego⁵⁷. Osiągnięty rezultat z badania sugeruje również, iż należy systematycznie poszukiwać innych predyktorów proaktywności, w szczególności powiązanych ze środowiskiem wolnościowym osób posiadających przeszłość kryminalną. W ostatnich latach recydywiści są przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin nauki, zważywszy na ich deficyt umiejętności przystosowawczych do warunków wolnościowych⁵⁸. Ich niewrażliwość na społeczne napiętnowanie, niska internalizacja norm czy ograniczone uspołecznienie utrudniają funkcjonowanie w różnorodnych rolach społecznych. Niezależnie od historii wcześniejszej karalności każde zachowanie przestępcze jest warunkowane wadliwymi strukturami osobowości lub niekorzystnymi czynnikami środowiskowymi⁵⁹. Zapobieganie popełnianiu kolejnych przestępstw może być zatem rezultatem zaangażowania skazanych we współpracę z personelem więziennym realizującym dookreślone oddziaływania naprawcze. Uzewewnętrznienie osobistego stosunku wobec norm społeczno-moralnych przez recydywistów może wskazywać na ich terażniejszy punkt widzenia związany z planami i celami życiowymi. Ich poznanie może więc pomóc kadrze penitencjarnej wdrażać skuteczniejsze metody pracy resocjalizacyjnej, przede wszystkim w obszarze programów readaptacyjnych pozwalających na modyfikację dotychczasowego systemu wartości czy postulowanych norm moralnych. Jest to o tyle istotne, gdyż wynik konfrontacji moralności jednostki z moralnością jej otoczenia będzie mieć wpływ na motywację do zachowania zgodnego bądź sprzecznego z ładem prawnym po opuszczeniu środowiska więziennego⁶⁰.

⁵⁷ W. Poznaniak, *op. cit.*

⁵⁸ M. Lipsey, F.T. Cullen, *The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews*, „Annual Review of Law and Social Science” 3/2007, s. 297–320; R. Opora, *Kierunki współczesnych badań nad efektywnością oddziaływań resocjalizacyjnych*, „Probacja” 3/2012, s. 67–81; D. Raś, *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach karnych dla nieletnich*, Katowice 2006.

⁵⁹ J.C. Cochran, D.P. Mears, *op. cit.*, s. 252–261.

⁶⁰ M. Bernasiewicz, *Środowiskowe uwarunkowania przestępczości w brytyjskich badaniach kryminologicznych*, „Forum Pedagogiczne” 1/2017, s. 33.

U skazanych pierwszy raz karanych nie stwierdzono negatywnej zależności między afirmowaniem postaw wobec mściwości, kradzieży oraz namawiania innych do zła a cechami proaktywnej osobowości. Druga z postawionych pierwotnie hipotez nie została zatem potwierdzona, niemniej istotnym wnioskiem było wykazanie ujemnego związku głoszonej postawy wobec mściwości z proaktywnością adaptacyjną kontynuacyjną i projekcyjną oraz sumą cech składających się na proaktywną osobowość. Występowanie wadliwej orientacji przestępców w rzeczywistości społeczno-prawnej oraz ich brak zrozumienia dla potrzeb psychologicznych innych ludzi zostały poparte dowodami we wcześniejszych publikacjach⁶¹. W tym ujęciu, aprobatywny osąd mściwości stanowi przykład techniki zniekształcającej obraz moralny społeczeństwa, toteż osoby pierwszy raz karane mogą mieć tendencje do potępiania swoich ofiar oraz przerzucania winy na wymiar sprawiedliwości, organy ścigania albo administrację zakładu karnego. Zgłaszane przez nich postawy wobec mściwości mogą wynikać zarówno z subiektywnego poczucia niesłusznego skazania, jak i braku zgodności co do długości orzeczonej kary lub krytycznego stosunku wobec osób z najbliższego otoczenia. Na podstawie dokonanych analiz statystycznych należy skonstatować, że osoby pierwszy raz karane uznające zasady mściwości wobec innych ludzi nie unikają kontaktu z rodziną, osobami bliskimi bądź pracownikami instytucji państwowych. Wcześniejsze badania ujawniły natomiast, że sprawcy przestępstw prezentują odrębne postawy wobec osób bliskich, zaliczanych do kategorii „każdy inny niż ja i moi bliscy”⁶². Otrzymywane wsparcie społeczne pozwala na lepsze radzenie sobie z przykrymi emocjami oraz intensywnym stresem, jak i podejmowanie środków zapobiegawczych, które chronią przed złym oddziaływaniem czynników zewnętrznych⁶³. Wychodzenie poza dostarczone informacje jest techniką stosowaną cyklicznie przez proaktywnych skazanych⁶⁴, tymczasem przyjmowanie pewnych, istotnych informacji jest warunkowane ustosunkowaniem emocjonalnym wynikającym z po-

⁶¹ W. Poznaniak, *op. cit.*

⁶² *Ibidem*, s. 117–118.

⁶³ D.L. Haynie, C. Whichard, D.A. Kreager, D. Schaefer, S. Wakefield, *Social networks and health in a prison unit*, „Journal of Health and Social Behavior” 59/2018, s. 318–334; S.J. Lepore, G.W. Evans, M.L. Schneider, *Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress*, „Journal of Personality and Social Psychology” 61(6)/1991, s. 899–909.

⁶⁴ B. Kwiatkowski, *Proaktywne konstruowanie...*, s. 55.

siadanego systemu wartości⁶⁵. W stanie silnego pobudzenia afektywnego mogą wystąpić przeobrażenia w dziedzinie przekonań moralnych, a zatem nie można wykluczyć, iż pozytywny stosunek wobec mściwości jest jedynie niepomysłnym efektem odbywanej kary pozbawienia wolności. Ostatnią refleksją dotyczącą skazanych pierwszy raz karanych, którzy posiadają cechy osobowości proaktywnej jest dowiedzenie, iż inicjowane przez nich kontakty z rodziną bądź osobami bliskimi mają negatywny związek z przychylnym nastawieniem wobec namawiania innych do zła. Podtrzymywanie więzi ze światem wolnościowym stanowi nieobojętny czynnik mobilizujący do działania, który dostarcza wymiernych korzyści w chwili osadzenia, dając nadzieję na lepszą readaptację społeczną⁶⁶. Skupienie się na prawidłowych relacjach rodzinnych przez osoby pierwszy raz karane może wzmacniać ich skłonność do lekceważenia potrzeb innych ludzi, a nawet celowego ukierunkowania współosadzonych na nieprzestrzeganie reguł obowiązujących w zakładzie karnym czy też porządku prawnego w przyszłości. W oparciu o dokonania innych badaczy warto wyrazić supozycję, iż namawianie innych do zła może być determinowane deficytem empatii sprawców przestępstw oraz ich podwyższonym poziomem wrogości⁶⁷.

Weryfikacja empiryczna drugiej hipotezy nie udowodniła istnienia negatywnego związku między deklarowaniem przez recydywistów przychylnych postaw wobec mściwości, kradzieży lub namawiania innych do zła a proaktywnością interpretowaną jako cecha osobowości. Zastanawiający jest zatem fakt, iż żadna z analizowanych postaw wobec norm moralnych osób wielokrotnie karanych nie koreluje z ich proaktywnymi cechami, które dopuszczają inicjowanie aktywności zwróconych ku zmianie własnej osoby lub pobliskiej przestrzeni. W badaniu stwierdzono natomiast, że recydywiści częściej aprobują postawy nacechowane mściwością w porównaniu do skazanych pierwszy raz karanych. Wyraźna akceptacja zachowań odwetowych może stanowić silną komponentę przesądającą o planowaniu działań nieopartych na publicznych i prawnych zasadach,

⁶⁵ N. Noddings, *Educating moral people: A caring alternative to character education*, New York 2002.

⁶⁶ J.A. Arditti, *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents, and caregivers*, New York 2012.

⁶⁷ I. O'Donnell, C. Teljeur, N. Hughes, E. Baumer, A. Kelly, *When prisoners go home: Punishment, social deprivation and the geography of reintegration*, „Irish Criminal Law Journal” 17/2007, s. 3–9.

których respektowanie w rzeczywistości wolnościowej powinno być priorytetem dla osób opuszczających placówki penitencjarne. Ponadto na podstawie osiągniętych wyników zauważono, że skazani wielokrotnie karani częściej sygnalizują życzliwe postawy wobec pomagania innym ludziom niż pierwszy raz przebywający w warunkach więziennych. Pomimo tego trudno jest precyzyjnie i jednoznacznie określić, wobec kogo recydywiści odczuwają tego rodzaju postawy, lecz ich zaobserwowanie należy uznać za pozytywny prognostyk procesu resocjalizacji. Niektórzy autorzy sugerują, aby recydywistów obejmować większą wnikliwością oraz obdarzać ograniczonym zaufaniem, zwłaszcza w momentach wyrażania pozytywnej deklaratywności⁶⁸. Przykładem nieodzownego wsparcia dla proaktywnych skazanych powinno być jednak intensyfikowanie kontaktów z personelem więziennym, które ułatwia podjęcie zatrudnienia czy zakwalifikowanie się do kursów zawodowych⁶⁹. Oprócz tego otrzymywane od przełożonych nagrody i kary mogą powodować rozmaite modyfikacje w poziomie proaktywności⁷⁰, stąd też personalne nastawienie funkcjonariuszy i pracowników zatrudnionych w polskim systemie więziennictwa może pobudzać lub hamować proces „budowania” proaktywności sprawców przestępstw.

Poszukiwanie i praktykowanie nowego stylu życia zależy od przywiązania skazanych do wyznaczonych celów, a także ich motywacji i determinacji do działania wbrew ograniczeniom instytucjonalnym⁷¹. W założeniu teoretycznym proaktywność i zachowania proaktywne przekształcają obecne środowisko, aby dostosować je do osobistych potrzeb i możliwości człowieka⁷². W narzuconej izolacji trudno jest jednak wprowadzać dowolne i zauważalne zmiany, dlatego też jednym z podstawowych celów, a jednocześnie czynnikiem motywacyjnym proaktywnych skazanych, powinien być rzeczywisty zamiar usprawniania własnej osoby. Co więcej,

⁶⁸ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Kraków 2008, s. 213.

⁶⁹ B. Kwiatkowski, *Proaktywne konstruowanie...*, s. 52.

⁷⁰ J.C. Gawke, M.J. Gorgievski, A.B. Bakker, *Personal costs and benefits of employee intrapreneurship: Disentangling the employee intrapreneurship, well-being, and job performance relationship*, „Journal of Occupational Health Psychology” 23/2018, s. 508–519.

⁷¹ B. Kwiatkowski, A. Bańka, *op. cit.*, s. 365.

⁷² T.S. Bateman, J.M. Crant, *op. cit.*, s. 103–118; D.A. Major, J.A. Turner, T.D. Fletcher, *Linking proactive personality and the Big Five to motivation to learn and development activity*, „Journal of Applied Psychology” 91(4)/2006, s. 927–935; S.K. Parker, C.G. Collins, *Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors*, „Journal of Management” 36/2010, s. 633–662.

zdobywanie umiejętności społecznych, które chronią przed nieprzestrzeganiem porządku prawnego i doznawaniem szkód osobistych powinno być celem zarówno dla skazanych proaktywnych, jak i nieproaktywnych. Słuszne wydaje się być zatem zapatrywanie, iż rozwinięcie zdolności odgrywania roli pozwala na poczucie się częścią społeczności, zaś ograniczona predyspozycja do przyjmowania cudzej perspektywy skutkuje słabszą samokontrolą oraz mniejszym altruizmem⁷³. Niezależnie od motywów zapoczątkowywanych działań proaktywnych trzeba podkreślić, iż wymagają one wewnętrznej „nawigacji” lub samoregulacji⁷⁴. Pomyślny przebieg resocjalizacji jest więc możliwy poprzez wykorzystanie personalnej inicjatywy i zaangażowania, czyli poczesnych komponentów proaktywności, wspierających subsydiarnie proces projektowania oczekiwanych przekształceń postaw i zasad moralnych.

Konkludując należy zaznaczyć, że u osób skazanych po raz pierwszy, jak i kolejny w życiu modyfikacja pewnych postaw wobec norm moralnych w toku prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych nie gwarantuje praworządnego funkcjonowania w warunkach wolnościowych. Jest to związane z bezsprzecznym znaczeniem czynników sytuacyjnych w popełnianie przestępstw, nawet mimo rozwiniętych struktur rozumowania moralnego⁷⁵. Dodatkowo niektóre aktywności ludzi z właściwie uformowanym szkieletem moralnym mogą przyjmować formę protestu wobec społeczności, która naturalnie i szablonowo uznaje je za zachowania *stricte* przestępcze⁷⁶. W związku z tym stosunek skazanych do norm moralnych jest tylko jedną z właściwości osobistych mogącą chronić proaktywne jednostki przed ponownym angażowaniem się w przestępczy styl życia, gdyż także inne cechy osobowościowe⁷⁷ oraz czynniki kontekstualne⁷⁸ decydują o zakresie wykorzystywania proaktywnych zachowań w terażniejszości.

⁷³ J. Groth, *op. cit.*, s. 196.

⁷⁴ S.K. Parker, Y. Wang, J. Liao, *When is proactivity wise? A review of factors that influence the individual outcomes of proactive behavior*, „Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior” 6/2019, s. 231.

⁷⁵ J. Groth, *op. cit.*, s. 196–197.

⁷⁶ A.S. Waterman, *Indywidualizm i współzależność*, „Nowiny Psychologiczne” 3/1982, s. 18.

⁷⁷ B. Kwiatkowski, *Dalsza walidacja...*, s. 239–251.

⁷⁸ L. Glaser, W. Stam, R. Takeuchi, *Managing the risks of proactivity: A multilevel study of initiative and performance in the middle management context*, „Academy of Management Journal” 59/2016, s. 1339–1360.

Bibliografia

Literatura

Arditti J.A., *Parental incarceration and the family: Psychological and social effects of imprisonment on children, parents, and caregivers*, New York 2012.

Bandura A., *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Englewood Cliffs 1986.

Bańka A., *Proaktywność i decyzyjność. Nowe miary adaptacji twórczej do rozmytej rzeczywistości rynku pracy*, w: *Zawód czy kompetencje? Wymagania rynku pracy a wspieranie rozwoju kariery*, red. V. Drabik-Podgórna, M. Podgórna, Toruń 2016, s. 13–55.

Bateman T.S., Crant J.M., *The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates*, „Journal of Organizational Behavior” 14/1993, s. 103–118.

Bernasiewicz M., *Środowiskowe uwarunkowania przestępczości w brytyjskich badaniach kryminologicznych*, „Forum Pedagogiczne” 1/2017, s. 27–36.

Buss D.M., *Selection, evocation, and manipulation*, „Journal of Personality and Social Psychology” 53/1987, s. 1214–1221.

Cochran J.C., Mears D.P., *Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research*, „Journal of Criminal Justice” 41(4)/2013, s. 252–261.

Crant J.M., *Proactive behavior in organizations*, „Journal of Management” 26/2000, s. 435–462.

Czeżowski T., *Dwojakie normy*, „Etyka” 1/1966, s. 145–155.

Czyżowska D., Niemczyński A., Kmieć E., *Formy rozumowania moralnego Polaków w świetle danych z badania metodą Lawrence’a Kolberga*, „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej” 1(2)/1993, s. 19–37.

Dhami M.K., Ayton P., Loewenstein G., *Adaptation to imprisonment: Indigenous or imported?*, „Criminal Justice and Behavior” 34(8)/2007, s. 1085–1100.

Dinger U., Ehrental J.C., Nikendei C., Schauenburg H., *Change in self-esteem predicts depressive symptoms at follow-up after intensive multimodal psychotherapy for major depression*, „Clinical Psychology and Psychotherapy” 24/2017, s. 1040–1046.

Gawke J.C., Gorgiewski M.J., Bakker A.B., *Personal costs and benefits of employee intrapreneurship: Disentangling the employee intrapreneurship, well-being, and job performance relationship*, „Journal of Occupational Health Psychology” 23/2018, s. 508–519.

Geertshuis S., Jung M., Cooper-Thomas H., *Preparing students for higher education: The role of proactivity*, „International Journal of Teaching and Learning in Higher Education” 26(2)/2014, s. 157–169.

Gibbs J., Basinger K.S., Grime R.L., Snarey J.R., *Moral judgment development across cultures: Revisiting Kohlberg’s universality claims*, „Developmental Review” 27(4)/2007, s. 443–500.

Glaser L., Stam W., Takeuchi R., *Managing the risks of proactivity: A multilevel study of initiative and performance in the middle management context*, „Academy of Management Journal” 59/2016, s. 1339–1360.

Grant A.M., Parker S.K., Collins C., *Getting credit for proactive behavior: Supervisor reactions depend on what you value and how you feel*, „Personnel Psychology” 62/2009, s. 31–55.

Groth J., *Rozumowanie moralne nieletnich przestępców*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 3/2007, s. 191–205.

Haynie D.L., Whichard C., Kreager D.A., Schaefer D., Wakefield S., *Social networks and health in a prison unit*, „Journal of Health and Social Behavior” 59/2018, s. 318–334.

Hirschman A.O., *Exit, voice, and loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states*, Cambridge 1970.

Kohlberg L., Mayer R., *Rozwój jako cel wychowania*, w: *Alternatywy myślenia o/dla edukacji*, red. Z. Kwieciński, Warszawa 2000, s. 21–65.

Kwiatkowski B., Bańka A., *Wstępna charakterystyka psychometryczna Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej (SPIW)*, „Czasopismo Psychologiczne” 19(2)/2013, s. 361–373.

Kwiatkowski B., *Dalsza walidacja Skali Proaktywności w Izolacji Więziennej*, „Czasopismo Psychologiczne” 21(2)/2015, s. 239–251.

Kwiatkowski B., *Poziom proaktywności kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 96/2017, s. 69–86.

Kwiatkowski B., *Proaktywne konstruowanie przyszłości w izolacji więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 93/2016, s. 43–59.

Leavitt H., *Managerial psychology: Managing behavior in organizations*, Chicago 1988.

Lepore S.J., Evans G.W., Schneider M.L., *Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress*, „Journal of Personality and Social Psychology” 61(6)/1991, s. 899–909.

Lewicki A., *Psychologia kliniczna*, Warszawa 1969.

Lipsey M., Cullen F.T., *The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews*, „Annual Review of Law and Social Science” 3/2007, s. 297–320.

Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Kraków 2008.

Major D.A., Turner J.A., Fletcher T.D., *Linking proactive personality and the Big Five to motivation to learn and development activity*, „Journal of Applied Psychology” 91(4)/2006, s. 927–935.

Marody M., *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, Warszawa 1976.

Maslow A.H., *W stronę psychologii istnienia*, Poznań 2004.

Mika S., *Skuteczność kar w wychowaniu*, Warszawa 1969.

Morrison E.W., Phelps C.C., *Taking charge at work: Extrarole efforts to initiate workplace change*, „Academy of Management Journal” 42/1999, s. 403–419.

Muszyński H., *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 1978.

Noddings N., *Educating moral people: A caring alternative to character education*, New York 2002.

O'Donnell I., Teljeur C., Hughes N., Baumer E., Kelly A., *When prisoners go home: Punishment, social deprivation and the geography of reintegration*, „Irish Criminal Law Journal” 17/2007, s. 3–9.

Opora R., *Kierunki współczesnych badań nad efektywnością oddziaływań resocjalizacyjnych*, „Probacja” 3/2012, s. 67–81.

Parker S.K., Collins C.G., *Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviors*, „Journal of Management” 36/2010, s. 633–662.

Parker S.K., Wang Y., Liao J., *When is proactivity wise? A review of factors that influence the individual outcomes of proactive behavior*, „Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior” 6/2019, s. 221–248.

Pol J.D., *Marginalizacja więźniów – problem skazanych czy społeczeństwa?*, w: *Praca socjalna i polityka społeczna obszary współdziałania wobec wykluczenia społecznego*, red. K. Marzec-Holka, A. Rutkowska, M. Joachimowska, Bydgoszcz 2008, s. 119–126.

Poznaniak W., *Zaburzenia w uspołecznieniu u przestępców: Analiza niektórych mechanizmów psychologicznych*, Poznań 1982.

Raś D., *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach karnych dla nieletnich*, Katowice 2006.

Reykowski J., *Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego*, Warszawa 1966.

Saja K., *Język etyki a utilitaryzm. Filozofia moralna Richarda M. Hare'a*, Kraków 2008.

Spitzmuller M., Sin H.P., Howe M., Fatimah S., *Investigating the uniqueness and usefulness of proactive personality in organizational research: A meta-analytic review*, „Human Performance” 28(4)/2015, s. 351–379.

Stanik J.M., *Asocjalność nieletnich przestępców jako przedmiot psychologicznej diagnozy klinicznej*, Warszawa 1980.

Stepulak M., *Psycholog wobec proponowanych koncepcji normy etycznej*, w: *Norma psychologiczna*, red. Z. Uchnas, Lublin 1998, s. 97–112.

Szewczuk W., *Sumienie. Studium psychologiczne*, Warszawa 1988.

Tavris C., Wade C., *Psychologia. Podejścia oraz koncepcje*, Poznań 1999.

Trempała J., Czyżowska D., *Rozwój moralny*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2003, s. 106–130.

Waterman A.S., *Indywidualizm i współzależność*, „Nowiny Psychologiczne” 3/1982, s. 1–21.

White R.W., *Motivation reconsidered: The concept of competence*, „Psychological Review” 66/1959, s. 297–333.

Wysocka-Pleszyk M., Tucholska K., *Proaktywność osadzonych a ich nadzieja na sukces i lęk przed przyszłością*, „Czasopismo Psychologiczne” 24(2)/2018, s. 373–380.

Katarzyna Hein¹

**ZARZĄDZANIE ZESPOŁEM KURATORSKIEJ
SŁUŻBY SĄDOWEJ. KOMPETENCJE
MENEDŻERSKIE**

**MANAGING THE PROBATION, WELFARE
AND GUARDIAN AD LITEM SERVICES TEAM.
MANAGERIAL COMPETENCE**

Otrzymano: 16.07.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6379

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie tematyki zarządzania zespołem kuratorskiej służby sądowej w kontekście kompetencji menadżerskich kierownika zespołu. W oparciu o studium literatury podkreślone zostało, iż poziom kompetencji menedżerskich kierownika ma istotny wpływ na skuteczność i efektywność zarządzania zespołem.

Pierwszą część artykułu poświęcono organizacji zespołu kuratorskiej służby sądowej. Następnie opisano, czym jest zarządzanie i jakie są jego funkcje. Przedstawiono zadania kierownika zespołu w odniesieniu do poszczególnych funkcji zarządzania. W dalszej kolejności zaprezentowano problematykę kompetencji menedżerskich. Określono kluczowe kompetencje kierownika zespołu, wykorzystując model kompetencji menedżera opracowany przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości oraz wykazano ich wpływ na efekty pracy. W podsumowaniu wskazano na potrzebę badań empirycznych w zakresie określenia poziomu kompetencji menedżerskich

¹ Mgr Katarzyna Hein, kurator specjalista, kierownik Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej, Sąd Rejonowy w Bytowie, autor do korespondencji: Katarzyna Hein, e-mail: katarzyna.hein@bytow.sr.gov.pl, ORCID: 0000-0003-3865-1653.

kierowników zespołów jako wyznacznika w kierunku zmian i intensyfikacji szkoleń kuratorskiej kadry kierowniczej oraz podstawę do opracowania modelu kompetencji menedżerskich osoby zarządzającej zespołem kuratorów.

W przekonaniu autora zarządzanie zespołem kuratorskim stanowi ważny aspekt jego działalności, a kształtowanie profesjonalizmu w tej dziedzinie staje się poważnym wyzwaniem. W związku z tym przed kierownikiem zespołu jako realizatorem procesu zarządzania stoją wielowymiarowe wymagania. Dotyczą one kwalifikacji w zakresie wiedzy, umiejętności i doświadczenia, w tym kompetencji menedżerskich, a także cech osobowości i postaw etycznych. Analizując dotychczasowy stan wiedzy w przedmiocie zarządzania zespołem kuratorskim można odnieść wrażenie, że brakuje publikacji, które rozwijałyby ten temat od strony nauki o zarządzaniu. Dlatego też artykuł ma za zadanie w pewnym stopniu wypełnić lukę poznawczą w tym zakresie.

Słowa kluczowe: Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej, zarządzanie, kierownik Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej, kompetencje menedżerskie

Abstract

The aim of the article is to present the aspects of managing the probation, welfare and guardian ad litem services team in the context of the managerial competence of the team manager. Based on a literature study, it has been emphasized that the level of managerial competence of a manager has a significant impact on the effectiveness of team management.

The first part of the article was devoted to the organization of the probation, welfare and guardian ad litem services team. Then, definition and functions of management were described. The tasks of the team manager are presented in reference to particular management functions. Afterwards, problematic aspects of managerial competences were presented. The key competences of a team manager were indicated, based on the managerial competence model developed by the Polish Agency for Enterprise Development. Also presented, was the impact of these competences on the effects of work. The summary highlighted the necessity of conducting empirical research, in order to explore the level of the team manager's managerial competences as a determinant in the direction of changes and intensification of training of managerial staff. It was also used as the basis for developing a model of the managerial competence of a person managing a team of probation officers.

In the author's opinion, managing the probation, welfare and guardian ad litem services team is an important aspect of the manager's activity, and shaping professionalism in this field becomes a serious challenge. Therefore, the team manager faces multi-dimensional requirements as the executor of the management process. They relate to qualifications in the area of knowledge, skills and experience, including managerial competences, as well as personality traits and ethical attitudes. By analysing the current state of knowledge in the field of managing the probation, welfare and guardian ad litem services team, one can get the impression that there are no publications that would develop this topic from the perspective of management science. Therefore, the article aims to partially fill the cognitive gap in this respect.

Key words: Probation, Welfare and Guardian ad Litem Services Team, management, manager of the probation, welfare and guardian ad litem services team, managerial competences

Wprowadzenie

Zmieniające się warunki gospodarcze, społeczne i prawne powodują, że na znaczeniu zyskuje kreatywne zarządzanie zespołem, zarządzanie rozwojem pracowników, efektywne komunikowanie się z otoczeniem wewnętrznym i zewnętrznym, ciągłe rozwijanie i doskonalenie kompetencji. Wymiar sprawiedliwości jako szczególna organizacja również ulega przeobrażeniom w zakresie stosowanych metod i technik zarządzania. W kierowaniu sądownictwem coraz częściej wykorzystywane są pozytywne wzory z funkcjonowania administracji publicznej oraz dobre praktyki wypracowane w biznesie². Taka celowa implikacja metod i technik zarządzania ma za zadanie zwiększać skuteczność i efektywność realizowania podstawowych zadań i celów sądownictwa. W sukcesie tym główną rolę ogrywa kadra kierownicza, która w ramach posiadanych kompetencji planuje, decyduje, organizuje, kieruje, motywuje i kontroluje zasoby ludzkie, finansowe, rzeczowe i informacyjne, w tym racjonalność ich wykorzystania w stosunku do uzyskanych efektów. Dlatego też w nowoczesnym zarządzaniu w jednostkach wymiaru sprawiedliwości przewartościowo

² P. Banasik, *Zarządzanie wymiarem sprawiedliwości – w kierunku spójnego systemu i budowania wartości*, Warszawa 2015, s. 44.

się role kadry zarządczej, na którą składają się menedżerowie pierwszego stopnia – sędziowie kierujący prowadzonymi przez siebie postępowaniami, drugiego stopnia – przewodniczący wydziałów merytorycznych, kierownicy oddziałów i sekretariatów oraz trzeciego stopnia – prezes i dyrektor sądu³. Wynika z tego, że na sądownictwo można spojrzeć nie tylko już z perspektywy wyłącznie prawnej, ale także z perspektywy menedżerskiej⁴. Coraz większego znaczenia nabierają standardy zarządzania wraz z oczekiwaniami kompetencji menedżerskich.

Odnosząc się do powyższej tematyki w artykule skupiono uwagę na zarządzaniu jednostką organizacyjną wchodzącą w skład struktury sądu rejonowego, którą jest zespół kuratorskiej służby sądowej. W przekonaniu autora, zarządzanie zespołem kuratorów stanowi ważny aspekt jego działalności, a kształtowanie profesjonalizmu w tej dziedzinie staje się poważnym wyzwaniem. Realizatorem procesu zarządzania zespołem jest kierownik zespołu. Dlatego też przed nim stawia się wielowymiarowe wymagania i to zarówno w sferze kwalifikacji w zakresie wiedzy, umiejętności i doświadczenia, ale także cech osobowości oraz postaw etycznych i moralnych. Z perspektywy zadań stawianych kierownikowi na znaczeniu zyskuje nie tylko wiedza i doświadczenie z zakresu pedagogiki, psychologii, prawa czy socjologii, ale również z dziedziny zarządzania. Analizując obecny stan nauki w tematyce zarządzania zespołem kuratorów można odnieść wrażenie, że zagadnienie to nie zostało dotychczas poddane ocenie przez teoretyków oraz praktyków zajmujących się problematyką kurateli sądowej w Polsce. Co prawda dostrzega się potrzebę szkolenia kuratorskiej kadry kierowniczej, co czyni między innymi Krajowa Szkoła Prokuratury i Sądownictwa, jednakże w literaturze brakuje publikacji, które rozwijałyby zagadnienie z perspektywy nauki o zarządzaniu. Artykuł w pewnym stopniu wypełnia lukę poznawczą w tym zakresie. Ma jednak charakter wyłącznie teoretyczny, gdyż stanowić będzie punkt wyjścia dla przyszłych badań empirycznych autora.

Celem opracowania jest przedstawienie tematyki kierowania zespołem kuratorskiej służby sądowej w kontekście kompetencji menadżerskich osoby bezpośrednio nim zarządzającej. W związku z tym przyjęto tezę, iż sprawne i efektywne zarządzanie zespołem kuratorów zależy w dużej mierze od kompetencji menadżerskich kierownika zespołu.

³ *Ibidem*, s. 134.

⁴ P. Banasik, *Sąd zaangażowany społecznie – pożądanym kierunek zmian*, Warszawa 2017, s. 27.

1. Organizacja zespołu kuratorskiej służby sądowej

Na mocy ustawy o kuratorach sądowych z dnia 21 lipca 2001 roku⁵ w systemie sądownictwa powszechnego na szczeblu sądu rejonowego powołuje się jednostkę organizacyjną, którą stanowi zespół kuratorskiej służby sądowej. W sądach tworzy się zespoły wykonujące orzeczenia w sprawach karnych oraz realizujące orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich. Jeżeli powołanie dwóch lub więcej zespołów jest niecelowe, tworzy się jeden, wykonujący orzeczenia w sprawach karnych, rodzinnych i nieletnich. W ramach zespołu wykonują powierzone im zadania kuratorzy sądowi. Cytowana ustawa, jak również inne akty prawne nie określają liczby etatów kuratorskich przypadających na jeden zespół. W literaturze przedmiotu funkcjonuje jednakże teza, iż zespoły realizujące orzeczenia tylko w sprawach karnych lub tylko w sprawach rodzinnych i nieletnich powinny liczyć od 12 do 16 kuratorów zawodowych⁶ (w tym kierownik zespołu), natomiast zespoły wykonujące orzeczenia w sprawach karnych, rodzinnych i nieletnich, z uwagi na różnorodność zadań, nie powinny składać się z więcej niż 8–11 kuratorów zawodowych (w tym kierownik zespołu), przy czym górne wartości należy traktować jako ekstremalne⁷. Zespół kuratorski jest zorganizowany podobnie jak wydziały sądowe, oznaczony cyfrą rzymską, a zarządzanie zespołem powierza się kierownikowi zespołu, którego kompetencje są zbliżone do tych, które przyznano przewodniczącemu wydziału sądowego⁸. Kierownika zespołu powołuje i odwołuje prezes sądu okręgowego na wniosek kuratora okręgowego po zasięgnięciu opinii prezesa sądu rejonowego. Może nim zostać osoba, która wyróżnia się zdolnościami organizacyjnymi. Ponadto posiada co najmniej 5-letni staż pracy kuratorskiej, stopień kuratora specjalisty, a w wyjątkowych okolicznościach stopień starszego kuratora sądowego. Czynności biurowe wynikające z podziału zadań zleconych kuratorom wykonują pracownicy wydziałów sądu rejonowego, na rzecz których zespół wykonuje zadania. Inną alternatywą jest prowadze-

⁵ Ustawa o kuratorach sądowych z 21 lipca 2001 r. (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

⁶ W praktyce teza ta nie zawsze znajduje zastosowanie. Występują okręgi sądowe, gdzie zespoły mają zdecydowanie mniejszy skład osobowy niż wskazano w literaturze. Na przykład w okręgu gdańskim takie zespoły liczą od 5 do 14 kuratorów.

⁷ A. Rzepniewski, *Organizacja kuratorskiej służby sądowej*, w: *Zarys metodyki kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018, s. 171.

⁸ T. Jedynak, w: *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*, Komentarz do art. 39, T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 215.

nie biurowości kuratorskiej w ramach sekretariatu, który powołuje prezes sądu rejonowego. Do zadań obsługi biurowej należy prowadzenie urzędzeń ewidencyjnych i innych czynności biurowych wynikających z obowiązków zespołu. Prowadzi się je w systemie informatycznym, a w uzasadnionych przypadkach w postaci papierowej⁹. W zespołach wprowadzono technologię informatyczną w postaci oprogramowania Kurator 3 lub Currenda, które nie tylko wykorzystywane są przez pracownika zajmującego się biurowością kuratorską, ale także stanowią narzędzie pracy dla kuratorów zawodowych.

2. Czym jest zarządzanie

Rozwinięcie zagadnienia zarządzania zespołem kuratorskiej służby sądowej wymaga wyjaśnienia, czym jest zarządzanie i jakie są jego funkcje. Pojęcie zarządzanie jest szeroko interpretowane w literaturze przedmiotu. Istnieje wiele definicji, które akcentują różne jego aspekty. Większość z nich dąży do zwięzłego i precyzyjnego zdefiniowania istoty zagadnienia. To, czym jest jednak zarządzanie zależy od szczebla, obszaru i organizacji, gdzie następuje proces zarządzania. Najogólniej zarządzanie jest określane jako działalność kierownicza, która polega na ustalaniu celów i powodowaniu ich realizacji dzięki wykorzystaniu przez organizację zasobów, procesów i informacji w istniejących warunkach prawnych, społecznych, ekonomicznych, w sposób sprawny i skuteczny oraz zgodny ze społeczną racjonalnością działań społecznych¹⁰. Proces zarządzania jest, zatem realizowany dzięki określonym sekwencjom działań, które nazywane są w nauce o zarządzaniu funkcjami zarządzania. Są nimi: planowanie, organizowanie, kierowanie i motywowanie oraz kontrolowanie¹¹.

Planowanie jest pierwszą podstawową funkcją kierowniczą, stanowi punkt wyjścia dla podejmowania działań w zarządzaniu organizacją,

⁹ § 516.3. Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji z zakresu działania sekretariatów sądowych i innych działów administracji sądowej (Dz.U. 2019, poz. 138).

¹⁰ B. Bojewska, *Przestanki i uwarunkowania nowoczesnego zarządzania – implikacje dla wymiaru sprawiedliwości*, w: *Wymiar sprawiedliwości w dobie oczekiwań społecznych. Część II. Zarządzanie i ekonomia*, red. P. Banasik, R. Sobiecki, Warszawa 2016, s. 3.

¹¹ *Funkcje zarządzania*, <https://czelej.com.pl/fileuploader/download/download/?d=0&file=custom%2Fupload%2FFile-1439972093.pdf>, dostęp: 20.02.2020.

projektem czy zespołem. Oznacza wytyczanie celów, określenie ogólnej strategii ich osiągnięcia oraz opracowanie zwartej hierarchii planów, które służą do integracji i koordynacji działań¹². Istotą planowania jest przede wszystkim określenie celów. To one są wskazówką postępowania, ujednolicają działanie wszystkich pracowników, pozwalają zrozumieć, dokąd zmierza organizacja i dlatego osiągnięcie docelowych stanów jest ważne. Skuteczne wyznaczanie zadań wpływa na dobre planowanie.

Następna funkcja zarządzania – organizowanie – polega najogólniej na opracowaniu odpowiedniej konfiguracji zasobów, która pozwoli na sprawną realizację zaplanowanych działań. W znaczeniu węższym oznacza tworzenie struktur umożliwiających realizację planów oraz innych rutynowych lub doraźnych działań, nieujętych w planach, gdzie struktury określają formalne zasady podziału zadań, uprawnień, odpowiedzialności i informacji¹³. Organizowanie łączy w sobie elementy porządkowania, integrowania oraz stabilizowania składników, cech, relacji i działań.

Kierowanie jako kolejna funkcja procesu zarządzania dotyczy oddziaływania menedżera na podporządkowany zespół, aby realizował podstawowe zadania i wykonywał je w taki sposób, w jaki on zaplanuje¹⁴. Kierowanie odbywa się poprzez bezpośrednie interakcje między osobą zarządzającą a poszczególnymi pracownikami. Stałe relacje jak i incydentalne interakcje powinny się kształtować tak, aby kierownik był uznawany przez osoby, którymi kieruje jako przywódca, czyli osoba najlepiej nadająca się, by stać na czele zespołu. Wewnątrz kierowanej grupy menedżerowie w odmienny sposób budują swoje relacje z pracownikami oraz różnie ustosunkowują się do problemów, które pojawiają się w procesie zarządzania. Oznacza to, iż stosują różnorodne style kierowania. Ze względu na formy i zakres współdziałania podwładnych w decydowaniu o przydziale zadań oraz sposobach ich realizacji, wyróżnia się następujące style kierowania: autokratyczny, konsultatywny i demokratyczny¹⁵. Stosując styl autokratyczny kierownik jest osobą dominującą w zespole. Sam podejmuje decyzje i wymaga podporządkowania się im. Zatrudnieni nie mają wpływu na podział zadań oraz sposoby ich wykonywania. W stylu konsultatywnym pracownicy liniowi uczestniczą w procesie decyzyjnym, ale głównie w for-

¹² S.P. Robbins, D.A. DeCenzo, *Podstawy zarządzania*, Warszawa 2002, s. 131.

¹³ A.K. Koźmiński, D. Jemielniak, *Zarządzanie od podstaw*, Warszawa 2008, s. 19.

¹⁴ J. Koziński, *Istota planowania, jego rodzaje i zasady*, w: *Organizacja i zarządzanie. Podstawy wiedzy menedżerskiej*, red. M. Przybyła, Wrocław 2002, s. 276.

¹⁵ R. Krupski, *Podstawy organizacji i zarządzania*, Wrocław 2004, s. 108.

mie konsultacji i wydawania opinii. Natomiast w stylu demokratycznym kierownik świadomie rezygnuje z przysługującego mu prawa do jednoosobowego podejmowania decyzji. Podwładni uczestniczą w przygotowawczych fazach procesu decyzyjnego oraz współdecydują o podziale zadań i sposobach ich wykonania. W praktyce między poszczególnymi stylami kierowania istnieje wiele stopni pośrednich.

Z procesem kierowania wiąże się motywowanie, które oznacza stwarzanie warunków i stosowanie bodźców zmierzające do tego, aby pracownicy zachowywali się zgodnie z wolą kierującego, mając przy tym poczucie samodzielnych decyzji¹⁶. W definicji tej zawarte są wszystkie istotne elementy dla określenia tego pojęcia. Są to: cel motywacji, czyli realizacja przez podwładnych zadań wynikających z pełnionych ról organizacyjnych i narzędzia motywacji – bodźce i warunki motywacyjne, uzupełnione o perswazję oraz pozostawienie osobom kierowanym poczucia samodzielnej decyzji. W sposób najbardziej bezpośredni zachowania pracownicze kształtowane są przede wszystkim przez narzędzia motywacji, którymi są: bodźce płacowe, czyli pieniężna rekompensata za pracę świadczoną na rzecz instytucji oraz bodźce pozapłacowe, które dotyczą dwóch grup: związane z samą pracą, jej charakterem i rodzajem oraz związane z osobowością pracownika¹⁷. Pierwsze z nich mają sprawić, że praca sama w sobie przestaje być dla zatrudnionego przykrą koniecznością, a staje się dla niego źródłem zadowolenia i szansą rozwoju osobowości. Druga grupa bodźców pozapłacowych odpowiada na potrzeby afiliacyjne osób zatrudnionych, czyli potrzeby: uznania, uwagi, niezależności, prestiżu.

Ostatnią funkcją wchodzącą w skład procesu zarządzania jest kontrolowanie. Przez kontrolę należy rozumieć porównywanie tego, co jest wykonywane albo tego, co zostało już wykonane z pewnym wzorcem, systemem norm oraz korektę odchyień od wzorca przekraczających wyznaczony próg tolerancji¹⁸. Między kontrolą a pozostałymi funkcjami zarządzania zachodzą wielostronne związki. Kontrola jest jednocześnie elementem składowym każdej pozostałej funkcji zarządzania i wobec każdej z nich odrywa służebną rolę. W ramach planowania sprawdzeniu i ocenie podlega racjonalność samej procedury oraz cechy dobrego planu; w zakresie

¹⁶ M. Czerska, *Motywacja*, w: *Organizacja i zarządzanie*, A. Czerwiński, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, Gdańsk 2000, s. 101.

¹⁷ *Ibidem*, s. 104.

¹⁸ J. Koziński, *Pojęcie i znaczenie kontroli jako funkcji zarządzania*, w: *Organizacja i zarządzanie. Podstawy wiedzy menedżerskiej*, red. M. Przybyła, Wrocław 2002, s. 150–151.

organizowania, sprawdzaniu i ocenie podlega poprawność samego procesu organizowania oraz jego wytwory; na płaszczyźnie kierowania i motywowania, kontroli i ocenie podlegają zasady poprawnej konstrukcji systemów motywacyjnych, oceny, awansów, doskonalenia, a także niektóre wartości społeczno-kulturowe, jak: uczciwy dobór, sprawiedliwa ocena czy równość szans¹⁹. Kontrola stanowi źródło informacji, które są wykorzystywane w realizacji wszystkich pozostałych funkcji i całego procesu zarządzania.

3. Zadania kierownika zespołu w kontekście funkcji zarządzania

Podczas prac nad modelem kurateli sądowej w Polsce zastanawiano się między innymi nad rolą kierownika zespołu kuratorów. Wskazywano, że jego zadaniem powinno być organizowanie pracy podległym kuratorom, kontrolowanie i motywowanie, planowanie i koordynowanie działań profilaktycznych i resocjalizacyjnych²⁰. Ostatecznie Ustawa o kuratorach sądowych z dnia 21 lipca 2001 roku²¹ nadała te uprawnienia kierownikowi zespołu. Tym samym stał się on realizatorem procesu zarządzania zespołem kuratorskim. Obowiązki kierownika można więc odpowiednio pogrupować, przyjmując jako kryterium poszczególne funkcje procesu zarządzania. Przy czym należy zaznaczyć, iż najważniejszym obowiązkiem osoby pełniącej tę funkcję jest wykonywanie działań niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania służby kuratorskiej i z tego zadania wynikają wszystkie pozostałe²².

Zatem w obszarze planowania, kierownik projektuje plan finansowy przeznaczony dla kuratorów sądowych. Są to środki na wynagrodzenia dla kuratorów zawodowych (wynagrodzenie, odprawy emerytalne i gratyfikacje jubileuszowe) oraz na ryczałty dla kuratorów społecznych za pełnione przez nich dozory lub nadzory i przeprowadzane wywiady śro-

¹⁹ *Ibidem*, s. 307.

²⁰ K. Sawicka, Wypracowanie modelu kurateli sądowej. Źródła inspiracji Zespół ds. wypracowania modelu. Główne założenia modelu, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego Ustka, 15–17 czerwca 2009 roku*, red. T. Jedynak, P. Kozłowski, K. Stasiak, Ł. Wirkus, Kraków 2010, s. 129.

²¹ Ustawa o kuratorach sądowych z 21 lipca 2001 r. (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

²² K. Stasiak, w: *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*, Komentarz do art. 41, T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 219.

dowiskowe. Ponadto w planie wskazuje się liczbę kuratorów, którzy mogą uzyskać wyższy stopień służbowy. W budżecie uwzględnia się także potrzeby rzeczowe zespołu²³. Z doświadczenia zawodowego autora wynika, iż kierownik bierze udział również w szacowaniu zasobów finansowych na udzielanie pomocy postpenitencjarnej dla osób opuszczających zakład karny i ich rodzin. W zakresie udziału w planowaniu wszystkich wymienionych środków kierownik aktywnie współdziała ze służbami finansowymi danego sądu rejonowego, czyli z dyrektorem sądu i głównym księgowym. Akceptacji i oceny sposobu wydatkowania środków określonych w planie finansowym dokonuje dyrektor sądu. W ramach planowania kierownik sprawuje jednocześnie nadzór, czyli pełni funkcję kontrolną nad wydatkowaniem środków finansowych przeznaczonych dla kuratorów sądowych. Przy czym nadzór ten należy rozumieć jako nadzór merytoryczny. Kierownik ma prawo do uzyskania informacji, w jaki sposób i na co zostały środki wydatkowane. Nie ma on skutecznych narzędzi oddziaływania na służby finansowe, jednakże w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w dysponowaniu finansami przeznaczonymi dla kuratorów, powinien o tym poinformować odpowiednie organa danego sądu rejonowego – dyrektora i głównego księgowego oraz prezesa²⁴. Nadzór finansowy obejmuje również zatwierdzanie wniosków dotyczących ryczałtów kuratorskich²⁵ oraz kontrolę wydatkowania przez kuratorów zawodowych środków na pomoc postpenitencjarną. Działania kierownika w sferze planowania dotyczą także przygotowania planu pracy zespołu na dany rok kalendarzowy. W ten sposób kierownik projektuje aktywność kuratorów w zakresie szkoleniowym, organizacyjnym oraz dotyczącym zadań szczegółowych, wynikających z obowiązków ustawowych kuratorów. W harmonogramie pracy określa się zadania, jego realizatorów oraz terminy ich wykonania. Dodać należy, iż obowiązek ten nie wynika wprost z przepisów prawnych, jednakże stanowi cenne narzędzie, które umożliwia sprawną organizację pracy kuratorów, a także ułatwia opracowanie informacji o działalności zespołu, którą kierownik przygotowuje na żądanie prezesa sądu rejonowego bądź prezesa sądu okręgowego i kuratora okręgowego²⁶. Poza tym, kierownik sporządza półroczne i roczne sprawozdania statystyczne dotyczące zadań wykonywanych przez kuratorów sądowych.

²³ *Ibidem*, s. 220.

²⁴ *Ibidem*, s. 221.

²⁵ A. Rzepniewski, *op. cit.*, s. 172.

²⁶ K. Stasiak, *op. cit.*, s. 225.

Następną funkcją procesu zarządzania, którą realizuje kierownik, jest organizowanie. Na tej płaszczyźnie podejmuje zadania w odniesieniu do działań kuratorów zawodowych i społecznych oraz wobec obsługi biurowej zespołu. Realizując funkcję organizacyjną w stosunku do działalności kuratorów zawodowych, określa zakresy ich obowiązków. Kompetencja ta ma charakter autonomiczny, z jednej strony daje realną możliwość skutecznego wpływania na funkcjonowanie zespołu, a z drugiej podkreśla znaczenie kierownika w zarządzaniu zespołem²⁷. Zaznaczyć należy, iż kierownik posiada uprawnienia do wydawania opinii w zakresie zatrudniania kandydatów do pracy w zespole²⁸. Opiniuje też wnioski zawodowych kuratorów sądowych dotyczących ich przeniesienia. Kolejnym zadaniem jest koordynowanie pracy kuratorów zawodowych. Odbywa się to w szczególności poprzez przyjmowanie orzeczeń i pism wpływających do zespołu, dbałość o równomierne obciążenie kuratorów powierzonymi zadaniami czy też wyznaczanie patronów dla aplikantów kuratorskich oraz opiekunów praktyk studenckich. Następne ważne obowiązki w zakresie organizowania dotyczą działalności kuratorów społecznych. W tym obszarze kierownik zobowiązany jest do weryfikowania kandydatów na kuratorów społecznych przez ocenę, czy spełniają oni wymagania formalne; przedstawiania prezesowi sądu rejonowego wniosków o powołanie, odwołanie i zawieszenie kuratorów społecznych; wyznaczania kuratora zawodowego, pod kierunkiem którego kurator społeczny będzie wykonywał swoje zadania; określania zakresów obowiązków kuratorom społecznym oraz organizowania i prowadzenia dla nich szkoleń. Realizowanie funkcji organizowania obejmuje również koordynowanie obsługi biurowej zespołu. Obowiązek ten należy rozumieć jako stały nadzór kierownika nad całokształtem pracy w zakresie biurowości kuratorskiej, wykonywanej przez wyznaczonych pracowników z właściwych wydziałów²⁹ lub realizowanej przez pracownika sekretariatu zespołu³⁰. Istotnym zadaniem kierownika w ramach funkcji organizowa-

²⁷ *Ibidem*, s. 223.

²⁸ Art. 41 ust. 1, pkt 3, Ustawy o kuratorach sądowych z 21 lipca 2001 r. (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.). Uprawnienie ma zastosowanie jedynie w sytuacji, gdy kandydat na aplikanta jest znany kierownikowi, ponieważ wykonywał lub wykonuje funkcję kuratora społecznego. W innym przypadku nie znajduje uzasadnienia, z uwagi na konkursowy tryb naboru kandydatów do pracy na stanowisko aplikanta kuratorskiego.

²⁹ § 513.1. Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji z zakresu działania sekretariatów sądowych i innych działów administracji sądowej (Dz.U. 2019, poz. 138).

³⁰ Ustawa o kuratorach sądowych z 21 lipca 2001 r. (Dz.U. 2020, poz. 167 t.j.).

nia w odniesieniu do kuratorów sądowych oraz obsługi biurowej zespołu jest zapewnienie informacji w postaci sprawnego systemu komunikacji i jej przekazu. Z kolei w zakresie zagwarantowania warunków dla prawidłowego wykonywania zadań przez kuratorów, kierownik współdziała z prezesem sądu rejonowego i przewodniczącymi wydziałów sądowych oraz reprezentuje zespół na zewnątrz. W obszarze organizowania kierownik sprawuje także nadzór, czyli pełni kontrolę nad terminowością wykonywanych zadań przez kuratorów. Wnioski wynikające z tego nadzoru oraz wszystkie sprawy organizacyjne, w tym bieżące problemy są oceniane i korygowane podczas zwoływanych przez kierownika roboczych bądź okresowych posiedzeń zespołu.

Kolejną funkcję procesu zarządzania zespołem stanowi kierowanie, które przejawia się w określonym stylu, jaki prezentuje kierownik zespołu. Styl wyznacza wiedza, doświadczenie zawodowe oraz umiejętności organizacyjne, którymi powinien wyróżniać się kierownik na tle pozostałych kuratorów³¹. Obowiązki kierownicze w tym zakresie prowadzą się do zapewnienia sprawnego i efektywnego wykonywania zadań powierzonych kuratorom. Dokonuje się to poprzez zarządzanie zasobami ludzkimi w taki sposób, aby niwelować i rozwiązywać konflikty wewnątrz zespołu, realizować i czuwać nad przestrzeganiem zasad Kodeksu etyki kuratora sądowego³², a jednocześnie budować własny autorytet w oparciu o posiadane kompetencje oraz z powodu zwierzchnictwa nad innymi.

Z kierowaniem ściśle wiąże się motywowanie i w tym zakresie kierownik posiada określone uprawnienia. W ramach swoich kompetencji, sporządza wnioski i opinie dotyczące awansowania kuratorów zawodowych zatrudnionych w zespole. Ponadto proponuje przyznanie nagród pieniężnych za wyróżniającą pracę kuratorom zawodowym i pracownikowi sekretariatu zespołu oraz wnioskuje o dodatek specjalny dla kuratorów zawodowych w przypadku znacznego zwiększenia ich obowiązków służbowych.

Ostatnią z funkcji procesu zarządzania jest kontrola. Obowiązki kierownika na tej płaszczyźnie stały się częściami składowymi pozostałych funkcji. Jednakże warto zaznaczyć, iż na zlecenie kuratora okręgowego, kierownik może także dokonywać kontroli i oceny pracy merytorycznej kuratorów lub aplikantów w zespole. Ponadto, jako organ postępowania

³¹ K. Stasiak, w: *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*, Komentarz do art. 40, T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 218.

³² *Uchwała Krajowej Rady Kuratorów z dnia 6 maja 2004 roku – Kodeks etyki kuratora sądowego*, <https://www.arslege.pl/kodeks-etyki-kuratora/k332/s3367>, dostęp: 20.03.2020.

wykonawczego, posiada dodatkowe uprawnienia kontrolne, co do pracy kuratorów zawodowych dla dorosłych w sprawach dozorowych³³.

4. Kompetencje menedżerskie kierownika zespołu kuratorskiej służby sądowej

W strukturze organizacyjnej sądu kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej, jako menedżer drugiego stopnia³⁴, powinien posiadać odpowiednie doświadczenie menedżerskie potrzebne do realizowania funkcji zarządzania. Jest to istotne z punktu widzenia skuteczności kierowania zespołem, a tym samym efektywnego realizowania celów i misji wymiaru sprawiedliwości. Wychodząc z tego założenia, ważne jest określenie kluczowych kompetencji menedżerskich kierownika zespołu.

Powyższe rozważania rozpocząć należy najpierw od wyjaśnienia pojęć: kierownik, menedżer, kompetencje, w tym kompetencje menedżerskie. W literaturze branżowej pojęcie kierownik stosowane jest zamiennie z terminem menedżer³⁵. Jest to osoba, która odpowiada za podwładnych i inne zasoby organizacji, a jej podstawowym zadaniem jest realizacja procesu zarządzania, w szczególności jest to ktoś, kto planuje i podejmuje decyzje, organizuje, kieruje i kontroluje zasoby ludzkie, rzeczowe, finansowe i informacyjne³⁶. Z powyższego wynika, że funkcje procesu zarządzania porządkują obraz pracy kierownika – menedżera – ale też wskazują, że wymagane są od niego niezbędne kompetencje. W literaturze funkcjonuje wiele różnych definicji kompetencji, w tym kompetencji menedżerskich. Szukając najbardziej właściwej można zacytować kilka ujęć tego terminu. Na przykład według R. Boyatzisa, kompetencja jest to motyw (pobudka), cecha charakteru, aspekt czyjegoś własnego wyobrażenia bądź rola społeczna, ale też zbiór wiedzy³⁷. Z kolei C. Woodruffe określa kompetencję jako zbiór wzorów zachowań, które musi posiadać osoba zajmująca okre-

³³ A. Rzepniewski, *op. cit.*, s. 172.

³⁴ Zob. P. Banasik, *Zarządzanie wymiarem...*, s. 134.

³⁵ G. Bartkowiak, *Skuteczny kierownik – model i jego empiryczna weryfikacja*, Poznań 2003, s. 10.

³⁶ P. Bartkowiak, P. Niewiadomski, *Menedżer a kierownik w organizacji*, http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/48-2011/FRFU-48-25.pdf, dostęp: 24.03.2020.

³⁷ R.E. Boyatzis, *The competent manager: The model for effective performance*, New York 1982, s. 16.

ślone stanowisko, aby realizować powierzone zadania i funkcje zgodnie z kwalifikacjami³⁸. Natomiast G. Filipowicz nazywa kompetencją swoisty konstrukt teoretyczny, co oznacza między innymi, że nie istnieje w oderwaniu od poziomu zachowań, scala różne zachowania, ale należące do specyficznego obszaru działalności³⁹. Na potrzeby artykułu ostatecznie przyjęto następujące określenie kompetencji: są to umiejętności, wiedza, cechy osobiste oraz zachowania potrzebne do skutecznego odgrywania roli, wykonywania pracy w danej organizacji i wspierania przedsiębiorstwa w osiąganiu jego strategicznych celów⁴⁰. Kompetencje można podzielić na: twarde, traktowane jako zasoby, na przykład posiadanie kwalifikacji zawodowych, znajomość języków obcych oraz miękkie, podkreślające znaczenie komunikacji, motywacji, a także przywództwa⁴¹. Klasyfikacja ta związana jest z rozróżnieniem występującym w literaturze anglosaskiej na *competence* (kompetencje funkcjonalne) dotyczące pracy i dziedzin pracy, w których dana osoba jest kompetentna oraz *competency* (kompetencje behawioralne) dotyczące osób, odnoszące się do ich zachowania jako podstawy kompetentnego działania⁴². Podział ten pozwala na wskazanie tych spośród nich, które są kluczowe dla prawidłowego i skutecznego zarządzania kapitałem ludzkim. W tym zakresie szczególne znaczenie mają kompetencje miękkie. Charakteryzują się uniwersalnością w każdym zawodzie, posiadają aspekt społeczny, jak również pomagają we współpracy z innymi⁴³. W aktywności menedżerskiej to one są kluczem sukcesu. Wiążą się ze zdolnością do efektywnego, skutecznego i etycznego zarządzania. Dlatego też w definicjach kompetencji menedżerskich sformułowanych przez teoretyków i praktyków podkreśla się ich znaczenie. Kompetencje menedżerskie obejmują, więc: wewnętrzną motywację, wielostronną wiedzę i umiejętności niezbędne do kierowania ludźmi oraz zarządzania w warunkach zmian, cechy osobowościowe i umiejętności

³⁸ C. Woodruffe, *What is meant by competency?*, w: *Designing and achieving competency*, R. Boam, P. Sparrow, New York 1992, s. 121–134.

³⁹ G. Filipowicz, *Zarządzanie kompetencjami. Perspektywa firmowa i osobista*, Warszawa 2014, s. 47.

⁴⁰ T. Kupczyk, *Zarządzanie kompetencjami. Teoria, badania i praktyka biznesowa*, Wrocław 2017, s. 21.

⁴¹ M. Kozak, *Kompetencje menedżerskie we współczesnej organizacji*, <https://journalmmp.com/index.php/jmmp/article/view/38/38>, dostęp: 24.03.2020.

⁴² M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2000, s. 242.

⁴³ M. Kozak, *Kompetencje menedżerskie we współczesnej organizacji*, <https://journalmmp.com/index.php/jmmp/article/view/38/38>, dostęp: 24.03.2020.

interpersonalne warunkujące zdobycie zamierzonych rezultatów w sposób bezkonfliktowy i twórczy, tj. bez wywoływania zbędnych napięć, bez psucia atmosfery w zespole, bez potrzeby zrywania więzi emocjonalnych między menedżerem a pracownikami⁴⁴. Warto zaznaczyć, iż kompetencje muszą też posiadać określone właściwości, którymi są: mierzalność – muszą się dać zmierzyć, dzięki czemu będzie możliwość ich zweryfikowania lub porównania; kolejną właściwością jest zmienność – kompetencje powinny być rozwijane i doskonalone ze względu na zmienne warunki otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego organizacji oraz kompetencje muszą mieć związek z zadaniami – powinny być wyselekcjonowane pod kątem zadań realizowanych na danym stanowisku⁴⁵.

W zależności od branży i szczebla zarządzania tworzone są różne zestawienia kluczowych kompetencji menedżerskich. Także w piśmiennictwie dotyczącym kurateli sądowej można odnaleźć ogólne sformułowania kompetencji kierownika zespołu kuratorskiej służby sądowej, gdzie wskazuje się, iż kierownik powinien być odpowiedzialny, posiadać wiedzę i doświadczenie w przedmiocie zadań stawianych przed pracownikami, którymi kieruje, powinien myśleć analitycznie i syntetycznie, umieć rozwiązywać konflikty i ich nie tworzyć, musi być dyplomatą i nie może unikać podejmowania trudnych decyzji, ale także oczekuje się od niego większych osiągnięć⁴⁶. Zdaniem autora, usystematyzowanie i uszczegółowienie kluczowych kompetencji menedżerskich kierownika zespołu kuratorów wymaga jednak odniesienia się do określonego wzoru kompetencji. W literaturze z dziedziny zarządzania funkcjonuje wiele takich modeli zarówno teoretycznych, jak i empirycznych. Na potrzeby artykułu posłużono się kanonem kompetencji menedżera opracowanym przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości. Model ten ma charakter uniwersalny, co oznacza, iż może być wykorzystany w przedsiębiorstwach różnych wielkości oraz w odmiennych branżach i kontekstach, tym samym nie stanowi standardu, to znaczy nie wszystkie kompetencje w nim zawarte są w każdej organizacji potrzebne do efektywnego pełnienia roli menedżera⁴⁷. W modelu wyróżniono sześć grup kompetencji, którym przypi-

⁴⁴ M. Bartnicki, J. Strużyna, *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*, Katowice 2001, s. 196.

⁴⁵ M. Kot, *Kompetencje menedżera*, Gliwice 2018, s. 13–14.

⁴⁶ A. Rzepniewski, *op. cit.*, s. 174.

⁴⁷ *Opis uniwersalnych kompetencji menedżerskich*, https://www.parp.gov.pl/storage/grants/documents/49/Opis_uniwersalnych_kompetencji_menedzerskich_20190301.pdf, dostęp: 24.03.2020.

sano poszczególne umiejętności z uwzględnieniem kryterium spójności, rozłączności i mierzalności behawioralnej każdej z nich. Opierając się na własnym wieloletnim doświadczeniu zawodowym na stanowisku kierowniczym, autor wybrał tylko te grupy oraz podporządkowane im kompetencje, które z jego perspektywy są istotne dla skutecznego zarządzania zespołem kuratorskim. Są to: orientacja strategiczna i w jej obrębie kompetencje w zakresie określania celów i priorytetów oraz innowacyjność; następną grupą to skuteczność menedżerska, która obejmuje takie kompetencje, jak: orientacja na cel, podejmowanie decyzji, radzenie sobie ze stresem, rozwiązywanie problemów i konfliktów; kolejną jest przywództwo, w skład której wchodzi: inspirowanie i budowanie zaangażowania, budowanie relacji ze współpracownikami, wywieranie wpływu, etyczność i moralność; następną to zarządzanie zespołem, na które składa się: pozyskiwanie, ocena, rozwój, motywowanie pracowników, delegowanie zadań i uprawnień; ostatnia grupa – komunikacja i wykorzystanie informacji – obejmuje: efektywną komunikację, wyszukiwanie, analizę i wykorzystanie informacji, wykorzystanie technologii IT w procesie komunikacji⁴⁸.

Przyjmując powyższe grupy i ich kompetencje za kluczowe w pracy kierownika zespołu kuratorów, należy wskazać na ich znaczenie dla efektów pracy, ponieważ one stanowią główne kryterium oceny aktywności osób zajmujących stanowiska kierownicze. Warto zaznaczyć, że skuteczność działań warunkowana jest wieloma czynnikami. Część z nich pozostaje niezależna od kierownika, np. środki pracy, ale na większość z nich może wpływać, bazując właśnie na posiadanych kompetencjach.

W ramach grupy orientacja strategiczna istotny wpływ na efekty pracy kierownika ma umiejętność określania celów i priorytetów. Bez precyzyjnego ustalenia zadań niemożliwe jest zarządzanie efektywnością organizacji, zespołu oraz samych pracowników. Poprzez ustanowienie celów, menedżer ukierunkowuje działania osób zatrudnionych. Dzięki temu możliwa jest właściwa alokacja zasobów: czasu, finansowych, rzeczowych, ludzkich potrzebnych do skutecznej realizacji założonych planów. Kierownik powinien również umieć określać hierarchię zadań zarówno w odniesieniu do pracy własnej, jak i do pracy podległych mu osób. Podstawowym miernikiem skuteczności działania menadżera będzie przede wszystkim stopień

⁴⁸ *Opis uniwersalnych kompetencji menedżerskich*, https://www.parp.gov.pl/storage/grants/documents/49/Opis_uniwersalnych_kompetencji_menaderskich_20190301.pdf, dostęp: 24.03.2020.

realizacji celów. Konieczna w pracy menedżera staje się więc zdolność monitorowania wykonywanych założeń oraz określania i egzekwowania terminów ich realizacji. Kolejną wpływającą na rezultaty pracy umiejętnością z grupy orientacja strategiczna jest innowacyjność. Kompetencja ta wiąże się między innymi z analizą otoczenia organizacji, procesów zarządczych oraz podejmowaniem ryzyka. Dynamiczne zmiany rzeczywistości będą wymagały od kierownika szybkiego reagowania i dopasowywania się do nowych okoliczności. Dlatego też powinien on umieć tworzyć i wdrażać nowatorskie, innowacyjne rozwiązania w obszarze zarządzania, by w ten sposób wpływać na rozwój organizacji czy zespołu.

Decydującą rolę dla efektów pracy kierownika mają kompetencje z grupy skuteczności menedżerskiej. Wśród nich umiejętność o nazwie orientacja na cel, która pozwala na ocenę skuteczności działań menedżera w odniesieniu do realizacji zamierzeń. Ze sprawnością tą ściśle wiąże się poczucie i chęć odpowiedzialności i kontroli nad osiąganiem założonych celów. Skuteczny menedżer nastawiony na uzyskanie konkretnego rezultatu będzie zwracał uwagę na efektywność wykorzystania zasobów. Musi też umieć zidentyfikować problemy oraz wykorzystując narzędzia i techniki zarządzania, podejmować działania, które ograniczałyby ich wpływ lub je eliminowały. Istotna z punktu widzenia efektów pracy jest także umiejętność minimalizowania ryzyka nieosiągnięcia celów. Wymaga to proaktywnej postawy i ciągłej dbałości o doskonalenie organizacji i jej procesów. Radzenie sobie ze stresem to kolejny istotny aspekt aktywności kierownika, który zapewnia mu sprawne funkcjonowanie. Ważne jest jednak nie tylko znalezienie sposobu na stres wynikający z obciążenia codziennymi zadaniami, ale również sprawność w zakresie radzenia sobie w sytuacji porażki. Skuteczny menedżer musi mieć silną wewnętrzną automotyvację oraz być otwartym na pomoc ze strony otoczenia. Umiejętność podejmowania decyzji to następna kompetencja wpływająca na efektywność działań osoby zarządzającej. Każdy kierownik będzie w stanie skutecznie radzić sobie z najbardziej złożonymi problemami, jeżeli będzie znał techniki identyfikowania sytuacji decyzyjnej, alternatywne możliwości rozwiązań oraz zasady opracowania kryteriów decyzyjnych. Duże znaczenie ma także świadomość ograniczeń i barier procesu decyzyjnego. Oprócz umiejętności podejmowania decyzji, warunkiem skuteczności działania jest ich wdrożenie w praktyce. Dla efektywności pracy menedżerskiej mają znaczenie także kompetencje dotyczące rozwiązywania problemów oraz konfliktów. Sprawność w radzeniu sobie z problemami

pozwała na unikanie sytuacji krytycznych dla organizacji. Pozytywne efekty pracy kierownika zależą od biegłości w identyfikowaniu przyczyn pojawiających się trudności oraz zdolności do podejmowania działań naprawczych. Ponadto bardzo ważne jest wypracowanie skutecznych rozwiązań, które spowodują eliminację zaistniałych problemów. Z kolei umiejętność rozwiązywania konfliktów zapobiega powstawaniu zjawisk patologicznych w organizacji, takich jak: mobbing czy dyskryminacja. Warto zaznaczyć, że postawa kierownika i jego zachowanie ma duże znaczenie dla kształtowania pozytywnego klimatu organizacyjnego i to zarówno w sytuacji, kiedy jest on stroną konfliktu, jak i zaangażowaną w jego rozwiązanie pomiędzy pracownikami.

Podstawę sukcesu stanowi również przywództwo organizacyjne. Jest dynamicznym podejściem do kształtowania długotrwałych, moralnych relacji z różnymi interesariuszami⁴⁹ procesu zarządzania. Kompetencje przywódcze wykorzystane w sposób prawidłowy pozytywnie wpływają na relacje z pracownikami, a tym samym na ich efektywność. Jedną z takich kompetencji jest inspirowanie i budowanie zaangażowania pracowników. Pobudzanie podwładnych do wzmożonej aktywności dokonuje się poprzez dawanie własnego przykładu i okazywania szacunku oraz stosowanie metod i narzędzi mobilizowania ich wewnętrznej motywacji. W wyniku budowania zaangażowania powstaje przekonanie pracowników, że przez swoją aktywność, sprawność i skuteczność działania nie tylko wpływają na realizację celów organizacji, ale również na swój zawodowy i osobisty sukces. Spośród kolejnych umiejętności przywódczych znaczenie dla efektów pracy kierowniczej ma sprawność w zakresie budowania relacji ze współpracownikami. Dzięki tej kompetencji kierownik tworzy swoją wiarygodność jako przywódca, ale także przyczynia się do powstawania wzajemnego zaufania, wsparcia i współpracy z osobami, którymi kieruje. Daje to poczucie integracji z organizacją, przewidywalność zachowań zarówno menedżera, jak i jego współpracowników. Spośród kompetencji przywódczych wpływających na efekty pracy na uwagę zasługuje umiejętność wywierania wpływu. Istotą tej sprawności stanowi obserwacja rzeczywistości, wykorzystanie potencjału podwładnych i osiąganie mierzalnych sukcesów w oparciu o ich pracę. Skuteczność

⁴⁹ Interesariusze są to jednostki lub grupy, na które organizacja wpływa podczas dążenia do osiągnięcia swoich celów lub które wpływają na osiągnięcie celów organizacji, zob. P. Banasik, *Sąd zaangażowany...*, s. 32.

i efektywność w działaniach menedżerskich zależy także od etyczności i moralności menedżera. Dotyczy prezentowania i promowania przez niego zachowań zgodnych z przyjętymi w organizacji zasadami i normami etycznymi. Chodzi o postępowanie uczciwe, lojalne i prawe, a także kulturę osobistą. Tak budowana wiarygodność menedżera będzie stwarzała szansę na integrację z zespołem i organizacją oraz na jego długotrwałe relacje z różnymi interesariuszami.

Kompetencje składające się na grupę zwaną zarządzaniem zespołem odzwierciedlają z kolei kluczowe procesy związane z kierowaniem ludźmi. Pomysłowość kierownika w podejmowaniu działań poprzez właściwy dobór, motywowanie, ocenę, rozwój pracowników oraz prawidłowe delegowanie zadań i uprawnień będzie wpływała na wzrost sprawności i efektywności organizacyjnej. W przypadku kompetencji w przedmiocie pozyskiwania pracowników ważna jest trafność decyzji w zakresie zatrudnienia nowych osób. Wiedza i umiejętności przyszłego pracownika muszą zapewnić realizację zadań zawodowych, a jego postawy i wartości pozytywnie wpływać na integrację z pozostałymi zatrudnionymi. Dla efektywności pracy kierownika istotna jest umiejętność motywowania pracowników. Stosując odpowiednie metody i narzędzia motywacji może on w sposób znaczący wpływać na poprawę wyników osiąganych przez zespoły pracownicze, podnoszenie jakości realizowanych zadań oraz stopień identyfikacji pracowników z celami i wartościami organizacji. Następną ważną kompetencją dotyczy oceny pracowników. Dokonując prawidłowego opiniowania podwładnych kierownik koryguje ich zachowania oraz sposób realizacji powierzonych im obowiązków. Dzięki temu zyskuje stały wpływ na jakość i wyniki pracy osób, którymi kieruje. Dla wzrostu efektywności organizacyjnej ma znaczenie rozwój pracowników. Umiejętność menedżera w zakresie dbania o ciągłe podnoszenie kompetencji podwładnych wpływa na poziom ich satysfakcji i motywacji oraz jest warunkiem utrzymania i poprawy pozycji organizacji. W obszarze sprawności działań organizacji znaczny udział ma posiadanie przez kierownika umiejętności prawidłowego delegowania zadań i uprawnień. Sprawiedliwy podział obowiązków i odpowiedzialność za ich realizację pozwala uniknąć niepotrzebnych konfliktów oraz spełnia funkcje motywacyjne poprzez podnoszenie poziomu zaangażowania pracowników w cele organizacyjne.

Ostatnia grupa kompetencji, określona jako komunikacja i wykorzystanie informacji, pozostaje nie bez znaczenia w osiągnięciu pozytywnych efektów pracy kierowniczej. Stałym elementem działań menedżera jest właśnie

przekazywanie i odbieranie informacji. Komunikacja powinna być zatem efektywna w sensie takim, że odbiorca rozumie intencje rozmówcy, ponieważ tylko taka, gwarantuje osiągnięcie celów działań. W procesie zarządzania kluczowe stają się kompetencje, które pozwalają też na pełne wykorzystanie różnych źródeł informacji, różnorodnych sposobów jej analizy i przekazywania do właściwego miejsca w organizacji. Ma to istotne znaczenie dla podejmowania decyzji, a to z kolei może decydować o powodzeniu całej działalności. Zwrócić należy uwagę także na postępującą digitalizację w obszarze komunikacji. Każda organizacja będzie sprawnie funkcjonować, gdy menedżer posiada kompetencje w zakresie umiejętności tworzenia środowiska pracy zdalnej, opartej na wymianie informacji z wykorzystaniem technologii ICT (sprzętu komputerowego, oprogramowania).

Podsumowując powyższe rozważania należy wspomnieć, iż w problematyce efektów pracy kierownika-menedżera mieści się również zagadnienie pomiaru kompetencji. Badając kompetencje, ocenia się poziom ich opanowania w stosunku do sformułowanych przez organizację wymagań, określonych w modelu bądź profilu kompetencji pracowniczych. Pomiar kompetencji wymaga stosowania określonych metod i narzędzi. W literaturze można odnaleźć podział ich na cztery główne grupy: skale obserwacyjne i kwestionariusze (podstawa oceny 180 i 360 stopni); testy kompetencyjne; wywiad behawioralny oraz metoda Assessment & Development Center⁵⁰. To, jaką jednak metodę bądź narzędzie wybiorą oceniający zasoby, będzie zależało od wymogów konkretnej organizacji. Najczęściej jednak kryteriami wyboru będą koszty, czasochłonność audytu oraz merytoryczne przygotowanie oceniających.

Podsumowanie

Utożsamiając się ze stwierdzeniem jednego z autorów zajmujących się problematyką zarządzania sądownictwem, współczesny wymiar sprawiedliwości powinien być „nowoczesny” – rozumiejący swoją rolę oraz potrafiący dostrzegać korzyści z myśli naukowo-technicznej i absorbujący tą myśl w krótkich odstępach czasowych; powinien być „wrażliwy” – odpowiadający na oczekiwania społeczność lokalnej; „młody”, czyli świadomy

⁵⁰ G. Filipowicz, *op. cit.*, s. 182–221.

tworzenia wizerunku oraz „rozważny” w wydawaniu środków⁵¹. Jeśli kuratorska służba sądowa ma podążać za trendem zmian w zarządzaniu wymiarem sprawiedliwości, powinna podjąć wyzwanie w zakresie kształcenia profesjonalnej menedżerskiej kadry kierowniczej.

Przedmiotem artykułu było podjęcie próby zaprezentowania tematyki zarządzania zespołem kuratorskiej służby sądowej w kontekście kompetencji menedżerskich kierownika. Przyjętą w tezę, iż od poziomu kompetencji zarządczej kierowników zależy w dużej mierze skuteczność kierowania zespołem kuratorskim, udało się potwierdzić na podstawie analizy literatury przedmiotu. Okazało się, że niewystarczające jest posługiwanie się kompetencjami w sposób intuicyjny dzięki predyspozycjom do zarządzania. Bycie skutecznym wymaga nabywania i ciągłego doskonalenia kompetencji menedżerskich, a pierwszym krokiem do tego celu powinna być samoświadomość każdego kierownika zespołu w przedmiocie posiadanego potencjału.

Zdaniem autora poziom kompetencji menedżerskich kierowniczej kadry kuratorskiej wymaga pogłębionych badań empirycznych. Pozwolą one ustalić między innymi, na jakim poziomie kuratorzy kierownicy oceniają swoje kompetencje menedżerskie, czy dostrzegają potrzebę doskonalenia samego siebie i swoich kompetencji, czy i w jaki sposób rozwijają swój warsztat menedżerski i wreszcie: czy dostrzegają związek między posiadaniem kluczowych kompetencji menedżerskich a efektywnością swojej pracy oraz czy postrzegają siebie, jako osoby odpowiedzialne za sukces. Autor zauważa następujące korzyści badań. Po pierwsze, mogą stać się wyznacznikiem w kierunku zmian w zakresie szkolenia kierowniczej kadry kuratorskiej z uwzględnieniem rozwoju kluczowych kompetencji menedżerskich. Powinny także wykazać potrzebę zintensyfikowania dokształcania w tym zakresie. Po drugie, pozwolą na wskazanie tych kompetencji, które należałoby uwzględnić w modelu kompetencji kierownika zespołu. W opinii autora współczesna kuratorska służba sądowa powinna posiadać określony kanon kompetencji menedżerskich kierownika zespołu, który nie tylko można byłoby wykorzystywać w formach doskonalenia umiejętności menedżerskich kierowników, ale przede wszystkim w procesie rekrutacji na stanowisko kierownicze. W przekonaniu autora, w oparciu o spójny model kompetencji, zespoły kuratorskie mogą być efektywnie zarządzane, z szansą na ujednoczenie praktyk w ich kierowaniu.

⁵¹ P. Banasik, *Sąd zaangażowany...*, s. 29.

Bibliografia

Literatura

- Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2000.
- Banasik P., *Sąd zaangażowany społecznie – pożądany kierunek zmian*, Warszawa 2017.
- Banasik P., *Zarządzanie wymiarem sprawiedliwości – w kierunku spójnego systemu i budowania wartości*, Warszawa 2015.
- Bartkowiak G., *Skuteczny kierownik – model i jego empiryczna weryfikacja*, Poznań 2003.
- Bartnicki M., Strużyna J., *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*, Katowice 2001.
- Bojewska B., *Przestanki i uwarunkowania nowoczesnego zarządzania – implikacje dla wymiaru sprawiedliwości*, w: *Wymiar sprawiedliwości w dobie oczekiwań społecznych. Część II. Zarządzanie i ekonomia*, red. P. Banasik, R. Sobiecki, Warszawa 2016.
- Boyatzis R.E., *The competent manager: The model for effective performance*, New York 1982.
- Czerska M., *Motywacja*, w: *Organizacja i zarządzanie*, A. Czerwiński, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, Gdańsk 2000.
- Filipowicz G., *Zarządzanie kompetencjami. Perspektywa firmowa i osobista*, Warszawa 2014.
- Jedynak T., Stasiak K., *Komentarz do ustawy o kuratorach sądowych*, Warszawa 2008.
- Kot M., *Kompetencje menedżera*, Gliwice 2018.
- Koziński J., *Istota planowania, jego rodzaje i zasady*, w: *Organizacja i zarządzanie. Podstawy wiedzy menedżerskiej*, red. M. Przybyła, Wrocław 2002.
- Koziński J., *Pojęcie i znaczenie kontroli jako funkcji zarządzania*, w: *Organizacja i zarządzanie. Podstawy wiedzy menedżerskiej*, red. M. Przybyła, Wrocław 2002.
- Koźmiński A.K., Jemielniak D., *Zarządzanie od podstaw*, Warszawa 2008.
- Krupski R., *Podstawy organizacji i zarządzania*, Wrocław 2004.
- Kupczyk T., *Zarządzanie kompetencjami. Teoria, badania i praktyka biznesowa*, Wrocław 2017.
- Robbins S.P., DeCenzo D.A., *Podstawy zarządzania*, Warszawa 2002.
- Rzepniewski A., *Organizacja kuratorskiej służby sądowej*, w: *Zarys metodyki kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018.

Sawicka K., *Wypracowanie modelu kurateli sądowej. Źródła inspiracji Zespół ds. wypracowania modelu. Główne założenia modelu*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Terażniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego Ustka, 15–17 czerwca 2009 roku*, red. T. Jedynak, P. Kozłowski, K. Stasiak, Ł. Wirkus, Kraków 2010.

Woodruffe C., *What is meant by competency?*, w: *Designing and achieving competency*, R. Boam, P. Sparrow, New York 1992.

Akty prawne

Ustawa o kuratorach sądowych z 21 lipca 2001 r. (Dz.U. 2020, poz. 167 tj.).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji z zakresu działania sekretariatów sądowych i innych działów administracji sądowej (Dz.U. 2019, poz. 138).

Źródła internetowe

Bartkowiak P., Niewiadomski P., *Menedżer a kierownik w organizacji*, http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/48-2011/FRFU-48-25.pdf, dostęp: 24.03.2020.

Funkcje zarządzania, <https://czelej.com.pl/fileuploader/download/download/?d=0&file=custom%2Fupload%2FFile-1439972093.pdf>, dostęp: 20.02.2020.

Kozak M., *Kompetencje menedżerskie we współczesnej organizacji*, <https://journalmmp.com/index.php/jmmp/article/view/38/38>, dostęp: 24.03.2020.

Opis uniwersalnych kompetencji menedżerskich, https://www.parp.gov.pl/storage/grants/documents/49/Opis_uniwersalnych_kompetencji_menedzerskich_20190301.pdf, dostęp: 24.03.2020.

Uchwała Krajowej Rady Kuratorów z dnia 6 maja 2004 roku – Kodeks etyki kuratora sądowego, <https://www.arslege.pl/kodeks-etyki-kuratora/k332/s3367>, dostęp: 20.03.2020.

Monika Zamarlik-Mazurek¹ ABCDEF
Grzegorz Fuchs² ABCDEF

WIELOKULTUROWOŚĆ JAKO WYZWANIE DLA POLSKIEJ KURATELI SĄDOWEJ

MULTICULTURALISM AS A CHALLENGE FOR POLISH PROBATION SERVICES

Otrzymano: 28.06.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6380

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

A – projekt badań; B – wykonanie badań; C – analiza statystyczna; D – interpretacja danych;
E – przygotowanie manuskryptu; F – przegląd piśmiennictwa

Streszczenie

Celem artykułu jest eksplanacja wybranych elementów zjawiska wielokulturowości we współczesnym społeczeństwie polskim, ze szczególnym uwzględnieniem kuratorów sądowych oraz ich podopiecznych, jakimi są cudzoziemcy. Dokonany w opracowaniu opis problematyki wielokulturowości oraz jego odniesienie do pracy kuratorów sądowych, w kontekście podmiotu ich pracy, czyli dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców, ma za zadanie przede wszystkim zasygnalizowanie problematyki. Wielokulturowość stanowi wyzwanie dla wielu obszarów funkcjonowania społeczeństwa. Nieunikniona wydaje się konfrontacja kuratorów sądowych z tym zjawiskiem, co właściwie ma miejsce w chwili obecnej. Niemniej w przyszłości może to stanowić problem o większej skali. Dlatego ko-

¹ Mgr Monika Zamarlik-Mazurek, Zastępca Kuratora Okręgowego ds. karnych w Sądzie Okręgowym w Krakowie, autor do korespondencji: Monika Zamarlik-Mazurek, e-mail: monika4242@op.pl, ORCID: 0000-0002-7246-2728.

² Dr Grzegorz Fuchs, funkcjonariusz Aresztu Śledczego w Mysłowicach, ORCID: 0000-0003-4632-6017.

nieczne jest już teraz naukowe eksplorowanie tego obszaru i zaznajamianie z nim zainteresowanych specjalistów z dziedziny probacji. Celem tego rodzaju zabiegów jest przygotowania kuratorów sądowych do właściwej realizacji obowiązków służbowych również wobec tej specyficznej, ale i niewątpliwie istotnej z punktu widzenia rozwoju państwa polskiego grupy społecznej, jaką są cudzoziemcy.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, kuratela sądowa, kompetencje międzykulturowe

Abstract

The aim of the article is to explain selected elements of multiculturalism in contemporary Polish society, with particular emphasis on probation officers and probationers who are foreigners. The description of multiculturalism, including with reference to the work of probation officers, in the context of those for whom they perform work, i.e. the supervised foreigners, has the main purpose of signalling the problem. Multiculturalism is a challenge for many areas of society functioning. The confrontation by probation officers with this phenomenon seems inevitable, and is actually happening at the moment. Nevertheless, in the future it may become a problem on a larger scale. Therefore, it is necessary to explore this area now from the scientific point of view and to make interested specialists in the field of probation familiar with it. The aim of this kind of activities is to prepare probation officers to properly perform their duties also towards foreigners, a special group and one that is undoubtedly important from the point of view of the development of the Polish state.

Key words: multiculturalism, probation, intercultural competence

Wstęp

Jednym z priorytetowych wyzwań, przed którymi stoi Rzeczpospolita Polska, są niesprzyjające trendy demograficzne. Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego dotyczącej demografii, przewiduje się, iż do 2035 r. nastąpi depopulacja Polski o ponad 2 mln osób w odniesieniu do 2007 r. Postępujące zmiany w tym obszarze zostały zapoczątkowane po 2015 r.³

Niewielki przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, jak również emigracja zarobkowa obywateli polskich powodują niedobór na rynku pracy. Eksperti Organizacji Narodów Zjednoczonych przewidują iż Polska znajduje się wśród państw, których populacja będzie się zmniejszać najszybciej. Tym samym polskie społeczeństwo będzie się błyskawicznie starzeć. Wobec tych danych liczbowych, okazuje się, iż już w 2030 roku będzie brakowało obsady na co piąte stanowisko pracy w Polsce. Oznacza to, że na 20 milionów etatów zajętych będzie tylko ok. 16 mln. Problem będzie dotyczył nie tylko wysoko wykwalifikowanych stanowisk, ale także tych o kwalifikacjach podstawowych. Aby zatem móc utrzymać aktualny poziom zatrudnienia w gospodarce, w kraju powinno pracować ok. 8% cudzoziemców⁴.

Cudzoziemcy stanowią i stanowić będą zatem coraz bardziej istotną grupę społeczną w Rzeczypospolitej Polskiej. Przyrost migracji osób z „państw trzecich”, prócz wymiernego efektu ekonomicznego, niesie za sobą zagrożenia w postaci zwiększającej się liczby cudzoziemców popadających w konflikt z prawem. Wzrośnie liczba popełnianych przestępstw, które są pochodną zjawiska migracyjnego obserwowanego w szczególności w krajach Europy Zachodniej. Naturalną konsekwencją stanie się zwiększenie liczby osób, względem których będzie istniała konieczność stosowania środków probacyjnych w postaci nadzoru i dozoru sprawowanego przez kuratorów. Natomiast Ci cudzoziemcy, wobec których zastosowano nadzór i dozór, stanowią specyficzną grupę.

Celem artykułu jest przedstawienie i opis wybranych elementów zjawiska wielokulturowości we współczesnym społeczeństwie polskim, ze szczególnym uwzględnieniem kuratorów sądowych oraz ich podopiecznych, ja-

³ *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009; *Mały rocznik statystyczny Polski 2013*, Warszawa 2013.

⁴ A. Dragan, *Polska jako kraj migracji*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016, s. 4.

kimi są cudzoziemcy. Artykuł składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym przybliżono niektóre skutki migracji ludności, w drugim przedstawiono wybrane aspekty teoretyczne kurateli. W trzecim zaś omówiono wielokulturowość oraz odniesiono ją do obszaru pracy kuratorów sądowych.

1. Wybrane konsekwencje migracji

Początki migracji sięgają XIX wieku, kiedy to społeczno-ekonomiczne zmiany (przejęcie z feudalizmu do kapitalizmu), spowodowały możliwość przemieszczania się ludności. W roku 2013 agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych – UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees*) – szacowała liczbę uchodźców na całym świecie na ponad 51 mln osób. Ponad 33 mln z tej liczby to tzw. uchodźcy wewnętrzni (przebywający wewnątrz własnego kraju). Poza swoim krajem przebywało 16,7 mln uchodźców. Ponad połowa uchodźców, wywodzi się z: Afganistanu, Syrii oraz Somalii. Ich celem są zamożne kraje europejskie. W krajach członkowskich Unii Europejskiej sytuacja demograficzna jest trudna ze względu na zbyt małą liczbę urodzeń, umożliwiającą zastępowalność pokoleń. Powyższe, w niektórych przypadkach powoduje, iż przyrost naturalny jest ujemny. Wobec czego rozwiązaniem przyjmowanym przez niektóre państwa jest przyjęcie migrantów. Zabieg ten ma spowodować utrzymanie aktualnego poziomu życia obywateli⁵.

Na początku lat 90. ubiegłego wieku rozpoczął się dynamiczny wzrost liczby imigrantów, których celem była Polska. Aktualnie Polska z kraju emigracyjnego w coraz większym stopniu staje się krajem przyjmującym imigrantów, a ich liczba, mimo że procentowo jest niewielka, stale wzrasta⁶.

W dniu 31 lipca 2012 roku Rząd Rzeczypospolitej Polskiej przyjął dokument: „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”. Opracowanie zostało przygotowane przez Zespół do Spraw Migracji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji⁷. We wprowadzeniu

⁵ https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf, dostęp: 15.01.2020.

⁶ H. Bojar, *Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem*, w: *Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008, s. 365.

⁷ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy*, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wiczorek, z. 21, 2018, s. 65.

do dokumentu wskazano, iż mobilność zagraniczna jest ważnym czynnikiem, który wpływa na sytuację, w jakiej znajdują się poszczególne społeczeństwa oraz państwa europejskie⁸. Zjawisko to było znane od XIX wieku, aczkolwiek Polska doświadczyła go dopiero po II wojnie światowej. Przy czym nie była dostatecznie do niego przygotowana, m.in. pod względem rozwiązań legislacyjnych i proceduralnych, jak również wiedzy na temat międzynarodowych praktyk w tym zakresie. Istniejący wówczas system logistyczny oraz instytucjonalny nie sprostął panującej wówczas sytuacji migracyjnej⁹. W dokumencie podkreślono również, iż wpływ na powyższą sytuację miała kondycja ekonomiczna Polski, która uniemożliwiała wdrożenie schematów postępowania funkcjonujących w Europie Zachodniej. Tym samym dokument ten stał się „milowym krokiem”, gdyż do tamtego czasu Polska nie dysponowała uporządkowaną koncepcją polityki migracyjnej i integracyjnej¹⁰. Adekwatnie obrazuje ówczesną sytuację Witold Klaus, który w 2007 roku sformułował następujące uwagi: „Polska w zasadzie nie dysponuje dokumentem, który określałby założenia naszej polityki migracyjnej. Całokształt działań podejmowanych w tym zakresie przez władze cechuje doraźny charakter i najczęściej brak uprzedniej analizy zjawiska oraz brak głębszej refleksji nad konsekwencjami planowanych działań. Dotyczy to zarówno polityki stosowanej wobec migrantów ekonomicznych, jak i polityki integracyjnej”¹¹.

Istotnym elementem branym pod uwagę przez cudzoziemców, którzy decydują się na zamieszkanie w określonym państwie, są zyski z uzyskania obywatelstwa¹². Do 15 sierpnia 2012 roku obowiązywała na terenie Rzeczypospolitej Polskiej ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim¹³. Wówczas wprowadzono w życie nową ustawę, która obowiązuje do chwili obecnej¹⁴. Nowe przepisy były reakcją na politykę migracyjną. Celem było stworzenie takich procedur, które ułatwią dostęp do kraju obywatelom tych państw, którzy są w nim najbardziej pożądanymi. Po weryfikacji nowego systemu nadawania obywatelstwa przez Instytut Spraw

⁸ *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r., s. 4.

⁹ *Ibidem*, s. 5.

¹⁰ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 66.

¹¹ *Ibidem*, s. 66.

¹² *Ibidem*, s. 68.

¹³ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 1962 nr 10, poz. 49).

¹⁴ Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 2020, poz. 347 t.j.).

Publicznych (badaniami metodą wywiadu), która odbyła się w 2015 roku, eksperci tego instytutu ocenili wzrost nadań obywatelstwa polskiego jako niski, czego przyczyną miała być niejasna polityka migracyjna. Wskazano, iż nie jest wiadomym, którzy obywatele są w Polsce najbardziej pożądanymi. Czy są to pochodzący z Polski obywatele innych państw, czy osoby, które podjęły w Polsce pracę lub założyły rodzinę. Poza tym brak jest kampanii informacyjnych, mających promować polskie obywatelstwo, co implikuje, iż bardziej atrakcyjne dla cudzoziemców są inne kraje Unii Europejskiej¹⁵.

Najwyższa Izba Kontroli (NIK) w swoim wystąpieniu, dotyczącym przygotowania administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, zatwierdzonym w dniu 19.06.2019 roku, zwraca m.in. uwagę, że zauważalnym i bezspornym, jest od kilku lat wzrost, obecności obywateli obcych państw, przede wszystkim z Ukrainy, podejmujących zatrudnienie w Polsce. Cudzoziemcy są widoczni, przede wszystkim w dużych aglomeracjach miejskich, w których rozwój rynku pracy następuje dynamicznie. Przeobrażająca się, od co najmniej kilku lat sytuacja międzynarodowa, jak również rosnące z tego powodu zainteresowanie obcokrajowców, zwłaszcza tych pochodzących z Ukrainy, legalizacja pobytu oraz zatrudnienia na terenie Rzeczypospolitej Polskiej implikują ważne wyzwania i problemy urzędów zaangażowanych w obsługę tych osób. Wobec powyższego, urzędy powinny być gotowe do obsługi cudzoziemców, pod różnymi względami: organizacyjnym, finansowym, kadrowym, technicznym czy proceduralnym. Dokonana ocena tej gotowości polskich urzędów jest jednak niska, na co wpływ ma między innymi brak planu działań integracyjnych, takich jak 1) przygotowanie urzędników i urzędów do obsługi cudzoziemców; 2) dostosowanie przepisów do cudzoziemców przebywających w Polsce. W tym zakresie ważny jest postulat poprawy przygotowania urzędników do wykonywania zadań wobec cudzoziemców w zakresie: językowym, merytorycznym i kulturowym¹⁶.

Kuratorzy sądowi, jako specyficzna grupa zawodowa, wymagają przygotowania do realizacji zadań wobec nadzorowanych lub dozorowanych cudzoziemców. Służba kuratorska stoi przed wyzwaniem, polegającym w pierwszej kolejności na zintensyfikowaniu szkoleń i warsztatów dla kuratorów oraz równoległym dostosowaniu obowiązujących przepisów do zachodzących zmian

¹⁵ M. Ławrenow, *Prawne i praktyczne...*, *op. cit.*, s. 67.

¹⁶ Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR, s. 5–6.

w strukturze społeczeństwa. Jest to zadanie niewątpliwie trudne. Niemniej nie jest niewykonalne, chociażby dlatego, że służbę kuratorską tworzą ludzie posiadający odpowiednie wykształcenie i profesjonalne doświadczenie.

Kolejny rozdział ma za zadanie przedstawić niektóre aspekty funkcjonowania kurateli sądowej w Polsce.

2. Metody pracy kuratora sądowego a praca z cudzoziemcami

Istnieje wiele modeli pracy kuratorów sądowych¹⁷. Aby je jednak przedstawić, należy na początku wskazać na niektóre czynniki, które decydują o realizowaniu zadań przez kuratorów sądowych w sposób optymalny. Wśród nich wymienia się m.in.: wykształcenie, umiejętności specjalistyczne, wiek, cechy osobowe, motywacje, styl pracy, rodzaj i charakter działań w ramach współpracy z innymi podmiotami¹⁸. Mając na uwadze powyższe, można dokonać następującego podziału modeli pracy kuratorów sądowych ze względu na kryterium ich dominującej działalności:

- kontrolny (kontrolno-represyjna)¹⁹,
- *casework*,
- system kontroli i opieki aktywizującej,
- wychowujący²⁰.

W przypadku kontrolnego modelu kurator oczekuje zmian w zachowaniu podopiecznego. Model *casework* opiera się na stymulowaniu poczynań podopiecznego. W systemie kontroli i opieki aktywizującej kurator jest głównym organizatorem oddziaływań wychowawczych, zaś kuratela wychowująca wyróżnia się między innymi stwarzaniem i wdrażaniem nowych sytuacji dla podopiecznego²¹.

¹⁷ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1, s. 232–233.

¹⁸ *Ibidem*, s. 233.

¹⁹ Określenie „kuratela kontrolno-represyjna” można znaleźć m.in. w: M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła – Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007, s. 468.

²⁰ A. Witkowska-Paleń, *Model kurateli...*, *op. cit.*, s. 231–258.

²¹ K. Gogacz, *Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym*, „Journal of Modern Science” 2015, nr 1 (24), Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, s. 142.

Istnieje ryzyko, iż aktualnie w Polsce nadal dominuje model kontrolno-represyjny²², pomimo niezbitych dowodów przedstawianych w licznej literaturze przedmiotu na większą skuteczność pozostałych modeli²³. Warto wskazać na jeszcze inne rozróżnienie. Role (modele pracy), w jakie mogą się wcielić kuratorzy sądowi w ramach realizowanych przez siebie zadań, to przede wszystkim: doradca – motywujący podopiecznego do pozytywnych działań; edukator/pedagog – pomocny w rozwijaniu potencjału osobowego podopiecznego; adwokat – będący sojusznikiem w wykorzystywaniu przez probanta możliwości, jakie stanowi dla niego kapitał społeczny (które powinien sam sprawnie z wykorzystywać). Jak wspomniano powyżej, kuratorzy sądowi porzucają proponowane przez literaturę przedmiotu ideały na rzecz działań kontrolnych. Wobec tego zamiast pełnić funkcję doradcy/edukatora/adwokata, przy jednoczesnym postępowaniu według reguł postępowych i skutecznych modeli, odgrywają raczej rolę strażnika²⁴ czy egzekutora zadań określonych uprzednio do realizacji.

Praca kuratora wymaga niewątpliwie znajomości wielu metod, umiejętności ich łączenia i doboru. Niemniej, wydaje się, że jednym z najbardziej istotnych elementów, stanowiących zarazem kompetencję kuratora, jest umiejętność zdiagnozowania problemu, doboru metody oddziaływania i skierowania do właściwych specjalistów.

Kuratela sądowa w krajach Europy Zachodniej jak również w Polsce stanowi instytucję o nachyleniu probacyjnym. Według słownika języka polskiego, probacja to „ogół instytucji prawnych służących resocjalizacji i prewencji kryminalnej”²⁵. Bałandynowicz wskazuje, iż w kontekście prawnym „probacja” to „działalność profesjonalna podmiotów na rzecz jednostek dysfunkcyjnych psychospołecznie” lub „metoda postępowania z osobami (...), oddanymi pod nadzór kuratora, i związany z nią model resocjalizacji”²⁶.

Bałandynowicz podkreśla również, iż probacja opiera się na teorii, iż najlepszą drogą resocjalizacji (rozumianej jako cel) jest „organizowanie sankcji

²² M. Gwoździcka-Piotrowska, D. Czajkowska-Ziobrowska, *Zadania kuratora sądowego...*, *op. cit.*, s. 468.

²³ B. Zinkiewicz, *Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8, s. 18.

²⁴ M. Muskala, J. Kusztal, *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 1, s. 34.

²⁵ <https://sjp.pl/probacja>, dostęp: 22.05.2019.

²⁶ A. Bałandynowicz, *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4, s. 78.

kryminalnych w społeczeństwie w przypadkach, gdy jest to uzasadnione funkcjami kary. Zakłada się, że dana osoba nauczy się z powodzeniem żyć w społeczeństwie, a nie w sztucznym i oderwanym środowisku, jakim jest instytucja więzienna. Probacja jako środek resocjalizacji w oparciu o społeczeństwo, w połączeniu z sensownym zaangażowaniem społecznym, zapewnia wymagane oddziaływanie społeczne, ekonomiczne oraz osobowościowe²⁷.

Probacyjny charakter polskiej kurateli sądowej implikuje formy i przyjmowane strategie realizowania poszczególnych zadań przez kuratorów sądowych. Zinkiewicz podkreśla, iż kurator niejednokrotnie wchodzi w dwie zasadnicze role względem rodziny podopiecznego. Mianowicie może wcielić się w rolę: doradcy rodziny i organizatora życia rodziny²⁸.

Podstawowym czynnikiem decydującym o efektywności realizowanych przez kuratora zadań jest motywacja podopiecznego do pozytywnych zmian, jak również kompetencje kuratora w przedmiocie selekcji metod stosowanych wobec podopiecznego²⁹.

Na niską efektywność pracy kuratorów sądowych mogą mieć wpływ czynniki stanowiące swoistą właściwość współczesnej cywilizacji. Wśród nich można wymienić m.in. (1) upadek lub znaczące/znaczące obniżenie aurytetytu takich „instytucji”, jak: rodzina, kościół, szkoła, a także instytucje związane z sądownictwem i resocjalizacją, (2) ujemny wpływ wychowawczy mass-mediów, w tym pornografii – w TV³⁰ oraz w Internecie³¹.

Beata Maria Nowak wskazuje, iż efektywność realizowania przez kuratorów sądowych swoich obowiązków jest uzależniona od czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Do czynników zewnętrznych zaliczyć należy aspekty prawno-organizacyjne oraz społeczno-środowiskowe. Natomiast wśród czynników wewnętrznych wymienia predyspozycje osobowościowe kuratorów, orientację profesjonalną (motywy wyboru zawodu, poziom wykształcenia) oraz poziom kompetencji zawodowych (wiedza

²⁷ A. Baładynowicz, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, „Probacja” 2009, nr 1, s. 15.

²⁸ *Ibidem*, s. 101–102.

²⁹ *Ibidem*, s. 67.

³⁰ A. Barzycka, *Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małoletnich*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1, s. 47–55.

³¹ B. Kunicka-Michalska, *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4, s. 77–108 oraz: W. Malesa, *Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytucji nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7, s. 17–20.

i umiejętności)³². „Kompetencyjny model kształcenia, który dominuje obecnie w edukacji, zakłada, że efektem kształcenia i przygotowania zawodowego jest właśnie pakiet kompetencji osobowych, poznawczych, behawioralnie obserwowanych postaw do pracy w określonym obszarze aktywności”³³.

Dostrzec należy, że praca kuratora sądowego, w oparciu o nowoczesne metody realizacji dozoru i nadzoru, może okazać się trudna. Cele możliwe do osiągnięcia w przypadku używania tych metod wobec rodzimych dozorowanych czy nadzorowanych, w odniesieniu do cudzoziemców mogą okazać się nie do zrealizowania, w przypadku braku adekwatnej inwestycji w kompetencje międzykulturowe kuratorów sądowych oraz częstość i jakość kontaktów kuratorskich.

Mogą również zaistnieć sytuacje, w których tylko kontrolne podejście kuratora pozwoli osiągnąć cele dozoru czy nadzoru, szczególnie te podstawowe. Mając na przykład na uwadze różnice kulturowe, trudno oczekiwać łatwego podporządkowania się podopiecznego pochodzącego z kultury arabskiej wobec kobiety kurator.

Podsumowując, kuratorzy sądowi w zależności od rodzaju wykonywanej działalności mają możliwość wykorzystywania adekwatnych do zadań metod. Natomiast jednym z czynników wpływających na skuteczność oddziaływań są posiadane kompetencje zawodowe kuratorów. W przypadku dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców szczególnie istotne są kompetencje międzykulturowe kuratorów³⁴. By jednak zauważyć konieczność ich dostrzeżenia na szczeblu wykonawczym, warto poznać przynajmniej wybrane teoretyczne elementy zjawiska wielokulturowości.

3. Wielokulturowość, kontakt kulturowy

Wielokulturowość jest najczęściej określana jako „współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym,

³² B.M. Nowak, *Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży)*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 10, s. 25.

³³ M. Muskala, J. Kusztal, *Kurator sądowy...*, *op. cit.*, s. 32.

³⁴ M. Zamarlik-Mazurek, *Projekt badań nad dozorem kuratora sądowego wobec cudzoziemców*, „Probacja” 2019, nr 3, s. 172–177.

układzie wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich³⁵.

Wielokulturowość, zdaniem Palecznego, jest „zjawiskiem polegającym na współwystępowaniu na ograniczonej przestrzeni dwu lub większej liczby grup o odrębnych językach, wyznaniach, obyczajach, tradycjach i systemach organizacji społecznej. Współwystępowanie kultur jest następstwem kontaktu kulturowego, powstającego na skutek podboju, kolonizacji, aneksji i migracji”. Jednocześnie, jego zdaniem, wielokulturowość „stanowi złożony rezultat procesu asymilacji i oznacza istnienie jakiejś płaszczyzny integracji i wspólnego obszaru kulturowego, jak i utrzymywanie się w niektórych wymiarach struktury społecznej odrębności oraz kulturowej autonomii grup etnicznych, religijnych, rasowych i ich członków”³⁶.

Zjawisko, jakim jest wielokulturowość, posiada sens dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, jego sens obiektywny „tkwi w wielości i różnorodności grup kulturowych, współwystępujących i zależnych od siebie w jakiejś przestrzeni terytorialnej, politycznej, społecznej, wyznaczonej najczęściej przez prawa funkcjonowania społeczeństw polimorficznych”³⁷. Natomiast sens subiektywny tego fenomenu „wiąże się z istnieniem całego zespołu cech psychokulturowych, poczynając od wyznaczonych przez dominujące wzorce kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej i orientacje na dominujące wzory kulturowe typów osobowości, poprzez rodzaje tożsamości kulturowej, postawy i orientacje na dominujące zespoły wartości, po ideologicznie ukształtowany stosunek do faktu różnorodności i wielości kultur wynikających z niego następstw społecznych, politycznych i ekonomicznych”³⁸.

Jak podaje Sowa-Behtane, pojmowanie wielokulturowości, jako „prostego skupienia kultur w przestrzeni” nie przystaje do rzeczywistości społecznej³⁹. W tym kontekście znaczenie ma pogląd Hanny Mamzer, która wskazuje, iż wielokulturowość to nade wszystko „zbiór zasad i procesów realizacji współżycia społecznego w warunkach realizacji pluralizmu etycznego i kulturowego, nastawionych przy tym na optymalizację stosunków społecznych przez

³⁵ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997, s. 69.

³⁶ T. Paleczny, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. UJ, Kraków 2007, s. 211.

³⁷ *Ibidem*, s. 13.

³⁸ *Ibidem*, s. 13–14.

³⁹ E. Sowa-Behtane, *Rodziny wielokulturowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 14.

wyrównywanie praw i szans uczestnictwa, co pozwala na niwelację napięć i konfliktów⁴⁰. Jak przyznaje Sadowski, społeczeństwo wielokulturowe kształtuje się wskutek rozprzestrzeniania się sfery wolności i równości⁴¹.

Mając na uwadze przedmiot artykułu, jakim ostatecznie jest spotkanie podopiecznego (cudzoziemca) i kuratora sądowego, wyjaśnić należy poza wielokulturowością również pojęcie kontaktu kulturowego. W socjologii termin ten oznacza: „nawiązanie interakcji i stosunków społecznych przez zbiorowości żyjące w obrębie odmiennych kultur”⁴².

Kontakt kulturowy jest, jak wskazuje Paleczny, „rezultatem zetknięcia się i spotkania co najmniej dwóch ludzi lub grup o odmiennych charakterystykach kulturowych. Jednostki i grupy biorące udział w kontakcie są zwykle bardziej dynamiczne od innych bądź podlegają presji i działaniu sił zewnętrznych, zmuszających je albo do otwarcia swych granic kulturowych, bądź przemieszczenia się i zajęcia miejsca w innym społeczeństwie”⁴³. Kontakt kulturowy, według Palecznego, opiera się na: „negocjacji, dialogu, integracji i współpracy” lub odwrotnie, na: „rywalizacji, wrogości, konflikcie i dominacji jednej osoby lub grupy nad innymi”⁴⁴.

Jak wskazuje Sowa-Behtane, termin wielokulturowość jest stosowany zamiennie z pojęciami: międzykulturowość, różnokulturowość, pluralizm kulturowy, globalna wioska, transkulturowość czy multikulturalizm. Należy rozróżnić termin wielokulturowości od międzykulturowości. Pojęcia te są bliskoznaczne, jednak stanowią opis różnych relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi kulturami, funkcjonującymi w „konkretnej społecznej rzeczywistości”⁴⁵.

Szczepański i Śliz twierdzą, iż „wielokulturowość, jak i transkulturowość to współistnienie wielu różnych kultur w określonej przestrzeni społecznej. Ale wielokulturowość to różne kultury wchodzące ze sobą w wielopłaszczyznową interakcję. Międzykulturowość to wzajemne «uczenie się kultur», transkulturowość to przenikanie elementów różnych kultur, czego rezultatem jest nowa jakość kulturowa”⁴⁶.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 14.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012, s. 313.

⁴³ T. Paleczny, *Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych – USA i Brazylia*, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2, s. 265.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 11.

⁴⁶ A. Śliz, M.S. Szczepański, *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival czy wielokulturowe Street Party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4, s. 13, por. E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 11.

Orzeł-Dereń podaje: „Skoro wielokulturowość definiowana jest jako występowanie w określonej przestrzeni dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych cechach kulturowych, w tym np. języku czy religii, należy zwrócić uwagę, że tożsamość tych grup kształtować się będzie zarówno w nawiązaniu do własnego rodowodu, jak i w kontekście grup koegzystujących, w przypadku migrantów – w odniesieniu do społeczeństwa większościowego. W społeczeństwie wielokulturowym jednostki są zmuszone do wchodzenia w nowe relacje i to na podstawie tych relacji kształtują się różne typy tożsamości. Wielokulturowość kształtuje tożsamość, ale tożsamość grup i jednostek wpływa na kształt społeczeństw wielokulturowych”⁴⁷.

Jak wskazano powyżej, termin wielokulturowości jest szeroki i można go rozpatrywać w wielu kontekstach. Na potrzeby artykułu takie przedstawienie tego zagadnienia musi być wystarczające. Już jednak pobieżna jego prezentacja daje możliwość dostrzeżenia specyfiki relacji dozorowany/nadzorowany – kurator, w przypadku kulturowej odmienności. Dozór kuratorski, w szczególności w sprawach karnych, odnosi się do pojedynczych osób, niemniej nadzór obejmuje już grupę osób, jaką jest rodzina. W przypadku kontaktu kulturowego będzie to na przykład rodzina emigrancka.

Bauman definiuje rodzinę jako „grupę osób połączonych więzami małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji, na ogół wspólnie zamieszkującą, i współdziałającą wewnątrznie odpowiednio do społecznie określonego i uznanego podziału ról i również społecznie określonego zestawu jej zadań”⁴⁸.

Wykluczeniem społecznym są zagrożone najbardziej takie grupy, jak: osoby niepełnosprawne, długotrwale bezrobotne, osoby opuszczające placówki opieki zastępczej, skazani opuszczający zakłady karne, imigranci.

Wobec powyższego konieczne jest stosowanie wobec imigrantów „instrumentów aktywnej integracji”, których zadaniem jest ponowne zaistnienie tych osób (również imigrantów) na otwartym rynku pracy oraz konsolidacja ze społeczeństwem. Do imigrantów są kierowane zatem propozycje, mające na celu zatrudnienie, otrzymanie wsparcia dochodowego, jak również likwidację barier utrudniających dostęp do praw i usług spo-

⁴⁷ K. Orzeł-Dereń, *Meandry wielokulturowości: tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2014, nr 2 (4), s. 46.

⁴⁸ E. Sowa-Behtane, *Rodziny...*, *op. cit.*, s. 16, za: Z. Bauman, *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, PWN, Warszawa 1962, s. 250.

łecznych⁴⁹. Okólski zauważa, iż „kompleksowość obrazu europejskich migracji i związanych z nimi procesów integracyjnych uległa dramatycznemu zwiększeniu w latach 90. wobec restrykcji wprowadzonych przez inne kraje europejskie. Otwarcie granic państw Europy Środkowej i Wschodniej dla przepływu ludności wytworzyło ogromne ciśnienie migracyjne w tym rejonie”⁵⁰.

Golka natomiast wskazuje, że „rzeczywiste relacje pomiędzy przybyszami i krajem przyjmującym, które decydują o tym, jak przebiega proces integracji imigrantów w Polsce, realizują się na poziomie mezo- i mikrostruktur społecznych, jakimi są społeczności lokalne i rodziny. To w różnych sferach przestrzeni społecznej konkretnych społeczności lokalnych przybysze próbują odnaleźć swoje miejsce. Badanie konsekwencji tych globalnych procesów migracyjnych musi być zatem ujmowane także w wymiarze lokalnym – małych społeczności, rodzin, grup rówieśniczych czy sąsiedzkich”⁵¹.

Powracając jeszcze do rozważań nad podstawowymi modelami pracy kuratorów, warto zadać sobie pytanie, który z tych modeli jest faktycznie realizowany przez poszczególnych kuratorów sądowych. A idąc dalej, który jest właściwy, w odniesieniu do dozorowanych czy nadzorowanych cudzoziemców. Omawiana w artykule wielokulturowość, w szczególności w perspektywie ścisłej współpracy kuratora z podopiecznym, jest wyzwaniem, które w konwencji modelu kontrolnego wydaje się być niemożliwym do realizacji. Fakt istnienia różnic kulturowych wymaga większego zaangażowania kuratora, które charakteryzuje pozostałe trzy modele pracy kuratora. Nie sposób w tym miejscu wskazać jeden, teoretyczny zresztą, model, który będzie właściwy. Ten aspekt wymaga niewątpliwie dalszych naukowych badań. Przy czym nie czekając na ich rezultaty, mając na uwadze wagę problemu i jego podmiot, podkreślić należy konieczność zaangażowania się kuratorów sądowych i ich przełożonych w poszukiwanie i wdrażanie praktycznych rozwiązań, które spowodują, iż dozór czy nadzór nad cudzoziemcami nie będzie sprowadzał się jedynie do kontroli zachowania, bowiem jego skuteczność, szczególnie w przypadku cudzoziemców, może

⁴⁹ M. Ewertowska, *Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010, s. 403.

⁵⁰ M. Okólski, *Współczesne europejskie migracje międzynarodowe*, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1, s. 44.

⁵¹ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości...*, *op. cit.*, s. 54.

być jeszcze niższa niż w przypadku rodzimych podopiecznych czy wręcz znikoma. Zaangażowanie kuratorów w sprawowaniu dozorów, abstrahując od przyjętego modelu czy konwencji, z równoczesnym rozwojem profesjonalnych kompetencji międzykulturowych, wydaje się być jednym z wymogów skuteczności działań kuratorskich, a tym samym poznawania i przeciwdziałania zjawisku przestępczości cudzoziemców w Polsce.

Zauważyć również należy, że dozór i nadzór kuratorski nad cudzoziemcem będzie się cechował specyficznymi utrudnieniami. Wskazać chociażby należy, że tego rodzaju podopieczny częściej niż pozostali podopieczni może mieć niestabilizowaną sytuację w zakresie miejsca stałego pobytu i pracy zarobkowej. Pierwszy przypadek może powodować częstsze zmiany miejsca zamieszkania, a co za tym idzie w niektórych sytuacjach również zmianę kuratora.

Niewątpliwie nowym wyzwaniem kuratora sądowego w kontakcie z cudzoziemcami może okazać się znajomość i biegłość w poruszaniu się w obszarze legalizacji pobytu na terenie RP, chociażby w kontekście gromadzenia i składania dokumentów.

Szeroko rozumiane związki cudzoziemca z państwem jego pochodzenia powodować mogą w niektórych sytuacjach konieczność realizacji dozoru wobec osób przebywających za zgodą sądu poza granicami Polski. Sytuacje takie są znane polskiej kurateli, a ich liczba może niewątpliwie wzrastać. Zmianie może ulec nieco ich specyfika, chociażby ze względu na potencjalną motywację dozorowanego do powrotu na obszar RP.

Szereg aspektów, niewystępujących do tej pory w dużym natężeniu będzie wpływał na charakter pracy kuratora, jej efektywność, ale i ciekawość.

Podsumowanie

Przeprowadzony w artykule opis problematyki wielokulturowości oraz odniesienie go do pracy kuratorów sądowych, w kontekście podmiotu ich pracy, czyli dozorowanych i nadzorowanych cudzoziemców, miał za zadanie zasygnalizowanie problematyki. Osoby te to nie tylko dorośli, którzy dopuścili się czynów przestępczych, ale również rodziny objęte nadzorem kuratorów rodzinnych. Wielokulturowość stanowi wyzwanie dla wielu obszarów funkcjonowania społeczeństwa. Nieunikniona jest również konfrontacja z tym zjawiskiem kuratorów sądowych. Dlatego konieczne jest dalsze eksplorowanie tego obszaru zarówno na poziomie naukowych, ale

również nadzorczym, w celu przygotowania kuratorów sądowych do właściwej realizacji obowiązków służbowych również wobec tej specyficznej, ale i niewątpliwie istotnej z punktu widzenia rozwoju państwa Polskiego grupy społecznej, jaką są cudzoziemcy. Realizacja zadań przez kuratorów wobec tych osób wymaga zwłaszcza poszerzenia przez nich wiedzy merytorycznej o obszary związane ze stabilizacją sytuacji prawnej cudzoziemców w RP oraz rozwoju kompetencji międzykulturowych.

Bibliografia

Literatura

Bałandynowicz A., *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, „Probacja” 2009, nr 1.

Bałandynowicz A., *Probacyjny model kurateli sądowej w Polsce*, „Probacja” 2009, nr 3–4.

Barzycka A., *Zjawisko przemocy w telewizji i jego wpływ na małoletnich*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, nr 1.

Bauman Z., *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, PWN, Warszawa 1962.

Bojar H., *Rodzina imigrancka w Polsce z perspektywy. Community studiem*, w: *Oblicza lokalności: ku nowym formom życia lokalnego*, red. J. Kurczewski, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2008.

Dragan A., *Polska jako kraj migracji*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2016.

Ewertowska M., *Program Operacyjny Kapitał Ludzki a kuratorzy sądowi*, w: *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.

Gogacz K., *Kurator sądowy wobec wyzwań i zagrożeń resocjalizacji skazanych w środowisku otwartym*, „Journal of Modern Science” 2015, Nr 1 (24), Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie.

Golka M., *Oblicza wielokulturowości*, w: *U progu wielokulturowości*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997.

Gwoździcka-Piotrowska M., Czajkowska-Ziobrowska D., *Zadania kuratora sądowego w procesie resocjalizacji*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Bezpieczna szkoła – Bezpieczny uczeń: Edukacja wobec zagrożeń szkolnych*,

red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007.

Informacja o wynikach kontroli – Przygotowanie administracji publicznej do obsługi cudzoziemców, LWR.430.001.2019, Nr ewid. 24/2019/P/18/105/LWR.

Kunicka-Michalska B., *Pornografia i wykorzystywanie nieletnich w Internecie: regulacje polskiego kodeksu karnego*, „Studia Prawnicze” 2005, z. 4.

Ławrenow M., *Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy*, w: *Prawa człowieka. Humanistyczne zeszyty naukowe*, red. L. Wieczorek, z. 21, 2018.

Malesa W., *Wirtualny seks za prawdziwe pieniądze: o prostytutce nieletnich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 7.

Mały rocznik statystyczny Polski 2013, Warszawa 2013.

Muskala M., Kusztal J., *Kurator sądowy wobec nowych zadań i zmian w systemie resocjalizacji*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2018, nr 1.

Nowak M., *Jaki powinien być kurator sądowy? (w opinii rodziców młodzieży)*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 10.

Okólski M., *Współczesne europejskie migracje międzynarodowe*, „Studia Socjologiczne” 2001, nr 1.

Orzeł-Dereń K., *Meandry wielokulturowości: tożsamość dzieci i dorosłych w społeczeństwie wielokulturowym na przykładzie Polonii brazylijskiej w municypium Cruz Machado*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2014, nr 2 (4).

Paleczny T., *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wyd. UJ, Kraków 2007.

Paleczny T., *Meandry wielokulturowości; oblicza pluralizmu w społeczeństwach wielokulturowych – USA i Brazylia*, „Państwo i Społeczeństwo II” 2002, nr 2.

Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania, Dokument Zespołu ds. Migracji MSWiA, przyjęty przez Radę Ministrów RP 31.07.2012 r.

Prognoza ludności na lata 2008–2035, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.

Sowa-Behtane E., *Rodziny wielokulturowe*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012.

Śliz A., Szczepański M.S., *Wielokulturowość i jej socjologiczny sens. Festival czy wielokulturowe Street Party?*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 4.

Witkowska-Paleń A., *Model kurateli sądowej w Polsce i jego przemiany*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2005, t. 33, z. 1.

Zamarlik-Mazurek M., *Projekt badań nad dozorem kuratora sądowego wobec cudzoziemców*, „Probacja” 2019, nr 3.

Zinkiewicz B., *Rola kuratora sądowego w systemie wsparcia rodziny i dziecka w kryzysie*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2005, nr 8.

Akty prawne

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 1962 nr 10, poz. 49).

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. 2020, poz. 347 t.j.).

Źródła internetowe

<https://sjp.pl/probacja>, dostęp: 22.05.2019.

https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf, dostęp: 15.01.2020.

Jan Budziński¹

**LUKA PRAWNA W ZAKRESIE KARNOPRAWNYCH
KWALIFIKACJI DLA ZABORU PRZEDMIOTÓW
WIRTUALNYCH W INTERNETOWYCH GRACH
KOMPUTEROWYCH**

**LEGAL LOOPHOLE IN CRIMINAL LAW
QUALIFICATIONS FOR THE SEIZURE OF VIRTUAL
ITEMS IN ONLINE COMPUTER GAMES**

Otrzymano: 02.09.2020 Zaakceptowano: 22.12.2020 Opublikowano: 28.02.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.6381

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest pokazanie istnienia pewnej luki prawnej w zakresie kwalifikacji karnoprawnych dla szeroko rozumianego zaboru przedmiotów wirtualnych. Autor w niniejszej publikacji bazuje na dwóch konkretnych stanach faktycznych. Analiza wszystkich potencjalnie możliwych do zastosowania podstaw karnoprawnych prowadzi do wniosku, że dla owych sytuacji nie istnieje adekwatna kwalifikacja prawna. W sposób jednoznaczny zatem wnioski potwierdzają główną tezę publikacji, opisaną na wstępie. Na samym końcu zostają sformułowane postulaty *de lege ferenda*, których przesłaniem jest takie ukształtowanie przepisów, aby wywnioskowana luka prawna zniknęła.

¹ Mgr Jan Budziński, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na Wydziale Prawa i Administracji, autor do korespondencji: Jan Budziński, e-mail: j.k.budzinski@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6756-1123.

Słowa kluczowe: oszustwo komputerowe, przedmioty wirtualne, internetowe gry komputerowe, przestępczość komputerowa

Abstract

The main purpose of the article is to show the existence of a legal loophole in criminal law qualifications for the seizure of virtual items in its broad sense. The author bases this publication on two specific factual states. The analysis of all potentially applicable grounds of criminal law leads to the conclusion that there is no adequate legal qualification for these situations. The conclusions thus unequivocally confirm the main thesis of the publication, described in the beginning. At the end, *de lege ferenda* postulates are formulated, whose main idea is to shape the regulations in such a way that the legal loophole disappears.

Key words: computer fraud, virtual items, online computer games, computer crime

Wprowadzenie

XXI wiek to czas niezwykle dynamicznego rozwoju technologicznego. Tempo owego postępu jest tak wielkie, że nie zwracamy już nawet uwagi na drobne szczegóły sprawiające, iż jeszcze do niedawna naturalny świat staje się światem urządzeń i maszyn. Zakupy robimy internetowo, mapy zostały zastąpione systemami GPS, wynaleziono sztuczne chmury i grające kwiaty, a naukowcom z California Institute of Technology udało się teleportować proton. Zdecydowana większość ludzi postrzega to jako ułatwienie życia i zwiększenie jego wygody. Dla prawników natomiast jest to nie lada wyzwanie. Dynamiczny rozwój technologiczny, wynalazki, przenikanie się świata realnego z wirtualnym – wszystko to implikuje nowe możliwości do nadużyć i nowe sposoby popełniania przestępstw. Obecnie jesteśmy w stanie za pomocą kilku kliknięć wyrządzić szkodę osobie przebywającej po drugiej stronie globu. Stawia to niejednokrotnie ciężkie wyzwania przed ustawodawcą, który bacząc na coraz to nowsze zmiany wywołane owym rozwojem technologicznym, musi dostosować do nich odpowiednie przepisy prawne, a także przed interpretatorami, którzy stają przed zadaniem dopasowania zmieniającej się rzeczywistości do niezmie-

nionych regulacji prawnych, które nierzadko powstawały w czasach, gdy rzeczywistość wirtualna jeszcze nie istniała. Przykładem na to może być zarówno Kodeks wykroczeń, który wszedł w życie w roku 1972, ale także Kodeks karny z roku 1997. Twórcy wyżej wymienionych regulacji nie przewidywali, jak będzie wyglądał świat za dwadzieścia, trzydzieści czy czterdzieści lat, a tym samym, jak tworzone przez nich przepisy będą się sprawdzać w przyszłości. Efekt tego jest taki, że obecnie obowiązujące regulacje w pewnym zakresie nie przystają do realiów otaczającej nas rzeczywistości, a przede wszystkim rzeczywistości wirtualnej, co między innymi postaram się udowodnić w niniejszej pracy. Ów rozwój technologiczny, a także idące za nim zmiany są tak wielkie, iż nie sposób by było opisać wszystkich wynikających zeń skutków prawnych. W niniejszej pracy postaram się zatem ograniczyć do ukazania istnienia pewnych luk prawnych w zakresie szeroko rozumianego zaboru przedmiotów wirtualnych w internetowych grach komputerowych, bazując na konkretnych przykładach. Następnie zaś sformułuję postulaty *de lege ferenda*, których wprowadzenie jest konieczne dla istnienia pełnego i spójnego systemu penalizacji.

W roku 2003 w Chinach doszło do drobnego incydentu, który zakończył się prawdziwą tragedią. Czterdziestojednoletni mieszkaniec, Szanghaju Qui Chengwei², „pożyczył” innemu graczowi wartościowy przedmiot w grze Legend of Mir 3. Następnie gracz ten bez wiedzy Qui Chengwei’a sprzedał ów przedmiot na aukcji internetowej za sumę przekraczającą 450 funtów. Chengwei zgłosił na Policję, gdzie usłyszał jednak, że przedmiot ten nie jest prawdziwą rzeczą, zatem nie można go „ukraść”. Na skutek tego Chengwei postanowił sam wymierzyć sprawiedliwość i pod osłoną nocy zasztyletował owego gracza, który sprzedał jego drogocenny przedmiot, za co został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności³. Powyższy stan faktyczny jest idealnym przykładem na to, że brak stosownych regulacji może nieść za sobą szerokie konsekwencje, nie tylko w kontekście tzw. luk prawnych, czyli najczęściej braku możliwości przypisania

² Termin „pożyczył” występuje tutaj w rozumieniu potocznym. Nie chodzi tutaj o pożyczkę w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego, albowiem zgodnie z nimi przedmiotem pożyczki mogą być tylko pieniądze lub rzeczy. Jak zostanie udowodnione w dalszej części tej pracy, przedmioty wirtualne nie mogą być uznane za rzeczy w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego.

³ K. Smoszna, *Chińczyk skazany na dożywocie za zabójstwo kolegi, który sprzedał wirtualny miecz*, <https://www.gry-online.pl/newsroom/chinczyk-skazany-na-dozywocie-za-zabojstwo-kolegi-ktory-sprzedal-wirtualny-miecz/z24e7b>, dostęp: 27.08.2020.

odpowiedniej kwalifikacji prawnej dla danego czynu, ale także w świecie rzeczywistym. Brak karalności tego typu zachowań prowadzi do poczucia bezkarności sprawców, a tym samym rozprzestrzeniania się czynów, które – co nie ulega wątpliwości – powinny być penalizowane, a nie są. Dlatego tak ważne jest, aby to stan prawny wyprzedzał stan faktyczny, a nie na odwrót. Swoistym hołdem dla powyższego postulatu będzie ta praca, albowiem ukaże zagrożenia, co do których obecne regulacje nie są, a powinny być, odpowiednio przystosowane.

Warto w tym momencie podkreślić, że przenikanie się świata realnego z rzeczywistym nie jest czymś odległym, co zdarzyło się tylko i wyłącznie piętnaście lat temu w Chinach. Podobna sytuacja przydarzyła się 21-letniemu mieszkańcowi Dąbrowy Górniczej. Ów gracz niezwykle popularnej kilka lat temu gry internetowej Tibia został napadnięty, a następnie po przyłożeniu przez napastników nożyczek do jego szyi pod groźbą ich użycia zmuszony był wyjawić hasło do swojej postaci, której wartość oszacowana została na około 1 000 złotych⁴.

Jak można zaobserwować na tych zaledwie dwóch przykładach, niekiedy przestępstwa są popełniane w świecie rzeczywistym ze względu na korzyści w świecie wirtualnym, innym razem zaś w świecie wirtualnym ze względu na korzyści w świecie realnym. Taka wymiennosc dobitnie pokazuje, że w dzisiejszych czasach pochylenie się nad dokładnymi, szczegółowymi regulacjami związanymi ze światem wirtualnym jest niemniej konieczne aniżeli nad tymi dotyczącymi świata rzeczywistego.

Zanim przejdę do bardziej szczegółowych rozważań, za konieczne uważam przedstawienie dwóch stanów faktycznych, na których głównie będę bazował, a które w dalszej części pracy określał będę analogicznie przykładem nr 1 i przykładem nr 2.

Przykład numer 1

Gracz X przełamuje zabezpieczenie w postaci loginu i hasła do konta gracza Y w internetowej grze komputerowej. Następnie dokonuje szeroko rozumianego zaboru przedmiotów wirtualnych należących do gracza Y poprzez przeniesienie ich na swoje konto.

⁴ T. Nowak, *Realni złodzieje w wirtualnych grach*, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,126765,8779549,Realni_zlodzieje_w_wirtualnych_grach.html, dostęp: 27.08.2020.

Przykład numer 2

Gracz X przykładą nóż do gardła gracza Y, grożąc, że pozbawi go życia, jeżeli ten nie przekaże mu przedmiotów w internetowej grze komputerowej. Gracz Y będąc pod wpływem groźby przekazuje graczowi X przedmioty w internetowej grze komputerowej poprzez przeniesienie ich na jego konto.

Wyjaśnienie pojęć znajdujących się w wyżej wymienionych przykładach i zarazem przybliżenie czytelnika do owych stanów faktycznych należałoby zacząć od samego początku, zatem od odpowiedzi na pytanie czym w ogóle jest internetowa gra komputerowa. Jak wszyscy z nas dobrze wiedzą, różnorodność gier jest ogromna. Za pomocą komputera, możemy grać w gry logiczne jak warcaby czy szachy, jak i w te nie wymagające od nas wielkich procesów myślowych, typu chińczyk. Możemy zarówno przenieść się w przeszłość i dowodzić legionami rzymskimi, jak i przemierzać galaktykę za pomocą statku kosmicznego. Nie wszystkie, jednak gry komputerowe można nazwać internetowymi grami komputerowymi czy też grami on-line. Gry on-line w stosunku do zwykłych gier charakteryzują się bowiem możliwością gry z innymi ludźmi za pomocą sieci Internet. Oznacza to, że w tym samym czasie, bez wychodzenia z domu, możemy zagrać w tę samą grę z kimś, kto znajduje się po drugiej stronie globu. Pod kątem niniejszej pracy, interesować nas będą, jednak jedynie te gry internetowe, w których tworzy się własne konto, a następnie można na owym koncie gromadzić przedmioty wirtualne, przedstawiające wartość materialną w świecie rzeczywistym. Zdecydowana większość takich gier, to tak zwane gry MMORPG (skrót od *Massively multiplayer online role-playing game*). Jest to rodzaj gier komputerowych, w których duża ilość graczy może grać ze sobą w wirtualnym świecie. Charakteryzują się one tym, że gracz tworzy swoją własną wirtualną postać (awatar) i kieruje jej działaniami⁵.

Przygoda z grą on-line rozpoczyna się od założenia w niej konta. Każde konto składa się z loginu i hasła, które zna tylko jego twórca i wydawca gry. Jest to swego rodzaju zabezpieczenie i gwarancja tego, że nikt niepowołany nie będzie miał dostępu do stworzonego konta. Następnie na powstałym koncie tworzymy postać (bądź jakiś jej substytut, np. plemię czy pojazd, w zależności od rodzaju gry), której losami będziemy kierować. Wraz z rozwojem owej postaci, możemy zdobywać i gromadzić różnego rodzaju przedmioty wirtualne. W zależności od rodzaju gry mogą to być np.

⁵ <https://pl.wikipedia.org/wiki/MMORPG>, dostęp: 27.08.2020.

ekwipunek składający się ze zbroi, mieczów czy łuków, ale także pojazdy czy surowce. Warto w tym momencie przytoczyć definicję stworzoną przez J. Pakułę, zgodnie z którą: „Konto na serwerze gry on-line zawiera w sobie wszystko, co Użytkownik zgromadził w danym świecie wirtualnym. Centralną częścią konta jest awatar, który niejako reprezentuje Użytkownika w świecie gry. Na konto składają się też wirtualne przedmioty jakie posiada Użytkownik, tj. wirtualne pieniądze oraz prawa do wirtualnych nieruchomości, o ile Operator przewiduje możliwość posiadania części wirtualnego świata przez Użytkowników”⁶. Jak słusznie zauważa K. Szpyt, definicja ta jest, jednak zbyt wąska, albowiem Autor ogranicza się w zdefiniowaniu wirtualnych przedmiotów jedynie do wirtualnych pieniędzy oraz prawa do wirtualnych nieruchomości. Nie ma natomiast żadnych podstaw, aby nie uznać za wirtualne przedmioty także specyficznego ekwipunku, jak np. miecza, zbroi czy samochodu⁷. Należałoby zatem uznać, że konto w internetowej grze komputerowej jest wytworem powstałym w momencie rejestracji, chronionym poprzez wybrany login i hasło, składającym się natomiast ze wszystkiego, co się na tym koncie znajduje. Zarówno zatem z postaci, bądź innego obiektu, którym posiadacz konta kieruje, ale także z wszelkich znajdujących się na tym koncie wirtualnych przedmiotów, pieniędzy bądź innych, tworzących je właściwości.

Status prawny przedmiotów wirtualnych

Sprawą niezwykle problematyczną, jednak absolutnie kluczową dla dalszych rozważań, jest ustalenie statusu prawnego owych przedmiotów wirtualnych. Ma to kolosalne znaczenie dla możliwości przypisywania potencjalnych kwalifikacji karnoprawnych, ale także ze względu na obrót takimi przedmiotami. W przypadku bardzo wielu gier internetowych zdarza się bowiem, że przedmioty wirtualne sprzedawane są na aukcjach internetowych, a ich wartość sięga kilku, a niekiedy nawet kilkudziesięciu tysięcy złotych⁸.

⁶ J. Pakuła, *Konta na serwerach gier internetowych w obrocie prawnym – zagadnienia węzłowe*, praca magisterska opublikowana na stronie: <http://prawo.vagla.pl/node/8708>, s. 19.

⁷ K. Szpyt, *Obrót dobrami wirtualnymi w grach komputerowych*, Warszawa 2018, s. 54.

⁸ Ł. Gołębiowski, *10 najdroższych wirtualnych przedmiotów w historii gier wideo*. Wyżej wymieniony Autor sporządził ranking 10 najdrożej sprzedanych przedmiotów wirtualnych. Najdroższym pojedynczym przedmiotem okazał się nóż w grze Counter-Strike, sprzedany za około 100 tysięcy dolarów. Na 1 miejscu uplasowała się natomiast planeta

Zgodnie z art. 140 Kodeksu cywilnego⁹, w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego, właściciel może, z wyłączeniem innych osób, korzystać z rzeczy zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa, w szczególności może pobierać pożytki i inne dochody z rzeczy. W tych samych granicach może rozporządzać rzeczą. Z powyższego artykułu wynika wprost, że przedmiotem własności może być tylko i wyłącznie rzecz. Definicje rzeczy można natomiast podzielić na definicję legalną i definicję doktrynalną. Definicję legalną określa art. 45 Kodeksu cywilnego, zgodnie z którym rzeczami w rozumieniu niniejszego Kodeksu są tylko przedmioty materialne. Natomiast według definicji doktrynalnej, rzeczami są materialne części przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym, na tyle wyodrębnione (w sposób naturalny lub sztuczny), że w stosunkach społeczno-gospodarczych mogą być traktowane jako dobra samoistne¹⁰. Jak zostało wcześniej wyjaśnione przedmioty wirtualne mogą zostać przykładowo przeniesione na innego użytkownika, czy nawet usunięte, bez ingerencji w system danych tworzących grę. Wydaje się zatem, że można uznać, iż są to dobra na tyle wyodrębnione, że można by je potraktować jako dobra samoistne¹¹. Problemem w zakwalifikowaniu przedmiotów wirtualnych jako rzeczy jest jednak wspólna, zarówno dla definicji legalnej, jak i doktrynalnej, przesłanka materialności. Aby móc nadać przedmiotowi przymiot materialności, musi on być zgodnie z powyższą definicją częścią przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym. M. Bednarek w komentarzu do art. 45 Kodeksu cywilnego dokonuje synonimizacji pojęć materialności z dostrzegalnością części przyrody¹². Wydaje się jednak, że najtrafniejsze jest odwołanie się do potocznego rozumienia pojęcia „materialny” i uznanie, że jest to coś namacalnego, fizycznie istniejącego. Przedmiotom wirtualnym w żaden niestety sposób nie można przypisać materialnego charakteru. Niemożliwe jest ich dotknięcie czy zaobserwowanie. Oczywiście w rozumieniu potocznym zaobserwowanie przedmiotów

Calypso w grze Entropia Universe, której cena wyniosła 6 milionów dolarów. W praktyce jednak zdecydowana większość przedmiotów sprzedawana jest w granicach od kilkuset do kilku tysięcy złotych.

⁹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740 t.j.) – zwana dalej Kodeks cywilny.

¹⁰ Tak np. K.A. Dadańska, *Prawo Rzeczowe*, wyd. IV, Warszawa 2017, s. 5.

¹¹ Podobnie K. Szpyt, *Obrót dobrami wirtualnymi w grach komputerowych*, Warszawa 2018, s. 121.

¹² M. Bednarek, *Komentarz do art. 45*, w: *Mienie. Komentarz do art. 44–55 (3) Kodeksu cywilnego*, red. M. Bednarek, Kraków 1997, LEX teza 1.

wirtualnych jest możliwe. Jest to jednak swego rodzaju iluzja, gdyż widzimy jedynie obrazek, który stworzony jest z danych informatycznych. Usunięcie jednej linijki kodu sprawi, że ów obraz zniknie bądź zostanie znacznie zmodyfikowany, w zależności od dokonanej zmiany. Podobna argumentacja przemawia za tezą, iż przedmiotów wirtualnych nie można uznać za części przyrody. Warto w tym momencie odnieść się do komentarza K. Piaseckiego, który stwierdza wprost, że rzeczami w rozumieniu art. 45 Kodeksu cywilnego nie są dane z komputera i programy komputerowe¹³. Podobne poglądy wyrażone zostały w dość ugruntowanej linii orzeczniczej. Przykładowo Sąd Apelacyjny w Łodzi, wysnuł tezę, iż kod PIN nie jest rzeczą w rozumieniu art. 45 Kodeksu cywilnego¹⁴. Na marginesie warto zaznaczyć, że teoretycznie istnieje pewien rodzaj gier, w których niektóre dane można zapisać na nośniku, takim jak dysk czy pendrive. Wówczas jednak przez rzecz rozumieć będzie można tylko i wyłącznie sam nośnik, nie zaś dane informatyczne na nim zapisane¹⁵. Ponadto tego typu możliwość istnieje tylko w przypadku zwykłych gier, w grach on-line (internetowych) taka sytuacja jest niemożliwa. Podsumowując powyższe rozważania, bezsprzecznie uznać należy, że **przedmioty wirtualne nie mogą zostać uznane za rzeczy w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego.**

W prawie karnym mamy do czynienia ze swego rodzaju rozszerzeniem rozumienia pojęcia rzeczy wynikającym z art. 115 § 9 Kodeksu karnego¹⁶, stanowiącego, iż „rzeczą ruchomą lub przedmiotem jest także polski albo obcy pieniądz lub inny środek płatniczy, środek pieniężny zapisany na rachunku oraz dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierający obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach, albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce”. Pojawia się zatem pytanie, czy przedmioty wirtualne nie mieszczą się w zakresie któregoś z wyżej wymienionych pojęć. Oczywistym jest, że przedmiotu wirtualnego nie można utożsamiać z pojęciami polskiego lub obcego pieniądza, środka zapisanego na rachunku, dokumentu uprawniającego do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierającego obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zy-

¹³ K. Piasecki, *Komentarz do art. 45*, w: *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, red. K. Piasecki, Zamykacze 2003, LEX teza 7.

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 16 czerwca 2009 r., II AKa 91/09, „Orzecznictwo Sądów Administracyjnych” 2009, nr 3, poz. 31.

¹⁵ K. Szpyt, *Obrót dobrami wirtualnymi w grach komputerowych*, Warszawa 2018, s. 121.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2020, poz. 1444 t.j.) – zwana dalej k.k. lub Kodeks karny.

skach czy stwierdzającego uczestnictwo w spółce. Jedynym wartym rozważenia terminem jest zatem inny środek płatniczy. Skoro bowiem przedmioty wirtualne przedstawiają wartość materialną, to można sobie wyobrazić pewne sytuacje, w określonym środowisku, w których takie przedmioty mogłyby służyć za środek płatniczy. Wszelkie wątpliwości rozwiewa jednak doktrynalna definicja środka płatniczego, zgodnie z którą przez środek płatniczy rozumieć należy banknoty i monety nominowane w określonej walucie, które są używane i powszechnie akceptowane przy dokonywaniu płatności na terenie danego państwa¹⁷. Zatem aby uznać jakiś przedmiot za środek płatniczy, musi być on powszechnie akceptowaną formą płatności na terenie danego kraju. Nie ulega wątpliwości, że przedmiot wirtualny takich przymiotów nie posiada. Mając na uwadze powyższe rozważania, uznać należy, że **przedmioty wirtualne nie mogą być uznane za rzeczy w rozumieniu przepisów Kodeksu karnego**.

Kolejnym terminem występującym w Kodeksie karnym, a mogącym stać się przedmiotem zamachu, jest mienie. Niewątpliwie zakres rozumienia mienia jest znacznie szerszy aniżeli rzeczy, bowiem z legalnej definicji mienia znajdującej się w art. 44 Kodeksu cywilnego dowiadujemy się, że mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. Jak zostało już wyżej udowodnione wirtualnych przedmiotów nie można uznać za rzecz, a co za tym idzie nie można posiadać co do nich prawa własności. Jako zasadnicze jawi się zatem pytanie, czy nie można zakwalifikować przedmiotów wirtualnych jako inne prawo majątkowe, a tym samym przypisać im statusu mienia. Pojęcie mienia, bywa niekiedy utożsamiane z pojęciem majątku. Już na samym wstępie warto jednak zaznaczyć, że nie są to pojęcia tożsame, o ile bowiem majątek obejmuje zarówno aktywa i pasywa, tak przez mienie rozumieć można tylko aktywa. Oznacza to, że w skład mienia nie będą przykładowo wchodzić długi¹⁸. Prawo majątkowe natomiast jest w doktrynie utożsamiane z szeroko rozumianym interesem majątkowym. Warto w tym momencie przytoczyć fragment komentarza do Kodeksu cywilnego autorstwa P. Nazaruka, w którym pisze on, że: „Prawo majątkowe pozostaje w ścisłym związku z ekonomicznym interesem uprawnionego niezależnie od tego, czy w konkretnej sytuacji za prawo takie można uzyskać pewną sumę pieniężną lub

¹⁷ D. Cyman, *Elektroniczne instrumenty płatnicze a bezpieczeństwo uczestników rynku finansowego*, Warszawa 2013.

¹⁸ A. Kaźmierczyk, *Komentarz do art. 44, w: Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX teza 2; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 28 marca 2014 r., I ACa 1278/13, LEX nr 1451723.

inne dobro¹⁹. Oznacza to, że o ile dane dobro posiada wartość majątkową, to może w stosunku do niego przysługiwać prawo majątkowe nawet wtedy, gdyby jego sprzedaż byłaby w danym momencie zabroniona lub niemożliwa. W dalszej części cytowanego wyżej dzieła, P. Nazaruk stwierdza, iż: „W przeciwieństwie do własności, przedmiotem innych praw majątkowych mogą być zarówno rzeczy, jak i przedmioty niebędące rzeczami (np. wierzycelności czy energia gazowa)”²⁰. W kontekście cytowanych wyżej fragmentów, jako oczywista i nie wymagająca większego udowodnienia, jawi się teza, iż **przedmioty wirtualne, jako dobra przedstawiające wartość materialną (ekonomiczną) mogą być przedmiotem innych praw majątkowych, a co za tym idzie, można przypisać im status mienia.**

Potencjalne kwalifikacje karnoprawne

Wiedząc już jaki jest status prawny przedmiotów wirtualnych, możemy przejść do analizy potencjalnych kwalifikacji karnoprawnych, dla sytuacji opisanych wcześniej w stanach faktycznych oznaczonych jako przykład nr 1 i przykład nr 2.

Pierwszym z przeanalizowanych przeze mnie typów czynów zabronionych będzie przestępstwo kradzieży opisane w art. 278 § 1 Kodeksu karnego. Z przepisu tego wyczytać możemy, że kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Kradzież jest przestępstwem powszechnym, zatem może je popełnić każdy podmiot zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Pierwszą z przesłanek konieczną do zaistnienia, aby móc przypisać sprawcy odpowiedzialność karną za ten typ czynu zabronionego, jest zabór. Idąc za M. Dąbrowską-Kardas i P. Kardasem uznać należy, że: „Przez zabór rozumieć należy bezprawne wyjęcie rzeczy spod władztwa osoby dotychczas nią władającej (jak właściciel, posiadacz lub osoba posiadająca do rzeczy inne prawa rzeczowe lub obligacyjne) i objęcie jej we własne władanie przez sprawcę”²¹. Nie ulega wątpliwości, że w stanach faktycznych opisanych w przykładzie nr 1 i przykładzie nr 2 mamy do czynienia

¹⁹ P. Nazaruk, *Komentarz do art. 44*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. P. Nazaruk, J. Ciszewski, Warszawa 2019, LEX teza 2.

²⁰ *Ibidem*

²¹ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 278*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 22.

z zaborem. Sprawca wyjmuje bowiem przedmioty wirtualne spod władztwa osoby dotychczas nią władającej (jako osoba posiadająca co do nich inne prawa majątkowe czy też posiadająca dane przedmioty), a następnie obejmuje je we własne posiadanie. Owo wyjęcie spod władztwa musi być bezprawne i musi nastąpić wbrew woli osoby rzeczą dysponującej. Gdybyśmy zatem mieli do czynienia z sytuacją, w której osoba posiadająca dane przedmioty wirtualne wyrażała zgodę bądź nie sprzeciwiała się wyjęciu spod władztwa, to wyżej wymieniona konstrukcja nie mogłaby znaleźć zastosowania. W naszych stanach faktycznych nie ma jednak wątpliwości co do braku takiej woli, zatem przesłanka ta jest spełniona. Podobnie nie moglibyśmy mówić o kradzieży z art. 278 § 1 Kodeksu karnego, gdyby przedmioty wirtualne były już w posiadaniu sprawcy. Istotą zaboru jest bowiem właśnie wyjęcie rzeczy spod władztwa²². Kolejną z wymaganych do zaistnienia przesłanek jest cel zaboru polegający na przywłaszczeniu. Warto w tym momencie zaznaczyć, że cel ten będzie zrealizowany nie tylko wtedy, gdy sprawca będzie chciał posiadać na stałe daną rzecz, czy ją sprzedać, ale także wtedy, gdy będzie miał zamiar niezwłocznego porzucenia czy zniszczenia danej rzeczy, albowiem postąpi z nią wówczas jak właściciel²³. Ostatnią z przesłanek jest wymóg, iż przedmiotem zaboru musi być rzecz ruchoma. Jak zostało już udowodnione, przedmioty wirtualne nie mogą być uznane za rzecz zarówno w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego, jak i Kodeksu karnego. **Mając na uwadze powyższe, sprawcy zachowań opisanych w przytoczonych przeze mnie stanach faktycznych nie mogliby odpowiadać za przestępstwo kradzieży z art. 278 § 1 Kodeksu karnego.**

Kolejną z analizowanych przeze mnie potencjalnych kwalifikacji prawnych będzie kradzież cudzego programu komputerowego z art. 278 § 2 Kodeksu karnego. Zgodnie z tym przepisem, karze takiej samej jak za klasyczną kradzież podlega ten, kto bez zgody osoby uprawnionej uzyskuje cudzy program komputerowy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. W doktrynie spotkać się można z drobnymi rozbieżnościami w definiovaniu pojęcia programu komputerowego. M. Kulik pisze, że programem komputerowym jest zapisany w stosownym języku programowania algorytm połączony z określonymi danymi²⁴. Z kolei J. Lachowski wskazuje,

²² *Ibidem*.

²³ Uchwała SN z dnia 23 kwietnia 1998 r., I KZP 1/98, OSNKW 1998/5-6/23.

²⁴ M. Kulik, *Komentarz do art. 278*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Gdańsk 2020, LEX teza 13.

że program komputerowy to zapis cyfrowy umożliwiający obsługę określonych aplikacji, zaś programem komputerowym nie jest gra komputerowa, piosenka czy też film²⁵. Jeszcze innej definicji dostarczają M. Dąbrowska-Kardas i P. Kardas, stwierdzając iż przez program komputerowy należy rozumieć zakodowany na odpowiednim nośniku informacji zapis składający się na utwór przedstawiający wartość materialną²⁶. **Mając na uwadze wszystkie powyższe definicje uznać należy, że przedmioty wirtualne nie mogą zostać uznane za program komputerowy.** Nie posiadają one własnego algorytmu za pomocą którego można by obsługiwać określone aplikacje. Zbudowane są jedynie z określonej linijki kodu danych informatycznych, które mogą istnieć dopiero dzięki programowi ten rodzaj danych obsługującemu. Sam kod określający dany przedmiot nie będzie miał żadnego zastosowania bez połączenia z obsługującym go kompatybilnym programem. Zapis informatyczny tworzący dany przedmiot wirtualny nie tworzy żadnej samoistnej całości, albowiem w przypadku usunięcia danej gry komputerowej zniknie także ów zapis. Nie da się też go w żaden sposób z danej gry wyodrębnić, gdyż co do zasady niemożliwe jest zapisanie tego rodzaju danych na żadnym nośniku informacji²⁷. Odrobinę chybiona wydaje się zatem definicja zaproponowana przez J. Lachowskiego, gdyż to właśnie gra komputerowa, jako możliwy do zakodowania na odpowiednim nośniku informacji utwór, posiadający swój własny algorytm będzie spełniać funkcje programu komputerowego. Sama zaś część tej gry, w rozumieniu tylko części danych ją tworzących, nie będzie mogła być zakwalifikowana jako program komputerowy, gdyż dla prawidłowego funkcjonowania konieczny jest cały algorytm wraz ze wszystkimi danymi tworzącymi spójną całość. Do podobnych konkluzji dochodzi O. Winkiel, pisząc że: „Ani postacie, ani przedmioty nie wykazują charakteru zadaniowego, funkcjonalnego, nie służą też rozwiązywaniu problemów, nie posiadają własnego aktywnego interfejsu, za pomocą którego można im wydawać serię instrukcji w celu wykonania zadania, osiągnięcia konkretnego rezultatu. Z uwagi na to nie sposób także uznać

²⁵ J. Lachowski, *Komentarz do art. 278*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, red. V. Kolarska-Wrzosek, Warszawa 2018, LEX teza 4.

²⁶ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 278*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 112.

²⁷ Wyjątek mogą stanowić niekiedy przedmioty w grach, które nie są gramami internetowymi, zatem w kontekście tej pracy nie mają znaczenia. Choć i w tego typu przypadkach jest to niezwykle rzadkość.

pojedynczego elementu za program komputerowy, kwalifikacja tzw. kradzieży dobra wirtualnego z art. 278 § 2 k.k. nie jest więc możliwa”²⁸.

Kolejnym argumentem za poparciem wysnutej wyżej tezy może być moment powstawania tej instytucji. Art. 278 § 2 Kodeksu karnego został wprowadzony wraz z wprowadzeniem obowiązującego obecnie Kodeksu karnego, tj. w roku 1997. Motywacją dla wprowadzenia takiej konstrukcji było zjawisko nielegalnego kopiowania różnego rodzaju programów komputerowych takich jak systemy operacyjne. Oczywiście kopiowanie to w praktyce polegało najczęściej na przeniesieniu zapisu informatycznego tworzącego dany program komputerowy na stosowny nośnik informacji, taki jak płyta CD czy pendrive. Problem polegał jednak na tym, że bez wprowadzenia konstrukcji kradzieży programu komputerowego, przedmiotem kradzieży mógł być wówczas jedynie ów nośnik, którego wartość była zazwyczaj o wiele niższa niżeli program, który się na tym nośniku znajdował. Z tego względu zdecydowano się na wprowadzenie instytucji, która sankcjonowałaby faktyczny przedmiot zaboru, tj. nielegalnie skopiony program komputerowy. Pojęcie natomiast przedmiotów wirtualnych w internetowych grach komputerowych było wówczas czymś zupełnie abstrakcyjnym. Innymi słowy art. 278 § 2 został wprowadzony w zupełnie innym celu niżeli sankcjonowanie kradzieży przedmiotów wirtualnych.

Przemieszczając się po rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko mieniu w sposób chronologiczny, kolejną konstrukcją jest kradzież z włamaniem, opisana w art. 279 Kodeksu karnego. Jej treść ogranicza się do krótkiej dyspozycji „kto kradnie z włamaniem”. Jest to zatem typ kwalifikowany kradzieży, zaopatrzony w dodatkowe znamię polegające na włamaniu. Przestępstwo to jest dwuetapowe, dla jego zaistnienia wymagane jest bowiem przełamanie zabezpieczenia rzeczy ruchomej i dokonanie jej zaboru. Kolejność tych czynności jest obojętna, oznacza to, że kradzież z włamaniem będzie także zachowanie polegające na zaborze rzeczy ruchomej, a dopiero późniejszym przełamaniu zabezpieczenia (np. gdy w wyniku zaboru uruchomi się system bezpieczeństwa zamykający drogę ucieczki sprawcy)²⁹. Spo-

²⁸ O. Winkiel, „Kradzież” dóbr wirtualnych w grach sieciowych – wprowadzenie do zagadnienia, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2019, z. 2, LEX teza 1.

²⁹ Aprobująco M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 279, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 36 – „W orzecznictwie przyjmuje się, iż spełnia znamiona czynności wykonawczej przestępstwa z art. 279 § 1 zachowanie polegające na legalnym wejściu do pomieszczenia przez sprawcę, np. w trakcie otwarcia sklepu, magazynu itp., a następnie po zamknięciu tego pomieszczenia przez osoby

łeczna szkodliwość tego czynu jest wyższa aniżeli w przypadku kradzieży, ponieważ sprawca nie tylko narusza prawo do mienia, ale także jego system bezpieczeństwa³⁰. Okoliczność ta została uwzględniona przez ustawodawcę poprzez podwyższenie sankcji na karę pozbawienia wolności od roku do lat 10 (w przypadku zwykłej kradzieży sankcja to kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat). Po raz kolejny zgodzić się należy z M. Dąbrowską-Kardas i P. Kardasem, którzy wskazują, że „włamanie» oznacza zachowanie polegające na usunięciu przeszkody stanowiącej zabezpieczenie danego przedmiotu, przy czym wskazuje się, iż nie musi ono polegać na stosowaniu siły fizycznej, oraz eksponuje cel, dla którego ustanowiona została przełamana przez zachowanie sprawcy bariera. Istota włamania sprowadza się więc nie tyle do fizycznego uszkodzenia lub zniszczenia przeszkody chroniącej dostęp do rzeczy, ile polega na zachowaniu, którego podstawową cechą jest nieposzanowanie wyrażonej przez dysponenta rzeczy woli zabezpieczenia jej przed innymi osobami”³¹. Dla określenia, czy dane zachowanie jest włamaniem, nie ma więc żadnego znaczenia, czy zostało dokonane przy użyciu siły fizycznej. Za włamanie można zatem uznać także nielegalne uzyskanie dostępu do cudzego konta w internetowej grze komputerowej, poprzez przełamanie elektronicznego zabezpieczenia w postaci loginu i hasła³². Ponadto w doktrynie wskazuje się, że aby została spełniona przesłanka włamania,

uprawnione, przełamaniu przy zastosowaniu siły fizycznej zabezpieczenia tego pomieszczenia i wydostaniu się na zewnątrz z zabranymi z niego rzeczami”. Odmienne M. Kulik, *Komentarz do art. 279*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Gdańsk 2020, LEX teza 11 – „Nie jest kradzieżą z włamaniem tzw. kradzież z wyłamaniem, która polega na tym, że sprawca pozwala się zamknąć w zabezpieczonym pomieszczeniu, w którym potem dokonuje kradzieży, a następnie wychodzi na zewnątrz, pokonując zabezpieczenie”.

³⁰ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 279*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 11.

³¹ *Ibidem*.

³² M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 279*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 19 – „Należy uznać, że przełamanie specjalnych zabezpieczeń zainstalowanych w komputerze (tzw. password), systemie (sieci) komputerowym, internecie, elektronicznych urządzeniach bankowych (tzw. bankomatach) itp. stanowi włamanie w rozumieniu art. 279 § 1”. Podobnie A. Marek, *Komentarz do art. 279*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. A. Marek, Warszawa 2010, LEX teza 4 – „Będzie więc kradzieżą z włamaniem przełamanie elektronicznych kodów zabezpieczających dostęp do bankomatu albo do programu komputerowego, jeżeli sprawca działa w celu przywłaszczenia pieniędzy z bankomatu albo uzyskania programu komputerowego”. Warto w tym momencie wskazać także na Wyrok Sądu apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 9 lipca 2014 roku, II AKA 180/14, LEX nr 1506771, w którym stwierdza on, że kradzieżą z włamaniem jest także posłużenie się kartą bankową zabezpieczoną elektronicznym kluczem w postaci kodu PIN.

konieczne jest nie tylko samo istnienie zabezpieczenia, ale zabezpieczenie to musi być aktywne w momencie dokonywanego przez sprawcę zamachu³³. Wydaje się jednak, że elektroniczne zabezpieczenie w postaci loginu i hasła jest aktywne zawsze. Nie jest bowiem możliwe zrezygnowanie z niego, tak jak i nie jest możliwe założenie konta bez wybrania loginu i hasła³⁴. Nie ulega wątpliwości, że stan faktyczny opisany przeze mnie w przykładzie nr 1 wykazuje szereg podobieństw zbliżonych do klasycznej formy kradzieży z włamaniem. Powyższe można łatwo zilustrować za pomocą przedstawionej niżej tabeli, w której pierwsza pionowa kolumna odnosi się do sytuacji z przykładu nr 1, zaś druga do klasycznej formy kradzieży z włamaniem.

Tabela 1. Porównanie nr 1

1. Zabór poprzez przeniesienie z jednego konta na drugie	Zabór
2. Przedmioty wirtualne	Rzecz ruchoma
3. Wartość majątkowa przedmiotów wirtualnych	Wartość majątkowa rzeczy ruchomej
4. Celem dysponowania przedmiotem wirtualnym z wyłączeniem poprzedniego właściciela, lub sprzedaży przedmiotu wirtualnego	Celem przywłaszczenia
5. Po przełamaniu aktywnego zabezpieczenia	Z włamaniem

Źródło: badania własne.

Jak widać jedyną faktyczną różnicą pomiędzy tymi sytuacjami jest punkt 2, czyli przedmiot zaboru. W rzeczonym stanie faktycznym dokonywany jest zabór mienia, zaś przedmiotem zaboru klasycznej kradzieży z włamaniem jest rzecz ruchoma. Prowadzi nas to do nieco kuriozalnej sytuacji. Można sobie bowiem wyobrazić sprawcę, który włamując się dokona

³³ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 279*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 22.

³⁴ Niekiedy zamiast loginu hasła wymagane jest wybranie adresu email i hasła.

zaboru rzeczy ruchomej o wartości tysiąca złotych i będzie odpowiadał za kradzież z włamaniem. Inny natomiast sprawca, który przełamie aktywne zabezpieczenie w postaci loginu i hasła, a następnie dokona zaboru mienia w postaci przedmiotów wirtualnych o wartości dziesięciu tysięcy złotych, już za kradzież z włamaniem odpowiadać nie będzie mógł.

Kolejnym z omówionych przeze mnie typów czynów zabronionych będzie przestępstwo rozboju z art. 280 Kodeksu karnego. Jest to podobnie jak kradzież z włamaniem typ kwalifikowany kradzieży. Znamieniem kwalifikowanym jest w tym przypadku używanie przemocy wobec osoby lub grożenie natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzenie człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności. Warto przy tym zwrócić uwagę, że sankcja w przypadku rozboju jest wyższa aniżeli w przypadku kradzieży z włamaniem, albowiem wynosi od 2 do 12 lat pozbawienia wolności (w przypadku kradzieży z włamaniem od roku do lat 10). Jeszcze wyższej karze podlega ten, kto przy dokonywaniu rozboju posługuje się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem lub środkiem obezwładniającym albo działa w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu lub wspólnie z inną osobą, która posługuje się taką bronią, przedmiotem, środkiem lub sposobem. W tym przypadku sprawcy można wymierzyć karę pozbawienia wolności nie krótszą od 3 lat, zatem mamy już do czynienia ze zbrodnią.

Tabela 2. Porównanie nr 2

1. Zabór poprzez przeniesienie z jednego konta na drugie	Zabór
2. Przedmioty wirtualne	Rzecz ruchoma
3. Wartość majątkowa przedmiotów wirtualnych	Wartość majątkowa rzeczy ruchomej
4. Celem dysponowania przedmiotem wirtualnym z wyłączeniem poprzedniego właściciela, lub sprzedaży przedmiotu wirtualnego	Celem przywłaszczenia
5. Grożąc natychmiastowym użyciem przemocy poprzez przyłożenie noża do gardła	Grożąc natychmiastowym użyciem przemocy

Źródło: badania własne.

W tym momencie koniecznym jest przeprowadzenie analogicznej analizy, jak w przypadku kradzieży z włamaniem, tj. porównania stanu faktycznego opisanego w tym razem przykładzie numer 2, z klasycznym przestępstwem rozboju. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, zostanie przedstawiona tabela porównawcza, w której w pierwszej pionowej kolumnie zawarte będą cechy stanu faktycznego nr 2, zaś w drugiej przesłanki klasycznego rozboju.

Jak widać, jedyną różnicą w stosunku do wcześniej analizowanej kradzieży z włamaniem jest punkt 5, czyli w miejsce włamania pojawia się groźba natychmiastowego użycia przemocy. Paragraf 2 art. 280 Kodeksu karnego mówi wprost, że jednym z przedmiotów służących wywołaniu groźby natychmiastowego użycia przemocy może być nóż, zatem co do spełnienia tej przesłanki nie ma żadnej wątpliwości. Dochodzimy zatem do analogicznej sytuacji jak w poprzednim rozdziale, bowiem sprawca, który dokona zaboru rzeczy ruchomej o wartości tysiąca złotych poprzez użycie przemocy w postaci przyłożenia noża do gardła, będzie odpowiadał za rozbój. Inny zaś sprawca, który przyłoży ofierze nóż do gardła, a następnie dokona zaboru przedmiotów wirtualnych o wartości dziesięciu tysięcy złotych, odpowiedzialności za ten typ czynu zabronionego ponieść już nie będzie mógł.

Konstrukcją, która na pierwszy rzut oka mogłaby rozwiązywać część przedstawianych w niniejszej pracy problemów jest tzw. wymuszenie rozbójnicze z art. 282 Kodeksu karnego. Zgodnie z tym artykułem: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, przemocą, groźbą zamachu na życie lub zdrowie albo gwałtownego zamachu na mienie, doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem własnym lub cudzym albo do zaprzestania działalności gospodarczej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. W tym przypadku przedmiot zamachu został znacznie poszerzony, albowiem zamiast rzeczy ruchomej może nim być także mienie. Przedmiotom wirtualnym można przypisać status mienia, zatem ta przesłanka byłaby spełniona. Problemem jednak jest to, czemu tak naprawdę ma służyć konstrukcja wymuszenia rozbójniczego. Gdyby bowiem przyjąć, że wymuszenie rozbójnicze jest tym samym co rozbój, z innym jedynie przedmiotem zamachu, to okazałoby się, że konstrukcja ta jest zupełnie zbędna, bowiem wystarczyłoby zmienić przedmiot rozboju na mienie. Zasadniczą zatem różnicą między wymuszeniem rozbójniczym a rozbojem jest to, że w pierwszym przypadku do rozporządzenia mieniem dochodzi w przyszłości, zaś w drugim natychmiastowo. W przypadku konstrukcji z art. 282 ofiara zatem musi mieć jeszcze możliwość

innego zachowania się aniżeli rozporządzenie mieniem³⁵. Znajduje to zresztą odzwierciedlenie w sankcjach. Jeżeli do rozporządzenia mieniem dochodzi natychmiastowo, a groźba natychmiastowego użycia przemocy wywołana była użyciem niebezpiecznego narzędzia, takiego jak nóż, to sprawca może podlegać karze pozbawienia wolności nie krótszej niż 3 lata. W przypadku natomiast wymuszenia rozbójniczego sankcja to kara pozbawienia wolności od roku do lat 10. Możemy zatem wyobrazić sobie stan faktyczny, w którym sprawca przykłada ofierze nóż do gardła i mówi „masz tydzień na przekazanie mi tych przedmiotów, inaczej tu wrócę”. Wówczas mielibyśmy faktycznie do czynienia z wymuszeniem rozbójniczym. Nie może być jednak mowy o tej kwalifikacji w opisanym przeze mnie stanie faktycznym, oznaczonym jako przykład nr 2, gdyż dochodzi w nim do natychmiastowego rozporządzenia mieniem w postaci przekazania przedmiotów wirtualnych w internetowej grze komputerowej.

Niejako na marginesie wspomnieć warto także o przestępstwie przywłaszczenia z art. 284 Kodeksu karnego. Pod kątem niniejszej pracy jest to konstrukcja o tyle ciekawa, że przedmiotem zamachu obok rzeczy ruchomej może być także prawo majątkowe. Jak zostało już udowodnione, prawo do przedmiotów wirtualnych można potraktować jako inne prawo majątkowe. Przywłaszczenie polega na włączeniu do swojego majątku rzeczy już wcześniej przez sprawcę posiadanych³⁶. Z tą konstrukcją będziemy mieć zatem do czynienia, gdy sprawca już posiada dane przedmioty, natomiast nie ma zamiaru ich oddać pierwotnemu właścicielowi. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na postanowienie SN z dnia 12 lutego 2009 roku, w którym stwierdził on, że wymóg posiadania nie odnosi się do praw majątkowych³⁷. W uzasadnieniu SN uznał natomiast, że powyższa teza jest spowodowana faktem, iż na gruncie przepisów prawa cywilnego prawa majątkowego nie da się posiadać. Przedmioty wirtualne są natomiast czymś specyficznym, albowiem, mimo że może przysługiwać co do nich prawo majątkowe, to równocześnie można im przypisać status mienia. Co do zasady nie będzie zatem możliwe przywłaszczenie prawa majątkowego do przedmiotów wirtualnych bez fizycznego posiadania tych przedmiotów. Prowadzi nas to do konkluzji, iż chociaż faktycznie w niektórych sytuacjach może dojść do przywłaszcze-

³⁵ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 282*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 25.

³⁶ G. Łabuda, *Komentarz do art. 284*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2014, LEX teza 13.

³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2009 r., III UO 1/12, LEX nr 1555718.

nia przedmiotów wirtualnych (wtedy, gdy sprawca był w posiadaniu czyis przedmiotów wirtualnych, ale nie zamierza ich oddać), to w przytoczonych stanach faktycznych kwalifikacja taka będzie wykluczona z uwagi na fakt, iż sprawca nie posiadał fizycznie tych przedmiotów.

Kolejną konstrukcją, ciekawą z tych samych względów co przestępstwo przywłaszczenia, jest oszustwo z art. 286 Kodeksu karnego. Instytucja ta, także bowiem przedmiotem ochrony obejmuje mienie, a nie tylko rzeczy ruchome. Przestępstwo oszustwa wykazuje szereg podobieństw do opisanego już wcześniej wymuszenia rozbójniczego. W obu przypadkach dochodzi do rozporządzenia mieniem przez ofiarę. Warto przy tym zaznaczyć, że w przypadku wymuszenia rozbójniczego ustawodawca nie określa wprost skutku tego rozporządzenia, zaś w przypadku oszustwa, owo rozporządzenie mieniem musi być dla ofiary niekorzystne. Zasadniczą różnicą natomiast jest sposób doprowadzenia ofiary do tego rozporządzenia. O ile bowiem w instytucji opisanej w art. 282 Kodeksu karnego, do rozporządzenia doprowadza się zazwyczaj w sposób bezpośredni, tj. przez użycie przemocy czy groźby, o tyle w przypadku oszustwa czynność ta przybiera nieco bardziej przebiegły charakter. Relewantnymi czynnościami doprowadzającymi do rozporządzenia mieniem dla odpowiedzialności z art. 286 k.k. są wprowadzenie w błąd, wyzyskanie błędu lub wyzyskanie niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Oznacza to, że rozporządzenie mieniem z art. 286 w przeciwieństwie do wymuszenia rozbójniczego charakteryzuje dobrowolność³⁸. Przenosząc te rozważania na płaszczyznę internetowych gier komputerowych można śmiało wysnuć tezę, że oszustwo jest konstrukcją, której znamiona bardzo często będą wypełnione. W internetowe gry komputerowe grają zazwyczaj ludzie młodzi, a co za tym idzie obarczeni zazwyczaj wyższym stopniem naiwności. Nie ma wątpliwości, że człowieka młodego jest dużo łatwiej wprowadzić w błąd, tym bardziej jeżeli obieca mu się ogromne korzyści w grze, na którą poświęca większość swojego obecnego życia. Wydaje się zatem, że oszustwo będzie najczęstszą, potencjalnie dopuszczalną kwalifikacją w przypadku szeroko rozumianego bezprawia dotyczącego przedmiotów wirtualnych w internetowych grach komputerowych. Analogicznie jednakże jak w poprzednich podrozdziałach stwierdzić należy, że przesłanki oszustwa nie są spełnione w opisanych przeze mnie sta-

³⁸ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 286*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 22.

nach faktycznych. W żadnym z nich nie mamy bowiem do czynienia z wprowadzeniem w błąd czy wyzyskaniem błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania.

Instytucja oszustwa komputerowego była swego rodzaju odpowiedzią na postępujący rozwój technologiczny. Miała na celu wypełnienie luki spowodowanej tym, że w przypadku przestępstw komputerowych dochodziło często do osiągania korzyści majątkowej, bez spełnienia przesłanek tradycyjnego oszustwa, tj. wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania. Pojawia się zatem pytanie, czy konstrukcja ta skutecznie spełnia swoje zadanie, a co za tym idzie, czy będzie kwalifikacją adekwatną dla różnego rodzaju przestępstw komputerowych. Oczywiście na gruncie niniejszej pracy znaczenie mają tylko i wyłącznie czyny polegające na szeroko rozumianym zaborze przedmiotów wirtualnych, zatem do analizy na ten temat się ograniczymy. Aby odpowiedzieć na powyższe pytanie konieczne jest dokładne przeanalizowanie przesłanek opisanych w art. 287 Kodeksu karnego. Z powyższego artykułu wyczytać możemy, że „kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia, wpływa na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienia, usuwa albo wprowadza nowy zapis danych informatycznych, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

Pierwszą przesłanką jest cel w postaci osiągnięcia korzyści majątkowej. Nie ulega wątpliwości, że w zdecydowanej większości przypadków taki właśnie cel będzie przyświecał sprawcy dokonującemu zaboru przedmiotów wirtualnych. W przypadku oszustwa komputerowego ustawodawca zdecydował się jednak na dosyć szerokie ujęcie celu, albowiem poszerzył go w stosunku do np. tradycyjnego oszustwa o chęć wyrządzenia innej osobie szkody. Rozwiązanie to uznać należy za jak najbardziej trafne, ponieważ może dojść do sytuacji w której sprawca nie będzie chciał osiągnąć korzyści majątkowej, a jedynie, powodowany np. zawiścią, usunąć przedmioty należące do ofiary.

Znamię normatywne bez upoważnienia rozumieć należy jako „czynność dokonywaną bez formalnego umocowania, bez wiedzy i świadomości podmiotu posiadającego prawo do jej wykonania, wbrew woli tego podmiotu”³⁹. Znamię to wydaje się jednak zbędne, ponieważ wszelka zgoda

³⁹ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 287, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 24.

(upoważnienie) wyrażona przez uprawniony podmiot, najprawdopodobniej wyłączałyby bezprawność danego zachowania. Abstrahując od zasadności powyższej tezy, rozważania na temat, jako oczywiste, nie wymagają dogłębniejszej analizy.

W tym momencie należy pochylić się nad najważniejszą częścią analizowanego przepisu, czyli znamionami określającymi czynność sprawczą. Ustawodawca w art. 287 k.k. dokonuje ich enumeratywnego wyliczenia mówiąc, że zachowanie sprawcy może polegać na **wpływanii na automatyczne przetwarzanie danych informatycznych; wpływanii na automatyczne gromadzenie danych informatycznych; wpływanii na automatyczne przekazywanie danych informatycznych; zmienianiu zapisów danych informatycznych; usuwaniu zapisów danych informatycznych albo na wprowadzaniu nowych danych informatycznych**. Już na wstępie zaniechać możemy analizy znamion usuwania zapisów danych informatycznych i wprowadzania nowych danych informatycznych, albowiem są one zupełnie nierелеwantne dla sytuacji opisanych w stanach faktycznych oznaczonych jako przykład nr 1 i przykład nr 2. Rozważania należy zatem rozpocząć od analizy pierwszego ze znamion, tj. wpływanii na automatyczne przetwarzanie danych informatycznych. Dane informatyczne rozumieć można jako zapisy na komputerowych nośnikach informacji, przy czym rodzaj nośnika nie ma znaczenia⁴⁰. Nośnikiem, na którym dane informatyczne będą zapisane, może być zatem nie tylko płyta CD czy pamięć komputera, ale także serwer⁴¹. Legalnej definicji danych informatycznych dostarcza natomiast art. 1 lit. b konwencji o cyberprzestępczości, zgodnie z którym jest to dowolne przedstawienie faktów, informacji lub pojęć w formie właściwej do przetwarzania w systemie komputerowym, łącznie z odpowiednim programem powodującym wykonanie funkcji przez system informatyczny⁴². Wydaje się zatem, że przedmioty wirtualne, zapisane za pomocą odpowiedniej linii kodu informatycznego, właściwego do przetwarzania w systemie komputerowym, łącznie z odpowiednim programem powodującym wykonanie funkcji przez system informatyczny, jak najbardziej mieszczą się w obrębie

⁴⁰ Tak np. J. Lachowski, *Komentarz do art. 287*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, LEX teza 3.

⁴¹ M. Szwarzczyk, *Komentarz do art. 287*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, red. T. Bójarski, Warszawa 2016, LEX teza 3.

⁴² Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r. (Dz.U. 2015, poz. 728).

przedstawionej wyżej definicji. Zgodnie zaś z art. 1 lit. a cytowanej wyżej konwencji, systemem informatycznym jest każde urządzenie lub grupa wzajemnie połączonych lub związanych ze sobą urządzeń, z których jedno lub więcej zgodnie z programem wykonuje automatycznie przetwarzanie danych⁴³. Pojawia się zatem pytanie, czy grę komputerową można uznać za system informatyczny w wyżej wymienionym rozumieniu. Wydaje się, że odpowiedź na to pytanie powinna być przecząca. Gra to jedynie program, który wykonuje automatyczne przetwarzanie danych informatycznych, nie można natomiast uznać, że jest ona urządzeniem. Systemem informatycznym byłoby zatem urządzenie takie jak komputer, na którym dany program (gra) właściwie by funkcjonował. Znamię czynnościowe „wpływa” połączone zostało z procesem automatycznego przetwarzania, gromadzenia lub przekazywania informacji. Zgodzić się w tym momencie należy z M. Dąbrowską-Kardas i P. Kardasem, według których: „Znamię czynnościowe «wpływa» nie odnosi się do statycznych zapisów danych informatycznych, tj. takich, które nie są związane z automatycznym przetwarzaniem, gromadzeniem lub przekazywaniem tych danych. W odniesieniu do zapisów statycznych danych informatycznych przepis art. 287 określa czynność sprawczą jako «zmienianie», «usuwanie» lub «wprowadzenie nowego» zapisu danych informatycznych”⁴⁴. Przedmioty wirtualne są właśnie takimi statycznymi zapisami danych informatycznych, gdyż same w sobie nie przetwarzają żadnych danych informatycznych, a jedynie mogą być przetwarzane. **Wpływem na automatyczne przetwarzanie danych mógłby być zatem taki wpływ na oprogramowanie gry, który spowodowałby jakąś zmianę w zaprogramowanym procesie przetwarzania danych.** W przypadku opisanych stanów faktycznych, to znamię czynności sprawczej nie będzie zatem spełnione, albowiem sprawcy nie ingerują w żaden sposób na oprogramowanie gry. Efektem ich zachowań będzie jedynie to, że zmieni się lokalizacja przedmiotów wirtualnych, będących danymi statycznymi, cały zaś proces automatycznego przetwarzania danych pozostanie nienaruszony. Analogicznie przeniesienie przedmiotów wirtualnych z jednego konta na drugie nie będzie wypełniało także znamion wpływu na automatyczne gromadzenie czy przekazywanie danych informatycznych.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 287, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom III*, wyd. IV, red. A. Zoll, Kraków 2016, LEX teza 30.

Do rozważenia pozostaje zatem znamię zmiany zapisu danych informatycznych. Jak zostało wyżej powiedziane, znamię to odnosić się będzie także do statycznych danych informatycznych, którymi są m.in. przedmioty wirtualne. Jako zasadnicze jawi się zatem pytanie, czy przeniesienie przedmiotów wirtualnych z jednego konta na drugie będzie zmianą danych informatycznych. W tym miejscu przedstawić można dwie argumentacje. Zgodnie z pierwszą, każda ingerencja w dane, w tym zmienienie ich lokalizacji, będzie zmianą danych informatycznych. Z drugiej strony, można natomiast stwierdzić, że chodzi tutaj o zmianę właściwości danych informatycznych, nie zaś o to, w jakim miejscu dane te będą usytuowane. Znacznie bliższa mi jest druga z przedstawionych interpretacji. Fakt bowiem, że przeniesiemy przedmioty wirtualne nie wpłynie w żaden sposób na właściwości tych przedmiotów. Przykładowo zabrana zbroja, dalej pozostanie tą samą zbroją, zapisaną za pomocą tego samego kodu danych informatycznych. Zmieni się jedynie jej lokalizacja na serwerze internetowym. Ponadto warto zwrócić uwagę na fakt, że o ile w stanie faktycznym oznaczonym jako przykład nr 1 to sprawca dokonuje przeniesienia przedmiotów wirtualnych, to w stanie faktycznym oznaczonym numerem 2, przedmioty przenosi ofiara. Nie można zatem uznać, że sprawca dokonuje w drugiej sytuacji jakiegokolwiek zmiany, a jedynie wpływa na ofiarę, która tej potencjalnej zmiany dokonuje.

Wnioski

Po przeanalizowaniu wszystkich potencjalnie możliwych kwalifikacji karnoprawnych, można dojść do daleko idących wniosków. Stan faktyczny, opisany w przykładzie nr 1 wykazuje zdecydowanie najwięcej podobieństw do przestępstwa kradzieży z włamaniem. Nie można jednak uznać go za kradzież z włamaniem, ze względu na przedmiot zamachu. W rzeczonym stanie faktycznym dochodzi do zaboru mienia, zaś przedmiotem kradzieży z włamaniem mogą być tylko i wyłącznie rzeczy ruchome. Jediną potencjalnie możliwą kwalifikacją jest zatem oszustwo komputerowe z art. 287 k.k. To, czy można sytuację opisaną w tym stanie faktycznym zakwalifikować jako oszustwo komputerowe, zależy od przyjętej argumentacji dotyczącej znamienia czynności sprawczej – zmieniając zapis danych informatycznych. W ocenie autora niniejszej pracy, przeniesienie przedmiotów wirtualnych z jednego konta na drugie nie jest

zmianą zapisu danych informatycznych. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na rzecz absolutnie kluczową – nawet gdyby przyjąć, że przeniesienie przedmiotów wirtualnych spełnia znamiona oszustwa komputerowego, to kwalifikacja ta będzie oczywiście sprzeczna z polityką kryminalną. Powyższe twierdzenie można łatwo zobrazować na następującym przykładzie. Sprawca X dopuszcza się włamania poprzez przełamanie aktywnego zabezpieczenia w postaci kłódki do roweru, a następnie dokonuje zaboru tego roweru, którego wartość to tysiąc złotych. Sprawca X może odpowiadać za przestępstwo kradzieży z włamaniem w granicach od 1 do 10 lat pozbawienia wolności. Sprawca Y przełamuje aktywne zabezpieczenie w postaci loginu i hasła do konta w internetowej grze komputerowej, a następnie dokonuje zaboru znajdujących się na nim przedmiotów wirtualnych o wartości dziesięciu tysięcy złotych. Sprawca Y nie może odpowiadać za kradzież z włamaniem. Sprawca Y może odpowiadać jedynie za oszustwo komputerowe (choć i to jest wysoce kontrowersyjne), tj. w granicach od 3 miesięcy do lat 5. Możemy zatem dojść do konkluzji, że choć sprawca Y dokonał czynu o większej społecznej szkodliwości niż sprawca X, to będzie karany w łagodniejszym reżimie sankcyjnym.

Kwalifikacją najbliższą stanowi faktycznemu oznaczonemu jako przykład nr 2 jest konstrukcja rozboju z art. 280 Kodeksu karnego. Przyjęcie tej kwalifikacji jest jednak niemożliwe z tego względu, że przedmiotem zamachu jest mienie, a nie jak jest to konieczne w przypadku rozboju – rzecz ruchoma. Innym potencjalnie możliwym typem czynu zabronionego pasującym do danej sytuacji jest wymuszenie rozbójnicze z art. 282 Kodeksu karnego. Ta kwalifikacja również nie jest relewantna, ponieważ do rozporządzenia mieniem dochodzi od razu, a nie w przyszłości. Wykluczone jest także przyjęcie konstrukcji oszustwa komputerowego chociażby z uwagi na fakt, że potencjalnej zmiany zapisu danych informatycznych dokonuje ofiara, a nie sprawca. Konkludując, uznać należy, że dla stanu faktycznego oznaczonego jako przykład nr 2 nie ma żadnej, adekwatnej kwalifikacji karnoprawnej. Mając na uwadze powyższe rozważania, luka prawna w zakresie sankcjonowania szeroko rozumianego zaboru przedmiotów wirtualnych, jawi się niezwykle wyraźnie.

Postulaty *de lege ferenda*

Istnieje kilka potencjalnych rozwiązań dla opisanego w niniejszej pracy problemu. Jednym z nich jest niewątpliwie niejako powrót do nieco szerszego ujęcia przedmiotu zamachu określonego w przestępstwie kradzieży poprzez zamianę terminu „rzecz ruchom” na termin „mienie”. Rozwiązanie to jest jednak niebezpieczne, albowiem w zakres tej regulacji mogłyby wejść wówczas przedmioty, których ustawodawca zakresem tym objąć nie chce. Prawdopodobnie z tego też względu zdecydowano się na dodanie kolejnych paragrafów w art. 278 k.k., które sprawiły, że przestępstwem kradzieży będzie także zabór programu komputerowego czy energii, mimo że nie są to rzeczy ruchome. Innym możliwym rozwiązaniem jest wprowadzeniu kwalifikowanego dla przestępstwa oszustwa komputerowego, w którym znamieniem kwalifikowanym byłoby przełamanie aktywnego zabezpieczenia. Trzeba jednak zauważyć, że na tle rozważań przeprowadzonych w niniejszej pracy rozwiązanie takie byłoby wysoce nietrafione. Po pierwsze wątpliwym jest samo zakwalifikowanie zaboru przedmiotów wirtualnych jako oszustwa komputerowego. Po drugie zaś, rozwiązanie to mogłoby rozwiązać tylko i wyłącznie problem stanu faktycznego oznaczonego jako przykład numer 1. W przypadku przykładu numer 2 nie mamy do czynienia z oszustwem komputerowym, a co za tym idzie nie moglibyśmy zastosować także typu kwalifikowanego oszustwa komputerowego. Alternatywą dla powyższych rozwiązań i zarazem głównym postulatem tej pracy jest wprowadzenie kolejnego paragrafu do art. 278 Kodeksu karnego, stwierdzającego, iż tej samej karze podlega ten, kto wchodzi w posiadanie cudzych przedmiotów wirtualnych w internetowej grze komputerowej. Taka konstrukcja sprawiłaby, że osoba dokonująca szeroko rozumianego zaboru przedmiotów wirtualnych mogłaby odpowiadać nie tylko za przestępstwo kradzieży z art. 278 k.k., ale także za wszystkie typy kwalifikowane tej kradzieży, w szczególności za kradzież z włamaniem i rozbój.

Bibliografia

Literatura

Bednarek M. (red.), *Mienie. Komentarz do art. 44–55(3) Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, LEX.

Cyman D., *Elektroniczne instrumenty płatnicze a bezpieczeństwo uczestników rynku finansowego*, Warszawa 2013, LEX.

Dadańska K.A., *Prawo Rzeczowe*, wyd. IV, Warszawa 2017.

Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363 k.k.*, wyd. IV, Kraków 2016, LEX.

Fras M., Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2017, LEX.

Kulik M., Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Warszawa 2017, LEX.

Lachowski J., Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2018, LEX.

Łabuda G., Giezek J. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014, LEX.

Marek A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2012, LEX.

Nazaruk P., Ciszewski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, LEX.

Piasecki K., *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003, LEX.

Szpyt K., *Obrót dobrami wirtualnymi w grach komputerowych*, Warszawa 2018.

Szwarczyk M., Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII, Warszawa 2015, LEX.

Winkiel O., „Kradzież” dóbr wirtualnych w grach sieciowych – wprowadzenie do zagadnienia, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2019, z. 2.

Akty prawne

Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, sporządzona w Budapeszcie dnia 23 listopada 2001 r. (Dz.U. 2015, poz. 728).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2020, poz. 1444 t.j.).

Orzecznictwo

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 1998 r., I KZP 1/98, OSNKW 1998/5-6/23.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 16 czerwca 2009 r., II AKa 91/09, „Orzecznictwo Sądów Administracyjnych” 2009, nr 3, poz. 31.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 28 marca 2014 r., I ACa 1278/13, LEX nr 1451723.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 9 lipca 2014 roku, II AKa 180/14, LEX nr 1506771.

Źródła internetowe

Gołębiowski Ł., *10 najdroższych wirtualnych przedmiotów w historii gier wideo*, <https://www.komputerswiat.pl/gamezilla/artykuly/10-najdrozszych-wirtualnych-przedmiotow-w-historii-gier-wideo/0ggk5gn>, dostęp: 27.08.2020.

<https://pl.wikipedia.org/wiki/MMORPG>, dostęp: 27.08.2020.

Nowak T., *Realni złodzieje w wirtualnych grach*, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,126765,8779549,Realni_zlodzieje_w_wirtualnych_grach.html, dostęp: 27.08.2020.

Pakuła J., *Konta na serwerach gier internetowych w obrocie prawnym – zagadnienia węzłowe*, praca magisterska opublikowana na stronie: <http://prawo.vagla.pl/node/8708>, dostęp: 27.08.2020.

Piasecki K., *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Zakamycze 2003, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587279918/77358/piasecki-kazimierz-kodeks-cywilny-ksie>, dostęp: 27.08.2020.

Smoszna K. *Chińczyk skazany na dożywocie za zabójstwo kolegi, który sprzedał wirtualny miecz*, <https://www.gry-online.pl/newsroom/chinczyk-skazany-na-dozywocie-za-zabojstwo-kolegi-ktory-sprzedal-wirtualny-miecz/z24e7b>, dostęp: 27.08.2020.

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Publikacja w czasopiśmie „Probacja” wymaga spełnienia przez Autorów wymogów formalnych, merytorycznych i technicznych.

Autor winien złożyć oświadczenie o oryginalności tekstu oraz o tym, że tekst nie był wcześniej publikowany w żadnym wydawnictwie – druk do pobrania znajduje się na stronie Probacji www.probacja.com w zakładce „Dla Autorów”.

Redakcja przyjmuje materiały autorskie w wersji elektronicznej (plik. doc lub docx).

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów i zastrzega sobie prawo dokonywania formalnych zmian i niezbędnych skrótów.

Materiały należy składać korzystając z systemu redakcyjnego ICI Publishers Panel na stronie Probacji www.probacja.com w zakładce „Złóż Manuskrypt” lub przesłać na adres e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Wymogi merytoryczne

Przesłane teksty winny zawierać analizę tematyki dotychczas w literaturze nieopracowanej.

Każdy przesłany do redakcji tekst winien zaczynać się od sprecyzowania przedmiotu analizy, wyjaśnienia dlaczego zdaniem autora wybrana tematyka jest ważna z punktu widzenia określonej dziedziny wiedzy, wskazania stawianych przez autora tez badawczych, a kończyć czytelnymi konkluzjami wynikającymi z przeprowadzonego wnioskowania.

2. Wymogi techniczne tekstów

Objętość tekstu dla artykułu: maks. 25 stron znormalizowanego tekstu (włączając bibliografię, rysunki, tabele i wykresy), dla pozostałych opracowań: 10 stron.

Edytor tekstu: Word, preferowana czcionka Times New Roman 11 punktów, interlinia 1,5 (dla przypisów dolnych 9). Tekst powinien być wyjustowany, śródtytuły numerowane, należy unikać pogrubienia i podkreślenia. Do cytatów należy stosować cudzysłów.

Należy dołączyć: słowa kluczowe (do 8 słów) oraz streszczenie (do 500 znaków) w języku polskim i angielskim oraz ułożoną w porządku alfabetycznym bibliografię.

Autor powinien dostarczyć materiał ilustracyjny (zdjęcia, wykresy, tabele) dodatkowo w formie osobnych plików graficznych.

3. Sporządzanie przypisów

Pierwszy przypis w artykule powinien być afiliacją autora (autorów): posiadane tytuły naukowe, nazwa instytucji zatrudniającej i adres e-mail, ORCID:, np.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, autor do korespondencji, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Zwroty obcojęzyczne oraz tytuły cytowanych prac zaznacza się kursywą.

Dłuższe cytaty są niedopuszczalne, chyba, że ich zastosowanie jest uzasadnione i celowe, przykładowo poprzez przeprowadzenie dokładnej analizy zacytowanego fragmentu.

Przypisy powinny zostać umieszczone na dole strony przy wykorzystaniu funkcji automatycznego numerowania. Należy unikać rozbudowanych fragmentów tekstów w przypisach oraz zamieszczania w przypisach dłuższych cytatów.

W tekście głównym stosowane są powszechnie przyjęte skrótowce, także na oznaczenie aktów prawnych (k.k., k.p.k.) oraz w przypisie odesłania do pełnej nazwy aktu prawnego, daty jego wydania oraz publikatora.

Formalny kształt przypisów:

Książki

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Dzieła z jednolitym współautorstwem

inicjały imion i nazwisko autorów, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Prace w dziełach zbiorowych

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pracy kursywą, „w:” bez nawiasów, tytuł dzieła kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Komentarze w wydaniach papierowych

inicjał imienia i nazwisko autora, „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 180.

Komentarze w wydaniach cyfrowych

inicjał imienia i nazwisko autora, komentarz do art. ... „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, numer tezy:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, LEX teza nr 5.

S. Leleńtal, *Komentarz do art. 156 k.k.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. S. Leleńtal, Warszawa 2020, Legalis teza nr II.1.

System Prawa Karnego

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł rozdziału, „w:” bez nawiasów, tytuł, podtytuł i tom Systemu, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora, miejsce i rok wydania, strona:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

Artykuł w czasopiśmie

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, tytuł czasopisma (pełna nazwa), numer/zeszyt/tom / na rok wydania (proszę zwrócić uwagę na numerację przyjętą w danym czasopiśmie), strona:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 1/2018, s. 100.

Głosa w czasopiśmie

inicjał imienia i nazwisko autora, określenie orzeczenia, którego dotyczy glosa (z zastosowaniem skrótów SO, SA, SN itp., miesiąc cyfrą rzymską wg poniższego wzoru), tytuł czasopisma w cudzysłowie (zawsze pełna nazwa), rocznik, numer/zeszyt/tom, strona:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, I KZP 3/2016, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2/2017, s. 100.

Akty normatywne

dokładny tytuł aktu normatywnego i publikator:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.) dalej: k.k.

Orzecznictwo

rodzaj orzeczenia, nazwa organu (ewentualnie skrót), data wydania (miesiąc cyfrą rzymską), sygnatura (bez dopisku „sygn. akt”), miejsce publikacji:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Materiały legislacyjne

pełny tytuł projektu aktu prawnego, nr druku sejmowego, nr kadencji Sejmu; dodatkowo można podać datę projektu (dzień, miesiąc, rok) oraz adres, pod którym projekt został udostępniony w Internecie (analogicznie do stron internetowych):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Źródła internetowe

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, adres www, data dostępu:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

Sposób powtórnego cytowania

W razie powtórnego cytowania literatury w przypisach należy stosować skrót *ibidem*, *op. cit.* a w razie powtórzenia cytowania tego samego autora, którego cytujemy więcej niż jedną pracę należy tytuł opracowania skrócić i użyć ..., s. 100. W wypadku orzecznictwa i aktów normatywnych należy powołać za każdym razem pełne dane.

Powtórne cytowanie książki albo artykułu w czasopiśmie

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach papierowych

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach elektronicznych

S. Leleń, *Komentarz do art. 156 k.k.w....*, Legalis teza nr II.1.

Powtórne cytowanie orzeczeń

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

4. Bibliografia opracowania

Do każdego artykułu i glosy należy załączyć – w osobnym pliku – bibliografię cytowanych prac, ułożoną w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów.

INFORMATION FOR AUTHORS

Publication in the journal “Probacja” requires the Authors to meet formal, substantive and technical requirements.

The author should make a statement about the originality of the text and that the text has not been previously published in any publishing house – the printable download of the statement can be found on the website of “Probacja”: www.probacja.com in the “For Authors” tab.

The editorial office accepts original materials in electronic version (file, doc or docx).

The editorial office does not return the received materials and reserves the right to make formal changes and necessary abridgements.

Materials should be submitted using the ICI Publishers Panel editorial system on “Probacja” website: www.probacja.com in the “Submit Manuscript” tab or sent to the e-mail address: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Substantive requirements

Submitted texts should contain an analysis of the theme that has not been elaborated in literature hitherto.

Each text sent to the editorial office should start with clarifying the subject of the analysis, explaining why, in the author’s opinion, the selected topic is important from the point of view of a specific field of knowledge, indicating the research theses posed by the author, and it should end with clear conclusions resulting from the inference.

2. Technical requirements for the texts

Text volume for an article: max. 25 pages of normalized text (including bibliography, drawings, tables and graphs), for other elaborations: 10 pages.

Text editor: MS Word, preferably Times New Roman 11 point font, 1.5 spacing (for footnotes: 9 point font). Text should be justified, with numbered headings, bold and underline should be avoided. Quotation marks should be used for quotations.

Please include: keywords (up to 8 words) and summary (up to 500 characters) in Polish and English, as well as a bibliography in alphabetical order.

The author should provide illustrative material (photos, charts, tables) as separate graphic files.

3. Requirements for footnotes:

The first footnote in the article should be the affiliation of the author (authors): academic titles, employing institution, e-mail address, ORCID:, e.g.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, mail@mail.pl author for correspondence, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Foreign language expressions and titles of cited works are to be marked with italics.

Longer quotations will not be accepted, unless their use is justified and purposeful, e.g. due to the precise analysis of the fragment cited.

Footnotes shall be placed at the bottom of the page, with the use of the automatic numbering function. It should be avoided to use complex passages of text in footnotes as well as to include longer quotations.

In the main text, common acronyms are widely accepted, also to mention legal acts (k.k. for criminal code, k.p.k. for the code of criminal procedure) and in the footnote that directs to the full name of the legal act, publishing date and the source of publication.

Footnote form:

Books

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, place and year of publishing, page:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Works with uniform co-authorship

initials of the first names and full last names of the authors, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłącza-
jących bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa ko-
dyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza
Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Works in collective volumes

initial of the first name and full last name of the author, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza
problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa
karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, W. Gó-
rowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Comments in paper editions

initial of the first name and full last name of the author, “w:” (in), full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Cześć ogólna. Komentarz. Tom I.
Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, War-
szawa 2016, s. 180.

Comments in digital editions

initial of the first name and full last name of the author, “Komentarz
do art.” (comment to Art.), title of the provision of law in italics, “w:” (in),

full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, number of thesis:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, LEX teza nr 5.

S. Leleńtal, *Komentarz do art. 156 k.k.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. S. Leleńtal, Warszawa 2020, Legalis teza nr II.1.

Criminal Law System

initial of the first name and full last name of the author, title of the chapter in italics, “w:” (in), title, subtitle and volume of the System in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

An article in a journal

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, title of the journal (full name), number or volume / year (please pay attention to the numbering used in the particular journal), page:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 1/2018, s. 100.

A gloss in a journal

initial of the first name and full last name of the author, indication of the judgment to which the gloss refers [with the use of acronyms SO (District Court), SA (Court of Appeal), SN (Supreme Court), etc., month should be written in roman numerals, according to the example provided

below] title of the journal in quotation marks (always in full name), year, number/book/volume, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, I KZP 3/2016, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2/2017, s. 100.

Normative acts

The exact title of the normative act and the publication source:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.) hereinafter: k.k.

Judgments of courts

type of the judgment, name of the judicial authority (may be abbreviated), date of publishing (month in roman numerals), signature [without the insertion “sygn. akt” (Act signature)], place of publishing:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Legislative materials

full title of the draft of the legal act, the ordinal number of Sejm printing, the ordinal number of term of office of the Sejm; in addition date of the draft may be provided (day, month, year) as well as the address, where the draft has been published on the Internet (similarly as in case of websites):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Internet sources

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, website address, access date:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

The method of re-quoting

In case of repeated quotations from pieces of literature, one should use abbreviations as: *ibidem*, *op. cit.*, while in case of an author, whose more than one work is cited, the title of the elaboration should be abbreviated with the use of an ellipsis. In case of judgments and normative acts, full description should be provided every time.

The method of re-quoting for books or articles

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

The method of re-quoting for comments in paper editions

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

The method of re-quoting for comments in digital editions

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.w....*, Legalis teza nr II.1.

The method of re-quoting for judgments of courts

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

4. Bibliography of the work

For each article and gloss, please attach a bibliography of the cited works, arranged in alphabetical order according to the names of the authors.

PROCES RECENZJI

Autor przekazuje artykuł Redakcji Kwartalnika drogą elektroniczną i jest informowany o fakcie poddania artykułu procedurze recenzji.

Na wstępie artykuł poddawany jest ocenie formalnej z uwzględnieniem takich elementów, jak: tytuł artykułu w j. polskim oraz angielskim, streszczenie w j. polskim, streszczenie w j. angielskim, słowa kluczowe w j. polskim, słowa kluczowe w j. angielskim.

Następnie artykuł kierowany jest do recenzji.

Skład Zespołu Recenzentów zamieszczany jest w każdym drukowanym numerze kwartalnika oraz na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Probacja i na stronie internetowej www.probacja.com

Zespół Recenzentów zrzesza pracowników nauki posiadających co najmniej stopień naukowy doktora oraz praktyków – sędziów sądów rejonowych i okręgowych. Respektowana jest zasada, że recenzent nie może pochodzić z ośrodka naukowego, reprezentowanego przez autora artykułu i nie jest członkiem Rady Naukowej Czasopisma.

Redakcja przydziela dwóch recenzentów dla każdego artykułu. Respektowana jest zasada, że Autor i recenzenci nie znają swoich tożsamości (*double-blind review proces*).

Każda recenzja sporządzana jest pisemnie na „druku recenzji”, zawierającym ocenę artykułu oraz wnioski recenzenta w sprawie dopuszczenia, warunkowego dopuszczenia lub niedopuszczenia artykułu do druku w Kwartalniku.

W procesie recenzji brane są pod uwagę takie kryteria, jak:

- tematyka artykułu w kontekście profilu Kwartalnika,
- poziom naukowy artykułu.

Praca musi być oryginalna, odkrywcza, napisana językiem komunikatywnym i precyzyjnym, wywody i wnioski winny być udokumentowane i osadzone w paradygmacie metodologii empirycznej i teoretycznej.

Jeśli artykuł nie spełnia wymienionych kryteriów, Redakcja może zrezygnować z jego publikacji.

Autor otrzymuje drogą mailową informację o wynikach recenzji oraz „wypis” z recenzji, tj. fragmenty, które są istotne z punktu widzenia wprowadzenia niezbędnych korekt do tekstu oraz dalszego rozwoju naukowe-
go Autora.

W przypadku uzyskania jednej recenzji pozytywnej i jednej negatywnej, Redakcja kieruje artykuł do trzeciego recenzenta.

Autor zobowiązany jest do pisemnego sformułowania „Odpowiedzi na recenzję”, w której określa czy i w jakim zakresie dostosował się do uwag recenzenta lub przedstawia argumenty ich nieuwzględnienia.

REVIEW PROCESS

The author submits the article to the Quarterly Editorial Office electronically and is informed about the fact that the article is subjected to the review procedure.

Initially, the article is subjected to formal assessment, including such elements as: title of the article in Polish and English, abstract in Polish, abstract in English, keywords in Polish, keywords in English.

Later, the article is forwarded for review.

The names of the members of the Team of Reviewers are included in each printed issue of the quarterly and on the website of the Ministry of Justice in the Probacja tab as well as on the website www.probacja.com.

The Team of Reviewers consists of researchers with at least a doctoral degree and practitioners – judges of regional and district courts. The principle that the reviewer cannot come from a scientific centre represented by the author of the article and is not a member of the Journal's Scientific Council is respected.

The editorial team assigns two reviewers for each article. The principle that the author and reviewers do not know their identities (*double-blind review process*) is respected.

Each review is made in writing on the “review print”, containing the review of the article and the reviewer's request for admission, conditional admission or non-admission of the article for printing in the Quarterly.

In the review process, the following criteria are being considered:

- the subject of the article in the context of the Quarterly's profile,
- the scientific level of the article.

The work must be original, revealing, written in a communicative and precise language, arguments and conclusions should be documented and embedded in the paradigm of empirical and theoretical methodology.

If the article does not meet the above-mentioned criteria, the Editorial Board may opt out of its publication.

The author receives an email including information on the results of the review and an “extract” from the review, i.e. fragments that are relevant from the point of view of making necessary corrections to the text and the further scientific development of the author.

In the case of obtaining one positive and one negative review, the Editorial Board directs the article to the third reviewer.

The author is obliged to write the “Response to a review” in which the author determines whether and to what extent the remarks of the reviewer have been included or presents arguments for not including them.

IUSTITIA EST
CONSTANS ET PERPETUA
VOLUNTAS
IUS SUUM CUIQUE
TRIBUENDI